

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

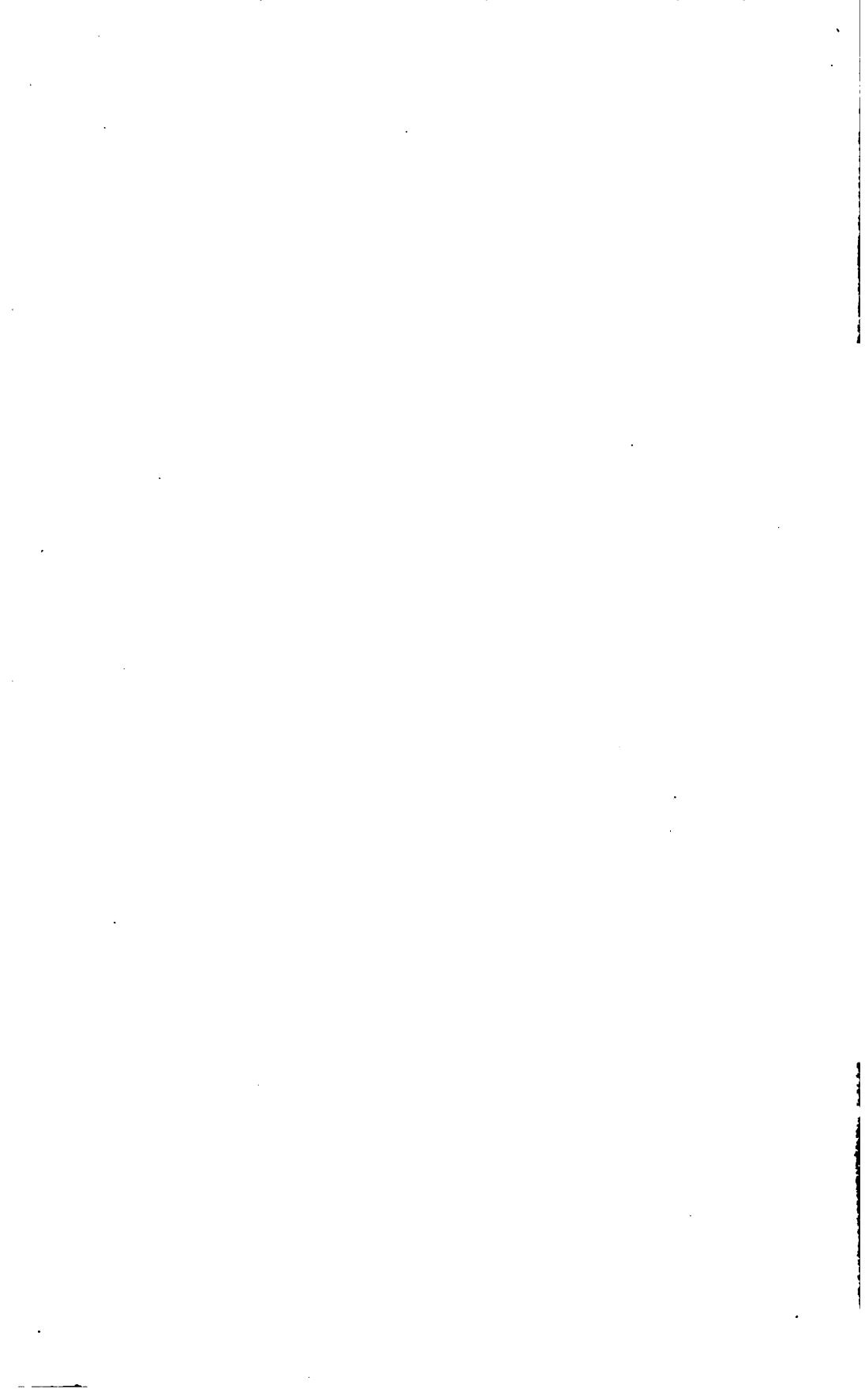
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

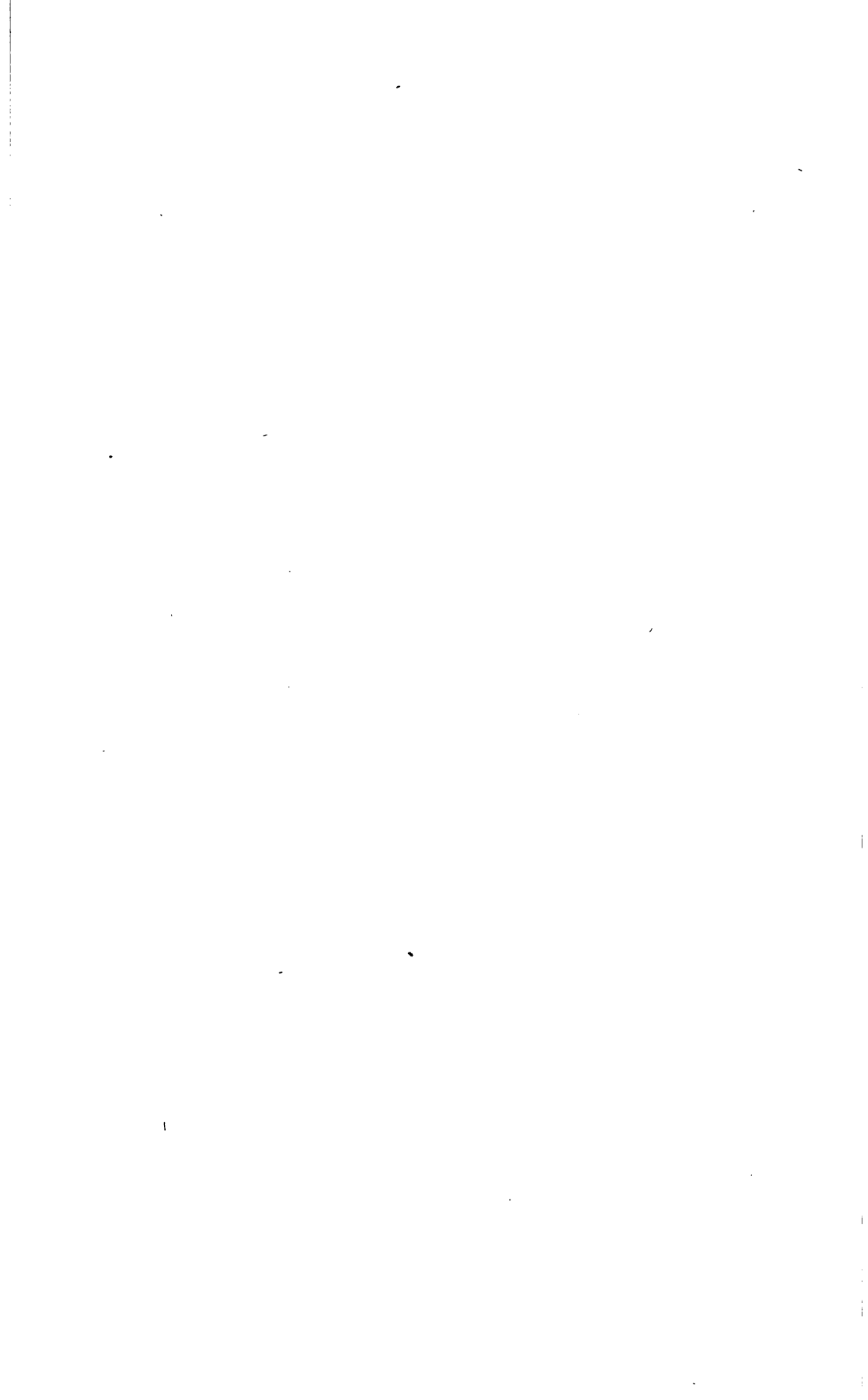
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

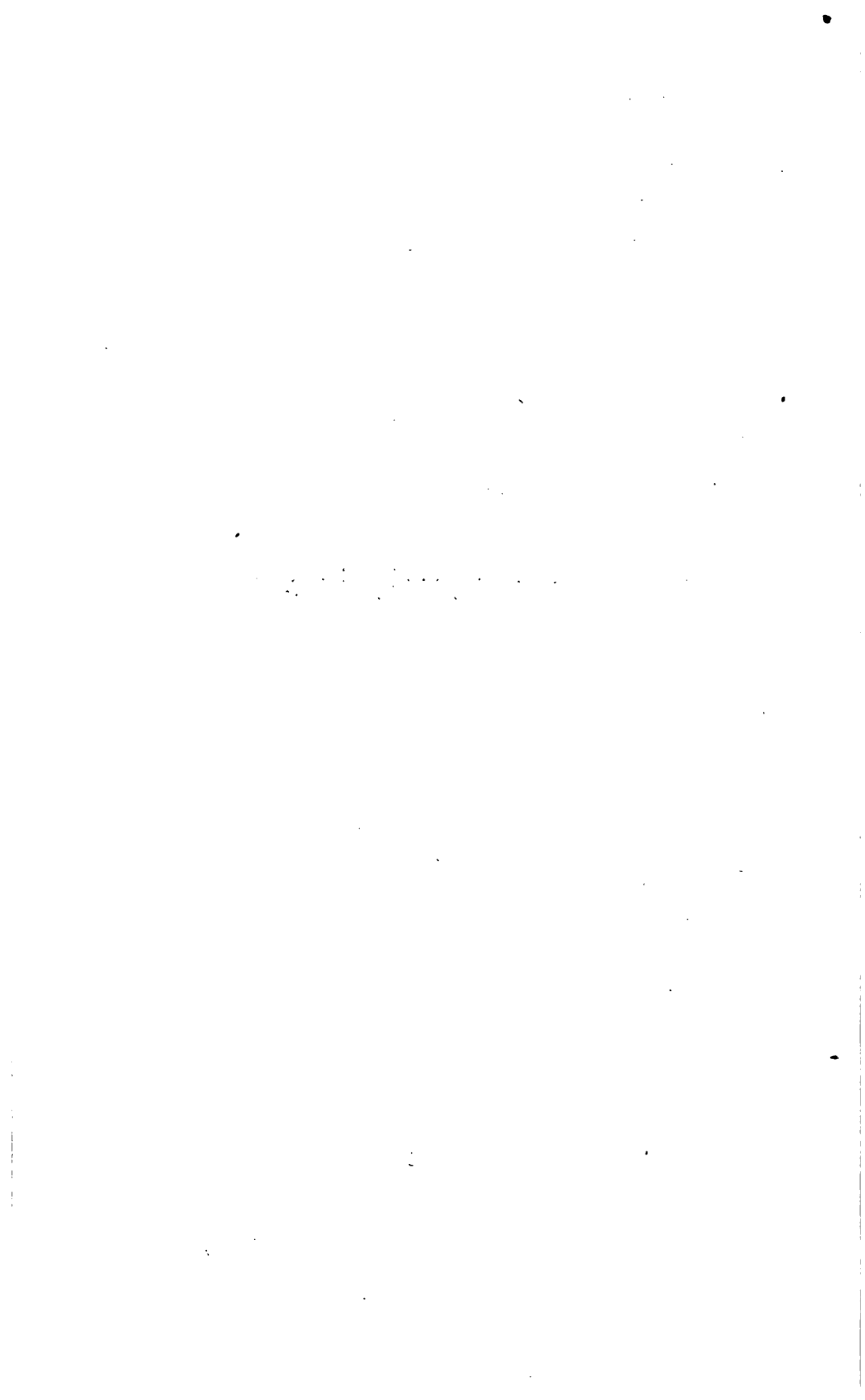
44. 1353.

Quaestiones Theologicae.

QUAESTIONES
DE VITIS APOSTOLORUM ET LOCIS NOVI
TESTAMENTI DIFFICILIORIBUS,

PRAESIDE

JODOCO HERINGA, ELISAE F.

THEOL. DOCT. ET PROF.

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA,
INDE AB ANNO MDCCCXV USQUE AD ANNUM MDCCCXXV.

PROPOSITAE.

TIELÆ,
TYPIS MANDAVIT A. VAN LOON.

MDCCCXLIV.

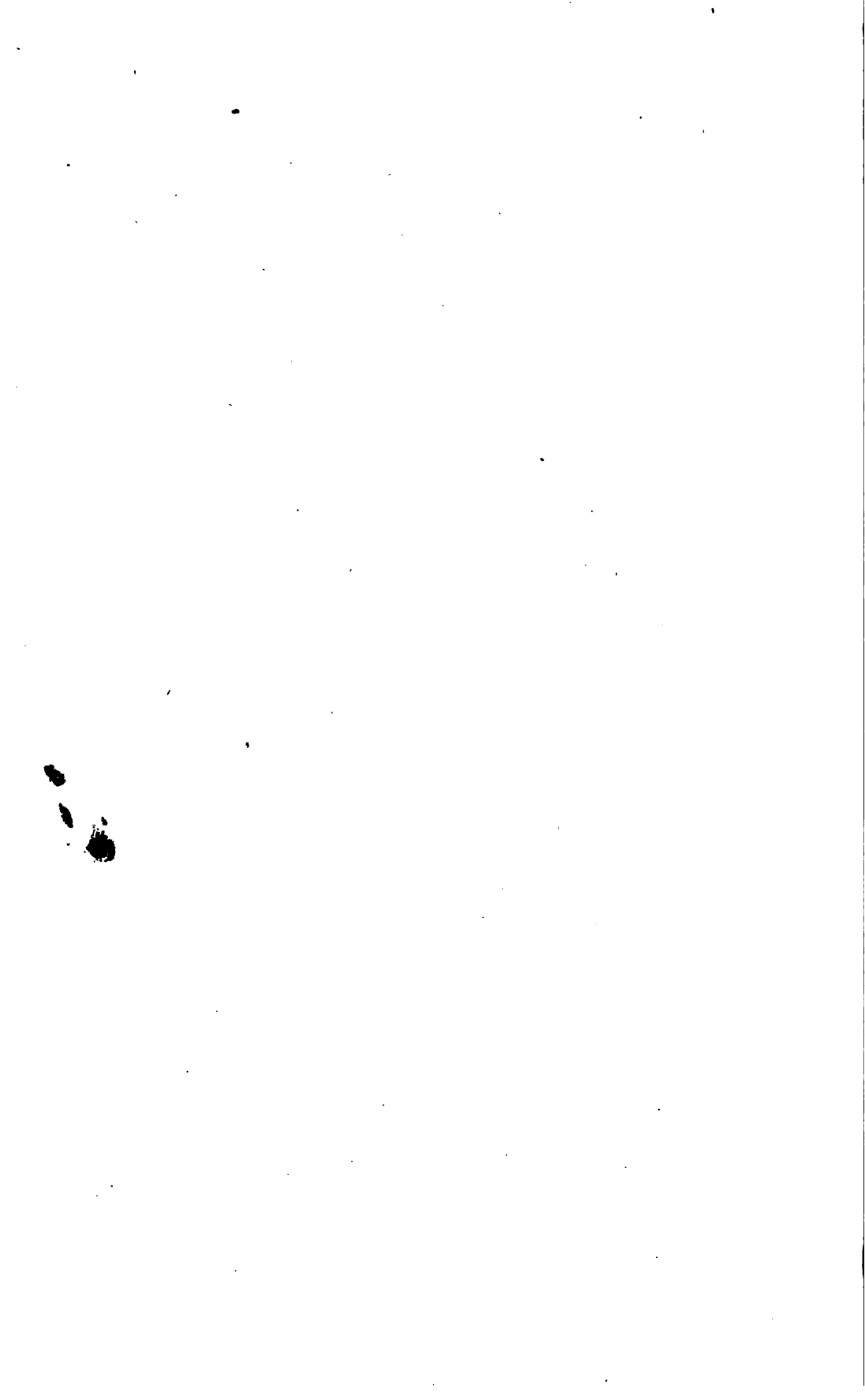
MEMORIAE

Jodoci Deringae, Eligae F.

OPTIMI MAGISTRI,

PIE COLENDÆ,

GRATI DISCIPULI.

PRAEFATIO.

Jam diu in votis fuit, ut Quaestiones, quas, Praeside Clarissimo JODOCO HERINGA, ELISAE FILIO, Theologiae Doctore et, dum in vivis fuit, Professore in Academia Rheno-Trajectina ordinario, praestantissimi ipsius discipuli, per decem annorum spatium, de vitis Apostolorum et locis Novi Testamenti difficilioribus, commilitonibus ad disputandum proposuere, in unum redactae volumen excuderentur. Una enim erat omnium vox, Quaestiones illas, duce quippe et praeside viro, inter interpretes Novi Testamenti celeberrimo, propositas, dignas esse, quae ab germani cujuscunque Theologi vindicarentur oblivione.

Quominus autem eas praelo subjici et futurorum praecipue Sacri Codicis interpretum in usum ac commodum edicuraverimus, vetuit spes, quam hucusque vovebamus, fore ut Scholia in Novi Testamenti libros, quae in magistri optimi scriniis adhuc latent, ad notitiam Evangelicae veritatis et incrementum pietatis vere Christianae emitterentur. Verumtamen spem fefellit eventus. Omnibus, qui lectionibus, quas habebat, exegeticis interfuerunt et viri sagacissimi in Novo Testamento explicando

experti sunt dexteritatem, dolentibus, opus, si quid aliud, consummatum in latebris manet et manebit in posterum.

Ut igitur aliqua saltem thesauri pars e naufragio conservetur, haud dubitavimus Quaestiones supra laudatas hic illic colligere, eas typis mandare et ut multi, qui scire cupiant, quid praeclarus noster HERINGA de quovis loco Novi Testamenti difficiliori ponendum credendumque statuerit, voti compotes fiant, parvis sibi sumtibus comparandi copiam facere.

Faxit Deus Optimus, Maximus, ut, quorsum per totam vitam magistrum desideratum omni studio ipsum contendisse cognovimus, omnibus, quotquot hasce Quaestiones manu terant, fiat, quod Apostolus aequalibus suis exoptavit: ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσῶς!

Quaestiones
DE
VITIS APOSTOLORUM.

A°.

MDCCCXV—MDCCCXVI.

I.

I.

Quicumque Jesu Christi vitam et res ab eo gestas vult cognoscere, eum ignorare non oportet, quos qualesque habuerit discipulos ac ministros.

II.

Similiter doctrinam Christianam nemo recte aestimare poterit, nisi primos ejus noverit interpretes.

III.

Quos ipse elegit legatos Conservator noster, hos vere dixit sibi datos a Deo Patre.

IV.

Hos, si non omnes, plerosque certe sumsit ex Jo-
hannis Baptistae discipulis: quod quin prudenter ab
eo sit factum, dubitare nobis non licet.

V.

Numerus Apostolorum duodenus fuit accommodatus
ad duodecim Israëuitarum tribus.

VI.

Omnes, excepto Juda Iscariote, fuere homines sim-
plices, ingenui, pietate erga Deum, amore erga Ma-
gistrum suum ac Dominum conspicui.

VII.

Eidem initio multis popularium suorum erroribus
nonnullisque eorum vitiis fuerunt contaminati: alieni
vero a Phariseorum simulatione, Sadducaeorum im-
pietate et Essenorum superstitione.

VIII.

Cum discendi aviditate, quaedam in iis intelligendi
tarditas aliquamdiu fuit conjuncta.

II.

I.

Apostoli, antequam ad legationis munus vocarentur, aliquamdiu Christo adhaeserant discipuli.

II.

A rei familiaris cura avvocati Christoque comites facti, fidei et fortitudinis singulare dederunt documentum.

III.

Videntur autem ad id quoque invitati aliquâ bonorum spe terrestrium: et Judas quidem Iscariotes unâ honoris et lucri cupiditate fuit allectus.

IV.

Omnes enim, quamdiu Magistrum sunt comitati, somniant de regno Messiae terrestri.

V.

Hunc iis errorem non subito aut penitus eripuit Conservator noster, sed, ne noceret, prudenter curavit.

VI.

Quas iis saepius praesignificavit Christus, perpesiones mortemque violentam difficulter potuerunt conciliare cum ante captis, de Messia feliciter regnatura, opinionibus: unde abesse vix potuerunt tarditas ad credendum, dubitatio, haesitatio, negligentia, oblivio.

VII.

Quae vero Apostolorum vitia minime, cum Judaeorum plerorumque ἀπιστία, sunt comparanda.

VIII.

In ceteris enim undecim Domini nostri sectatores ingenui animum praebuerunt docilem, et, ad accipiendam denunciandamque ejus doctrinam, promptum ac paratum.

III.

I.

Christi oratio Matth. V-VII. multum profuit discipulis praeparandis ad muneris destinati difficultatem subeundam.

II.

Quae Apostolis modo electis mandavit Christus et praesignificavit, ea valde fuerunt apta juvandis iis et moderandis.

III.

Plurimum vero valuit sanctissimum Jesu exemplum, ad formandos eorum animos ac mores.

IV.

Nec parum ad id conducere potuit Euangelii denunciandi periculum, quod eos, nuper muneri suo admotos, facere jussit Dominus.

V.

Praeterea animum iis addidit singularis divinae providentiae cura, qua, in itineribus sustentati, et in nuncio regni coelestis ferendo, adjuti fuerunt.

VI.

Quae, de coelestis regni initio, progressu et exitu, non nisi sub imaginum involucro, Christus docere potuit Judaeos, doctos pariter atque indoctos, ea apertius Apostolis proposita fuerunt, ab iisque avide accepta, nec tamen statim intellecta penitus.

VII.

Apostolorum, in Magistro comitando, constantia maxime ab eo inde tempore fuit conspicua, quo multi eum desererent, alii non nisi clam ei adhaererent, plerique vero procerum Judaeorum interitum ejus quaerent.

VIII.

Nihil reprehensione dignum inest Apostolorum dicto de muliere Cananea: ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κράζει δπισθεν ἡμῶν.

IV.

I.

Apostolorum errores ac naevos non est quod dissimulemus; nihil enim detrahunt auctoritati divinae, qua fuerunt instructi.

II.

Contra vero salutarem Spiritus Sancti efficacitatem eo magis admiramur, quo longius eos abfuisse agnoscimus a recta rerum divinarum intelligentia vitaeque sanctitate.

III.

Praeterea pristinae imbecillitatis vitiositatisque recordatio magnam deinceps vim habuit, ad indulgentiam ac lenitatem erga errantes ac delinquentes in Apostolorum animis conservandam et augendam.

IV.

Postquam Christus aperte iis mortem suam instantem praesignificaverat, metus animos eorum invasit, quo saepius peccarunt justamque ejus reprehensionem incurrerunt.

V.

Ex ipsis illis peccatis, tanquam per nebulam, elucet eorum fides, pietas, et erga Christum amor.

VI.

Quo vero magis metuerunt res adversas sibi suoque Magistro imminentes, eo majori digna est laude fides et constantia, quibus illi adhaeserunt.

VII.

Nihil his contrarium ab Apostolis commissum est fuga, in quam sese dederunt, capto ab hostibus Domino.

VIII.

Iidem, mortuo Jesu, non omnem abjecerunt spem, de reditu ejus in vitam.

V.

I.

Apostoli Magistro suo in vitam reverso familiariter usi, eoque ipso testes hujus rei fide digni facti sunt.

II.

Huic testimonio aliqua accedit vis a tarditate et diffidentia, quam in iis haud immerito reprehendit Christus.

III.

Non temere Apostoli crediderunt duobus legatis coelestibus, Jesum in coelum abiisse dicentibus.

IV.

Certiores ea de re facti mox Dominum, corpore absentem, cultu adorationis divino prosecuti sunt: id quod antea nondum ab iis factum videtur.

V.

Tum vero fiduciae suae et obedientiae egregium dederunt documentum, revertendo Hierosolimam, eaque in urbe dona Spiritus Sancti promissa expectando.

VI.

Laudabilis eorum fuit cura ac pietas, in eligendo collega, Judae proditori successuro.

VII.

In proximo Pentecostes festo, eorum ingenium Spiritus Sancti luce fuit collustratum, ipsisque mirifica facultas concessa peregrinis sermonibus Deum laudandi, et de rebus ad religionem pertinentibus bene dicendi.

VIII.

Horum caeterorumque *Actorum Apostolicorum* interpretes nobis est, fide perquam dignus, Euangelista Lucas.

VI.

I.

In eo recte egerunt Apostoli, quod, acceptis Spiritus Sancti donis, aliquamdiu Hierosolijmae fuerint commorati.

II.

Laudandi quoque in eo sunt, quod supplicandi causa cum popularibus suis in templo convenerint.

III.

Bonorum omnium communitatem neque in universam societatem Christianam neque in coetum Hierosolijmitanum induxerunt.

IV.

Nihil quidquam Apostoli sibi arrogarunt, sive in docendis Christianis, sive in moderanda Ecclesia, quod ab eorum persona esset alienum.

V.

Illustri modo Deus Apostolorum auctoritatem confirmavit cum repentina Ananiae et Sapphiraе morte, tum etiam aliis mirifice factis, iisque valde salutaribus.

VI.

In vincula coniecti ab Angelo coelesti liberati sunt.

VII.

Apostoli, quamvis ἀγράμματοι, non omnes propterea destituti fuerunt facultate probabiliter dicendi ac scribendi.

VIII.

Nec *Symbolum* q. d. *Apostolorum*, nec *constitutiones* et *canones*, qui eorum nomine circumferuntur, Apostolos habent auctores.

VII.

I.

Non est, quod credamus EUODIO (apud NICEPHORUM *Hist. Eccles. Libr. II Cap. III.*) narranti, Christum suis ipsum manibus Petrum Apostolum sacro ritu lavasse, a Petro lavatos fuisse Andream fratresque Johannem et Jacobum, ab his deinceps reliquos Apostolos.

II.

Petrus, quamvis ordine fuit primus et reliquorum Apostolorum non raro primarius, nullum tamen in eos habuit imperium, jurisdictionem nullam.

III.

Ex eo, quod Christus Simonem dixit *petram*, cui inaedificaturus sit Ecclesiam, nihil effici potest ad probandum hujus Apostoli principatum.

IV.

Animi fervor, qui in Petro fuit, eum saepius ad dicta factaque praeclara adjuvit, nec raro causa ei fuit peccandi.

V.

Quam plura exstant documenta singularis amoris, quo Petrum complexus est Conservator noster.

IV.

Idem ille aliquando severius a Christo objurgatus fuit, quam quisquam alius ex Apostolorum numero.

VII.

Petri crimen, in neganda sua cum Christo conjunctione commissum, ex animo fluxit, qui rei horribilis eventu inopinatus erat perturbatus: in eoque magis timiditas et inconstantia, quam impietas et perfidia, est damnanda.

VIII.

Propterea quoque Christum expertus est indulgentem et condonantem, in eo etiam, quod, praesentibus aliis Apostolis, ter eum de amore suo interrogavit.

VIII.

I.

Orationi, quam habuit Petrus in Pentecostes esto, manifesta insunt documenta ingenii et animi, Spiritu Divino ad prudentiam, moderationem, fortitudinem et lenitatem compositi.

II.

In carcerem ab Herode Agrippa conjectus, mirifice liberatus est, interveniente Angelo coelesti.

III.

Nihil reprehensione dignum inest iis, quae fecit, in adducendo Cornelio Centurione ad Societatem Christianam.

IV.

Inconstantiae, timiditatis et simulationis excusandus non est in iis, quorum causa ab Apostolo Paulo fuit reprehensus Antiochiae.

V.

Veri est simile, Petrum fidei suae professionem Romae violenta morte probasse.

VI.

Episcopus vero, nec Romae fuit neque universae Ecclesiae Christianae.

VII.

Binae, quae in Novi Foederis codice Petro attribuuntur Epistolae, sunt genuinae.

VIII.

Quae vero Petri circumfertur Apocalypsis, spuria est.

IX.

I.

Andreas, Petri frater et Johannes Zebedaei filius omnium primi Christo adhaeserunt discipuli, antea ab Johanne Baptista edocti.

II.

Johannes Apostolus indole et moribus prae caeteris sanctissimo Jesu fuit similis.

III.

Ad intimam cum eo familiaritatem admissus, postea dictus fuit κατ' ἐξοχὴν *discipulus ab Jesu amatus*.

IV.

Non omni liberari potest ambitionis culpa in eo commissa, quod primas in Messiae regno partes expetierit.

V.

Fidelem sese praestitit amicum Jesu morti proximi. Quamvis enim eum non sit secutus in Cajaphae domum, adstitit tamen ejus cruci, una cum Maria, quam sibi a Domino commendatam veluti matrem honoravit et procuravit.

VI.

Quod tradidit Tertullianus, Johannem in ferventis olei doleum missum ex eoque nihil passum fuisse, fabulam sapit.

VII.

Valde senex in Ecclesia Ephesina, morte placida diem suum obiit.

VIII.

Reliquit vero, praeter tres, quae supersunt, Epistolas, Evangelii et Apocalypseos libros.

X

I.

Jacobus, frater Johannis, extra Judeae fines Euangelium denunciassse haud videtur: in Hispania certe nunquam fuit, neque ejus cadaver Compostellae inventum est.

II.

Philippus, quartus Christi discipulus, prudenter versatus fuit in movendo Nathanaële, ad cognoscendam Jesu Nazareni praestantiam.

III.

Nathanael, qui et Bartholomeus fuit dictus, vir probus et ingenuus, viso auditoque Jesu, non sine gravi causa, errori, quo impeditus fuerat, renunciavit.

IV.

Matthaeus non pro eodem est habendus cum Levio.

V.

Quod ei attribuitur Euangelium, genuinum est.

VI.

Thomas, Graece *Διδυμος* dictus, si quis alius fidelem sese Christi amicum praestitit; cui quidem laudi nihil detrahitur singulari diffidentia, quam in eo recto reprehendit Dominus noster.

VII.

Jacobus minor, Alphaei filius, cum Petro et Johanne merito dictus fuit *στούλος*.

VIII.

Non admodum probabilis est eorum sententia, qui **Jacobum**, *τὸν ἄδελφὸν τοῦ Κυρίου*, ab utroque Apostolo Jacobo diversum faciunt.

XI.

I.

Epistola, quae in Novi Foederis codice exstat sub Jacobi nomine, ab Apostolo Jacobo, Alphaei filio, scripta est.

II.

Hujus frater Judas, dictus etiam Lebbaeus et Thad-deus, nobis quoque reliquit Epistolam Apostolo dignam.

III.

Utriusque fratrem, Simonem Zelotem, post Jacobi mortem, Ecclesiae Hierosolijmitanae fuisse praefectum, non satis certa est traditio, ab Eusebio propagata.

IV.

Judas Iscariotes honoris et lucri cupiditate inductus fuit, ut Christi sese partibus addiceret.

V.

Tantum non emendatus fuit homo perditus Conservatoris nostri disciplinâ, ut in pejus etiam rueret, tandemque exuto omni pudore, turpissimum perpetraverit facinus, prodendo Magistro suo.

VI.

Ejus in locum nemo magis aptus, Apostolique honore magis dignus eligi potuit, quam Matthias.

VII.

Saulus, singulari miraculo divino ipsiusque Jesu admonitione percussus, consilium illico mutavit, seseque Domino addixit, quem paulo ante exsecratus fuerat, cujus discipulos capitali odio vexaverat.

VIII.

Ut in eo singulares erant ingenii animique dotes, et varia doctrina in scholâ Gamaliëlis comparata, quibus, in religione Christiana propaganda ac defendenda, fuit adjutus, ita ea ipsa consilii vitaeque subita mutatio multum contulit, ad incitandum Paullum eumque commendandum Christianis.

XII.

I.

Paulli, in religionis Christianae negotio, non minor fuit auctoritas, quam Apostolorum, qui familiariter cum Christo vixerunt.

II.

Paullus jure ac merito timiditatem et dissimulationem increpuit Petri Apostoli, cui salutaris fuit haec fraterna reprehensio.

III.

In controversia, quae Paulo fuit cum Barnaba, uterque aliquid humani passus est: quod tamen, nec quicquam eorum auctoritati detrahit, nec rei Christianae nocuit.

IV.

Quae sibi in coelum evecto et a satana caeso accidisse narrat, ea *ἐν ἔκστασι* facta videntur.

V.

In Areopago Atheniensi Paullus egregie dixit ac convenienter personae Apostoli, audientibus, rei agenda, loco denique ac tempori.

VI.

Pro synedrio Hierosolymitano causam suam prudenter agens, nihil commisit reprehensione dignum.

VII.

E custodia Romana missus aliquamdiu superstes fuit, nonnullaque fecit itinera, donec denuo in vincula fuit conjectus, mortemque passus violentam, quam, religionis Christianae causa aliquando subeundam, praeviderat nec metuerat.

VIII.

Luculenta ingenii animique, Divino Spiritu emendati, documenta insunt Paulli Epistolis, cum tredecim aliis, tum ei, quam ad Hebraeos dedit. Cetera autem, quae ejus nomine circumferuntur, scripta, spuria sunt.

Quaestiones
DE
LOCIS NOVI TESTAMENTI
DIFFICILIORIBUS.

A°.

MDCCCXVI = MDCCCXVII.

I.

I.

Universa Novi Testamenti interpretatio, partim singularibus impeditur difficultatibus, partim iisdem, quibus laborat omnium antiquorum interpretatio librorum.

II.

Insunt libris his sacris loca non pauca *δυσνόητα*, diligentem docti interpretis curam postulantia.

III.

Attamen major est numerus locorum, quorum intellectum impedit prava Grammaticorum curiositas, et anxia Theologorum cupiditas sua commendandi placita.

IV.

In locis difficilioribus ita haerere, ut facillora fere negligas, ingratus est labor: e quo qui sibi laudem quaerit, is librorum divinorum honori male consulit.

V.

Praestat certe aliquando ingenue fateri: *nondum liquet*, quam novas easque periculosas *τῆς παραρρηθείας* inire vias.

VI.

Qui difficultatibus sese expedituri ad tollendam vulgatam lectionem festinant, nullo apparatus critici subsidio nixi, meram produnt *ἀπλοίαν*.

VII.

Contra vero facillimum tutissimumque remedium est in mutata capitum sectionumque minorum divisione, et signorum distinguendum notatione.

VIII.

Omnia illa interpretandi Novi Foederis difficultas nihil impedit, quo minus quisque Christianus, adhibito veri studio, discere possit, quaecumque eum credere oportet et agere ad felicitatem aeternam percipiendam.

II.

I.

Temere agunt, qui duo priora Matthaei Euangelistae capita tanquam spuria rejiciunt, sive ad id induci se patiantur difficultate eorum interpretandorum, sive alia quacunque causa.

II.

In genealogiis Jesu Christi, quas tradunt Matthaeus et Lucas, nulla est pugna.

III.

Quae de magorum adventu ac reditu, ut et Josephi ac Mariae cum infante Jesu fuga in Aegyptum, refert Matthaeus, ea facta fuerunt ante, quam puer in templo Hierosolymitano solemni ritu Deo offerretur, referente Luca.

IV.

Saepe in N. T. πληρωθῆναι, dicuntur dicta Vatum Hebraeorum, quando id evenit, ad quod, singulari quodam modo, accommodari ea possunt. Hanc nisi admittas interpretationem, loca Matth. II. 15, et 17, 18 recte explicare vix poteris.

V.

Qui ex τῷ διαβόλῳ (Matth. IV. 1-11.) Judaeum faciunt insidiatorem, hujus pericopae interpretandae difficultatem tam non tollunt, ut eam magis augeant.

VI.

Οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι sunt, qui animi bonis egent, iidemque οἱ πενθοῦντες, qui hanc inopiam agnoscunt et deplorant, (Matth. V. 3, 4.)

VII.

Christus sese venisse dicit, τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας πληρῶσαι (ejusd. Capitis s. 17) hactenus ut et doceret et perficeret, quaecunque Deus jussit et praesignificavit Mosis lege et Prophetarum scriptis.

VIII.

Quaecunque Conservator noster (s. 29, 30.) de eruendo oculo dextro et amputanda destra manu dixit, ea, quamvis proprie sunt accipienda, simul tamen nos, per justam consecutionem, docent, omnia hujus vitae bona et gaudia spernenda esse et abjicienda, si frui iis nequeamus sine vitae aeternae jactura.

III.

I.

Christi de vitando jurejurando praeceptum (Matth. V. 33-37.) non nisi ad id asseverationum, genus pertinet, quod Judaeis vulgare fuit, quando fidem dictis facere, nec tamen *per Dei nomen* jurare, volebant.

II.

Praecepta Jesu de injuriis aequo animo ferendis (s. 38-42.) interpretari optime poteris, si rationem habeas temporis, quo Apostolos oportuit divinam denunciare doctrinam.

III.

Nulla est causa, quare Matth. VI. 11 et Luc. XI. 3. pro ἐπιούσιον substituamus ἐπὶ οὐσίαν. Est autem ὁ ἄρτος ἡμῶν ὁ ἐπιούσιος, *victus crastino diei destinatus*, non *futuri temporis*, aut *semper paratus*, aut *ad vitam necessarius*. Neque his verbis Christus animi bona nobis exoptanda proposuit.

IV.

Quamvis non desint, quae de τῇ δοξολογίᾳ (ibid 13.) precum formulae adjungenda, dubitare nos sinant, nondum tamen ea pars pro spuria est habenda.

V.

Quae de abjicienda rerum ad vitam necessariorum cura (ibid. 25-32.) praecepit Christus, ea nominatim fuere commendanda legatis divinis, in munere suo occupatis, Deiquo singulari providentia sustentandis.

VI.

Τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ ζητεῖν dicuntur, sect. 33. qui omnem *dant operam*, ut existant *regni divini cives*, eamque consequantur *justitiam* ac sanctitatem, qua fiant τέλειοι ὥσπερ ὁ πατήρ, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι. (V. 48.) et participes τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ. (Hebr. XII. 10.)

VII.

Christus pulchra usus est διλογίᾳ Matth. VIII. 22. τοὺς νεκροὺς dicens, mox eos, quorum corpus est mortuum, mox eos, qui vera animi vita, h. e. recta divinarum rerum intelligentia et sanctitate, sunt destituti.

VIII.

Interpretandi difficultatem non tollunt sed augent etiam, qui, in porcorum interitu et τῶν δαιμονιζόμενων sanatione (ibid. 28-32.) satanae vim, Conservatoris nostri imperio subjectam, conspicuam esse negant.

IV.

I.

Allegoria panni novi, detrito vestimento assuti, vinique novi, in veteres infusi utres, Matth. IX. 16, 17. eleganter docet, novam Christi disciplinam cum veteribus Phariseorum institutis conjungi non potuisse, nisi cum utrorumque damno.

II.

Christus pulchre mortuam Jairi filiam *dormire* dixit, ibid. 24. falluntur enim, qui, eam non nisi animi deliquium passam fuisse sibi persuadent.

III.

Πρώτος electus dicitur Petrus, C. X. 2. non *dignitatis*, sed *ordinis* ratione habita.

IV.

Christi monitis ac praeceptis, quae Matthaeus C. X. tradit, insunt nonnulla, quae tempora spectant remotiora, quorum vero praesignificatio haud aliena erat a dicentis consilio: neque adeo ea facilius expedire poteris, si sumas, Euangelistam conjunxisse, quae diversis temporibus dixerit Conservator noster.

V.

Sententia verborum s. 41. haec est: *qui vatem aut pium quemcunque virum excipit propterea, quod nomen gerit prophetae et pii, is eandem cum iis mercedem accipiet.*

VI.

Verborum C. XI. 12. coll. cum Luc. XVI. 26. hic est sensus: *ab eo inde tempore, quo Johannes Baptista suo functus est munere, in hunc usque diem, regnum coeleste summo expetitur ardore, qui vero id ardentius expetunt, ejus sunt compotes.*

VII.

Judaei, C. XI. 17 – 19. instituta Johannis Baptistae et Christi repudiantes, apte comparantur cum pueris morosis et reluctantibus: qui vero utriusque probant instituta, et adversantium improbitatem dictis factisque damnant, dicuntur *sapientiae liberi*, h. e. *ab ipsa sapientia edocti.*

VIII.

Ἡ τοῦ πνεύματος βλασφημία. C. XII. 31, 32. commissa fuit, cum a Phariseis Christi miracula, a Spiritu divino profecta, satanae tribuentibus, tum ab aliis, qui postea simili fuerunt pervicacia. Videtur autem ironia subesse iis, quae, in id genus hominum, dicta sunt, sect. 43 – 45.

V.

I.

Conservator noster, Matth. XII. 40. apte reditum suum in vitam praesignificat, adhibita comparatione cum Jonae fato.

II.

Quae ibidem s. 43 - 45. dixit de πνεύμασιν ἀκάθαρτοις, iis subesse videtur ironia in pravas exorcistarum Judaeorum artes.

III.

Quae Jesaias, Deo jubente C. VI. 9, 10. in suae aetatis homines dixit, ea recte ad aequalium suorum contumaciam accommodarunt *et* ipse Christus Matth. XIII. 13 - 15. coll. Marc. IV. 11, 12. et Luc. VIII. 10. *et* Apostoli ejus *cum* Johannes, Euang. XII. 39, 40; *tum* Paulus, Act. XXVIII. 25-27. et Rom. XI. 7, 8.

IV.

Petro Apostolo, Matth. XVI. 18, 19. nulla data fuit auctoritas aut potestas, quin parem collegis ejus concesserit Dominus noster.

V.

Huic Christi discipulo prae caeteris opus fuit severa increpatione, ex amantis pariter atque indignantis Magistri animo profecta, ibid. s. 23.

VI.

Ἐν τῇ μεταμορφώσει Jesu in monte, colloctione ejus eum Mose et Elia, coelestique voce, Dei filium celebrante, mirificam veneramur virtutem divinamque providentiam, *cum* ipsi Christo utilem, *tum* etiam rei testibus, Petro, Johanni et Jacobo, proficuam. Matth. XVII. 1. Seqq. Marc. IX. 2. Seqq. Luc. IX. 28. Seqq.

VII.

Ἡ γενεὰ ἄπιστος, καὶ διστοράμενη Matth. XVII. 17. Marc. IX. 19. et Luc. IX. 41. universe dici videntur *cum* Christi discipuli et pater opem ejus implorans, *tum* vero etiam Legis interpretes contradicentes, turbaque hominum adstans.

VIII.

Quod Jesus, Matth. XVII. 20. et Luc. XVII. 6. dixit de virtute fidei, montibus loco suo movendis aptae, id proverbii vim habet sapitque hyperbolem.

VI.

I.

Christus a contemptu inbecillium revocat fortiores, laudando genios coelestes, qui, cum honoratissimi sunt Dei ministri, semper quoque praesto sunt, ad succurrendum genuinis Christi cultoribus. Matth. XVIII. 10.

II.

Dei Christique cura, in servandis hominibus periculosissime errantibus ac delinquentibus, merito comparatur cum cura pastoris, unam ovem aberrantem quaerentis, relictis nonaginta novem non errantibus. Matth. XVIII. 11-14 Luc. XV. 1-7.

III.

Quae Dominus noster, Matth. XVIII. 15-17. de reprehendendis fratribus praecepit, ea, quamvis proprio ad singulos pertineant Ecclesiae socios, regere tamen possunt iudicium, de disciplina societatis Christianae publice instituenda.

IV.

Conservator noster, ibid. s. 19, 20. promittit, sese favore et auxilio affuturum, implorataque Dei beneficia largiturum iis, qui, quamvis pauci, unanimi tamen consilio, id agant, quo Christi honori hominumque saluti consulatur.

V.

Quae Christus docuit, Matth. V. 31, 32. XIX. 3-9. coll. Marc. X. 2-12. Luc. XVI. 18. de conjugii vinculo nequaquam solvendo, ea facile probantur, dummodo *repudium* a *divortio* distinguas.

VI.

Nec Christi oratio Matth. XIX. 11, 12. nec Pauli consilium I. Cor. VII. coelibes esse nos universe jubet. Uterque enim docet, quid interdum, rei publicae privataeque causa, fieri oporteat ab iis, qui caste conjugio abstinere possint.

VII.

Juvenis, Christum interrogans: *quo facto vitam consequor aeternam?* licet inculpatis fuerit moribus, in eo tamen reprehendus fuit, quod sibi nimis placeret, divitiarum amore caperetur, et felicitatem quaereret e benefactorum merito. Quo cognito, Jesus ei apte respondit et consuluit. Matth. XIX. 16-22. Marc. X. 17-22. Luc. XVIII. 18-23.

VII.

I.

Jesus, divites regnum coeleste inire posse negans, usus est adagio, sumto a *camelo*. Neque enim vox *καμήλος* aut pro fune crasso nautico est accipienda aut in *καμήλος* mutanda. Matth. XIX. 23, 24. Marc. X. 23-25. Luc. XVIII. 24, 25.

II.

Dominus noster Petro quaerenti: *Quid igitur nobis est futurum?* spem facit eximiae dignitatis et auctoritatis, quam essent consecuturi, in futura *παλιγγενεσία*. h. e. exspectata rerum omnium emendatione. Matth. XIX. 27, 28.

III.

Simul promittit sectatoribus suis, in hac terrestri vita, amicos, fauctores, adjutores, longe praestantiores, quam quos religionis causâ reliquerant: ut et bona multo iis, majora, quorum jacturam fecerant, ibid. 29. Marc. X. 28-30. Luc. XVIII. 28-30.

IV.

Proverbium redolet, quod bis a Chritho dictum est; Matth. XX. 16 et XXII. 14. πολλοὶ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, ductum, ut videtur, ab iis, qui, e numero *multorum* ad convivium *invitatorum*, *paucos* duntaxat sibi *eligunt eximie dilectos*. Quod si sumas, apprime haec gnome convenit utrique parabola, cui epiphonematis loco est subjecta.

V.

Optimus ille Disceptator, Sadducaeorum refellens errorem, Matth. XXII. 32. Marc. XII. 26, 27. Luc. XX. 37, 38. recte usus fuit effato divino, Exod. III. 6. quo probaret, Abrahamum, Isaëcum et Jacobum, quamvis vita defunctos mortali, vivere tamen divino beatos favore, atque adeo nullam esse causam dubitandi de τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν.

VI.

Christus obediendum esse Phariseis dixit, non univse, sed quoad boni essent legis Moseae interpretes, Matth. XXIII. 3.

VII.

Quod Conservator noster, ibid. s. 15. dicit de proselytis, quos Pharisei facerent *υἱοὺς γεέννης*, duplo ipsis pejores, id de iis nominatim videtur dictum, qui, postquam ad Judaeorum sacra transierant, visâ doctorum suorum improbitate, omnem Dei venerationem exuebant, et ad mores pessimos relabebantur.

VIII.

I.

Merito Jesus Phariseos damnavit, eo quod, in rebus levioribus superstitiosi, negligerent graviores, cujusmodi erant ἡ κρίσις, ὁ ἔλεος καὶ ἡ πίστις h. e. aequitas in judicando, miserecordia in juvando et fides in promissis servandis. Matth. XXIII. 23.

II.

Recte etiam eorum simulationem perstrinxit, qui cum vates a majoribus trucidatos honorare viderentur, conservandis ornandisque monumentis eorum sepulcralibus, simile tamen facinus meditarentur in legatum divinum. Hanc enim in sententiam Luc. XI. 47, 48. et Matthaeo C. XXIII. 29 - 33 est interpretandus.

III.

Quandoquidem vero pessimi illi, in superiorum temporum scelere, erant perseveraturi, idque Apostolorum caede cumulaturi, Christus iis tantas minatur poenas, quantis digni fuerant, qui olim trucidaverant viros pios Deique legatos, quorum violentam mortem referunt V. T. libri. Matth. XXIII. 34 - 36. Luc. XI. 49 - 51.

IV.

Negat Christus, cives Hierosolymitanos ipsum expecturos esse Conservatorem suum, antequam in eo viderentur Messiae personam, divina missum auctoritate. Matth. XXIII. 39. coll. 37, 38 et C. XXII. 9.

V.

Supremus ille Vates promittit, laetum de regno coelesti nuncium quaquaversum profanis delatum iri gentibus, antequam vastetur Hierosolyma. Matth. XXIV. 14. et Marc. XIII. 10.

VI.

Impostores, Messiae vatumque nomen prae se ferentes, σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα promissuri dicuntur, non edituri. Matth. XXIV. 24. et Marc. XIII. 22.

VII.

Christi adventus, in puniendis contumacibus Hierosolymitanis conspicuus, cum fulgure comparatur, quatenus futurus erat repentinus, celerrime progrediens, illustis et terribilis. Matth. I. I. 27.

VIII.

Proverbium esse videtur: *ubi cadaver est, illuc convolant vultures*. Eoque usus est Christus, ut doceat, quam citissime esse concursuros, qui hominum genus perditissimum, ceu certam praedam, diripiant ac devorent. Matth. I. I. 28. coll. Luc. XVII. 37.

IX.

I.

Quae Christus Matth. XXIV. 30. (coll. Marc. XIII. 26 et Luc. XXI. 27.) item C. XXVI. 64. (coll. Marc. XIV. 62.) deinceps Luc. XXII. 69. de prope instante adventu suo in nubibus, dixit, ea e viso Daniëlis symbolico C. VII. 13, 14. sunt interpretanda, de illustribus documentis summi imperii, quo Messias in coelum evectus res humanas propediem erat gubernaturus.

II.

Convenienter huic imagini dicit Dei filius Matth. XXIV. 31. (coll. Marc. XIII. 27.) se suos missurum Angelos, qui electos undique colligant. Itaque, remoto tropo, promittit, hos ereptum iri calamitatibus, quas passuri essent contumaces Judaei, nominatim Hierosolymitani.

III.

Ἡ γενεὰ αὕτη Matth. XXIV. 34. Marc. XIII. 30. et Luc. XXI. 32. dicitur non de Judaeorum natione universa, sed de hominibus ea aetate viventibus.

IV.

Conservator noster, Matth. XXV. 31-46. iudicium pingit, quo sententiam est dicturus de omnibus gentibus cunctisque hominibus, quibus data fuit opportunitas ipsum venerandi.

V.

Maria Lazari soror, praescivisse videtur, instare Magistri sui mortem, mortui vero ungendi locum sibi haud fore: quapropter ei vivo quasi pollincturae honorem tribuit. In eam certe sententiam optimo interpretari poterimus ipsius Jesu laudationem. Matth. XXIV. 12, 13. ocll. Marc. XIV. 8, 9. et Joh. XII. 7.

VI.

Dominus noster sacram instituens coenam, interea dum panem porrigebat Apostolis, hique vinum alii post alios bibebant, dixisse videtur, mox ea verba, quae Matthaeus C. XXVI. 26-28. et Marcus C. XIV. 22-24. tradunt, mox horum non dissimilia, quae referunt Paullus 1 Cor. XI. 24, 25. et Lucas C. XXII. 19, 20.

VII.

Quae Jesus, de pane una cum Apostolis in regno Dei edendo, ut et de vino novo cum iis bibendo, promisit Matth. XXVI. 29. Marc. XIV. 25. et Luc. XXII. 16, 18. ea ἀλληγορικῶς videntur accipienda, de gaudio ac felicitate summa, quibus aliquando in societate coelesti una cum iis erat fructurus.

VIII.

Christi verba: Καθεύδετε τὸ λοιπὸν, καὶ ἀναπαύεσθε Matth. XXVI. 45. Marc. XIV. 41. non sunt εἰρωνικῶς jubentis, sed interrogando leniter reprehendentis.

X.

I.

Quae de morte Judae referunt Matthaeus C. XXVII. 5 et Petrus (Act. I. 18.), ea perquam commode ita conciliantur, ut dicamus, hominem vitae taedio correptum *sese strangulasse*, (ἀπαγγέσθαι.) laqueo autem disrupto praecipitem esse delapsum e loco altiore, ita ut, diffisso corpore, inguina ejus prolaberentur.

II.

Matthaeus (ibid. 9, 10.) Jeremiae verba affert, ipsius tempore satis nota, nobis autem in Codice Prophetarum non servata.

III.

Christus, e cruce pendens, repetitis e Psalmo XXII. 2. verbis: *mi Deus! mi Deus! quare me derelinquisti?* fiduciam suam professus est in Deo repositam, quippe qui Messiam, eo in Psalmo precantem, non perpetuo sit derelicturus. (Matth. ibid. 46. Marc. XV. 34.)

IV.

Quae a Matthaeo (ibid. 52, 53.) narrantur, ita videntur accipienda, ut monumenta sepulcralia, moriente Christo, terrae motu fuerint disrupta, sancti vero, post Christi reditum in vitam, e morte excitati sint, et e sepulcris egressi Hierosolymam venerint, multisque Jesu amicis sese conspiciendos dederint.

V.

Marcus Euangelista, in libri sui exordio, nominatim memoravit Jesaiam Prophetam, cujus vaticinatio scribentis menti praesens erat. Quae vero hinc oriri visa est in interpretando difficultas, librarios induxit, ut, pro ἡσαΐα τῷ προφῆτῃ, scriberent τοῖς προφῆταις.

VI.

Quod in Davide laudat Christus Marc. II. 26. recte factum dicit ἐπὶ Ἀβιάθαρ τοῦ Ἀρχιερέως, h. e. *tempore Ahjatharis Pontificis*. Neque hoc repugnat iis, quae Historicus sacer I. Sam. XXI. 6. tradidit.

VII.

Aptissime narrationis seriei conveniunt verba Marci C. III. 21. ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη, si ea sic interpreteris: *dicebant enim: insanit; sive fama enim erat, eum mente esse captum.*

VIII.

Recte Marcus C. VI. 5. scribit, Conservatorem nostrum, quamvis Nazarethae pauci aegroti, impositis manibus, ab eo sanati fuerint, *non* tamen plura *potuisse* miracula edere: etenim per sapientiae leges, ipsi in munere suo a Deo impositas, *non potuit* nolentibus sua obtrudere beneficia.

XI.

I.

Quae Christus dixit, referente Marco, C. IX. 49. *πᾶς γὰρ πυρὶ ἀλισθῆσεται· καὶ πᾶσα θύσις ἀλλ' ἀλισθῆσεται* arcte cohaerent cum dictis ejus de perpetuo hominum improborum cruciatu, qui adeo comparantur cum sacrificiis, quibus praeparandis, pro sale, ignis adhibetur.

II.

Sententiae hae: *καλὸν τὸ ἄλας, κ. τ. λ. ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς*. ibid. 50. cum proxime antegressis non cohaerent: verum a Marco videntur subjectae per occasionem aliarum sententiarum, in quibus et *salis* facta fuerat mentio.

III.

In interpretandis Domini nostri dictis, Marc. X. 39. *τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω, πῖσθε· καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε* ratio habenda est conviviorum, ad quae non nisi lavati accedebant. Itaque Jesus significat, nec sibi, neque Apostolis suis, ad coelestem felicitatem aditum fore, nisi antea in calamitates immersi fuerint, poculumque biberint miseriarum plenum.

IV.

Vexata Marci verba, C. IX. 13. *οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων*. indicant, ficum, ante tempus nihil nisi folia habentem, fallacem foecunditatis speciem prae se tulisse: quapropter Christus eam exarescere jussit. Quo facto, in arbore nemini profutura, exstitit valde utilis imago hominum pietatem simulantium, et exitii, ipsis, nisi risipiscerent, metuendi.

V.

Quando, Marc. XIII. 32. *οὐδὲ δ' οὐδὲς* dicitur scire tempus a Deo definitum, spectanda est humana Christi natura legatiquae divini persona.

IV.

In variis interpretationibus verborum Marc. XIV. 72. *ἐπιβαλὼν ἔκλαιε*, magnam antiquitatis commendationem habet ea, quam secutus est librarius in codice Cantabrigiensi, quae Bezae fuit, scribens: *ἤρξατο κλαίειν*.

VII.

Non est, quod lectionem vulgatam vocis *τρίτη* Marc. XV. 25. aut *ἔκτη* Joh. XIX. 14. repudiemus, cum commodior conciliatio quaeri possit e varia horarum computandarum ratione, quam diversi Evangelistae secuti fuerint.

VIII.

Nec repudiandae sunt duodecim ultimae sectiones Marci, quo facilius existat hujus libri collatio cum caeteris Evangelistarum narrationibus.

XII.

I.

Angelus Gabriël Mariae *χριστοτοκῶ* (Luc. I. 35.) promissit, fore, ut uterum ferret, non e coitu humano, sed singulari *efficacitate Dei* (*δύναμει ὑψίστου*), quae infanti *vitam* animique *sanctitatem datura* esset (*πνεῦματι ἁγίῳ*.) Quocirca etiam futurum erat, ut castissimae virginis proles diceretur *υἱὸς τοῦ Θεοῦ*.

II.

Zacharias Sacerdos, nihil non magnifici a puero desideratissimo exspectans, eum (ibid. 78, 79.) dixit *ἀνατολήν ἐξ ὕψους* h. e. *orientem e coelo*, ut, solis instar, collustraret homines, in inscitiae pravitatisque tenebris versantes.

III.

Census, quem in Judaea institui jusserat Caesar Augustus, cujusque causâ Josepho, una cum sponsa Maria, proficiscendum fuit Bethlehemam, *DEMUM est factus* (*πρώτῃ ἐγένετο*) sub Quirino Syriae praeside, docente Luca C. II. 2.

IV.

Sententia hymni, quo genii coelestes, audientibus pastoribus Bethlehemiticis, Christi natales celebrarunt, haec est: *laudetur Deus in coelo, gratiaeque ei agantur in terra; favet enim humano generi.*

V.

Matthaeus (C. I.) Josephi, Lucas (III.) Mariae refert genealogiam. In hac, (Sect. 23.) Josephus dicitur *ἑλίου τοῦ Ἡλ*, quia gener ejus fuit, ductâ in matrimonium Mariâ.

VI.

In hujus genealogiae tabulam (Sect. 36.) nomen *τοῦ Καϊνὰν* fluxit e Graeca V. T. interpretatione Alexandrina (Gen. X. 24. XI. 12.), cujus auctor unde illud habeat, nondum liquet.

VII.

Σαββάτον δευτεροπρώτον, cujus solus meminit Lucas C. VI. 1. est sabbati dies, qui proxime sequebatur secundum paschatis diem.

VIII.

Mulierī poenitenti Christique pedes lacrymis riganti condonatus fuit peccatorum ingens numerus: cujus rei documentum erat in egregio amore, quo divinum Admonitorem et Consolatorem prosequabatur. *ὅτι ἠγάπησε πόλιν.* Luc. VII. 47.)

XIII.

I.

Christus, per modum *ἐκστασεως*, vidit satanam quam celerrime coelo dejectum: quod cum narraret Apostolis, opportune eos monuit, sibi praevisum fuisse prosperum successum, quo illi vexatos a malis daemonibus essent sanaturi. Luc. X. 18. coll. 20 et 'Αποκ. XII. 7-9.

II.

In leni reprehensione, qua Jesus Marthae, ibid 42. *animi curam*, *unam* omnium gravissimam, commendavit, verba *ἐνδὲς δὲ ἐστὶ χρεῖα* supplenda sunt, non per *ἀνθρώπου* aut *βρώματος*, sed per *μέριδος* vel *πράγματος*.

III.

'Οὐθυσταυρίζων ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν. C. XII. 21. is est, qui sibi, non nisi suis indulgens libidini- bus, *divitias comparat*, eas vero non adhibet, *prout Deo placet*, *in Dei honorem*.

IV.

Sententia dictorum, ibid. 49, 50 haec est: *veni, ut ignem in terram projicerem: et quam cupio, ut jam ardeat!* Aquae vero *lavacro me submergi oportet: et quam urgeor, usque dum* ea res *ad finem perducatur*. Prius pertinet ad turbas vehementiores, quas excitatura erat doctrina Jesu per totum terrarum orbem promulganda: posterius ad mortem violentam, ipsi antea subeundam.

V.

Quae Christus C. XIII. 32, 33. dixit, ea huc fere redeunt. *Vasfer iste, vobis nunciis, sciat, me, in salutare ac mirifico opere, quo me hodie (σήμερον) iter facientem occupatum videtis, esse aliquamdiu (αὐρίον καὶ τῇ ἐχομένῃ) perseveraturum, usque dum Hierosolymam profectus, tandem defuncto tempore (τῇ τρίτῃ) itineribus meis factisque terrestribus finem imponam: quod enim solet accidere vatibus, ut in ipsa metropoli interficiantur, id mihi quoque certissime est eventurum. Itaque, nec mihi in Galilea morandum, nec quicquam ab Herode metuendum est.*

VI.

Qui *δίκαιοι* dicuntur Luc. XV. 7. sunt homines *prii*, non vero, *qui sibi videntur prii*, aut *qui pietatis speciem prae se ferunt*.

VII.

Conservator noster laudem, quam dispensatori injusto tribuit, Luc. XVI. 8. ad unam refert *prudentiam*, qua sibi prospexerit, simul autem *malignam* ejus *fraudem* non uno modo damnat.

XIV.

I.

Optimus Magister discipulis suis Luc. XVI. 9-12. *Conciliate, inquit, vobis amicos, ope bonorum terrestrium, quae fallere suos solent amatores, ut illi vos, rebus caducis destitutos, perpetuo excipiant domicilio coelesti! Prout quis fidelis est aut infidelis in paucis ac parvis, ita etiam esse solet in multis magnisque. Nisi igitur, in administrandis bonis istis fallacibus, fueritis fideles, quis vobis concredet veri nominis bona, suos possessores non fallentia? Et nisi, in administrandis rebus alienis, fueritis fideles, dando aliis id, quod iis competat, quis vobis dabit quod vestrum est? (Quaenam spes erit bonorum a Deo vobis promissorum?)*

II.

Etiamsi cuncta praestemus nobis a Deo mandata *δοῦλοι ἀρχαῖοι* dicimur Luc. XVII. 10. Domino nostro non proficui, quibus adeo nullum est jus, remunerationem ab eo postulandi.

III.

Non *intus in animo* Judaeorum (*ἐντὸς*), sed *inter eos*, in media eorum civitate, dicitur regnum esse divinum, ibid. 21. propterea quod eos inter versabantur, cum rex, tum subditi, quamvis a Phariseis neglecti.

IV.

Deus, Luc. XVIII. 7. *μακροθυμῶν ἐπὶ τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ* dicitur eo, quod *vindictam in electorum gratiam sumendam aliquamdiu differat.*

V.

Ἡ πίστις, quam ibid. 8. sese reperturam esse negat Dominus noster, est *persuasio de instante ipsius adventu* ad vindicandos dilectos suos puniendosque eorum hostes.

VI.

Christi de Zacchaeo sententia, Luc. XIX. 9, 10. ita est interpretanda, ut hic dicatur ab eo inde die genuinis accensendus Abrahamidis, quippe salutari Conservatoris nostri opera emendatus.

VII.

Jesu dictum: *ἐὰν οὕτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται*, ibid. 40. populare est e genere hyperbolico simile Chabacuci. C. II. 11. neque adeo ad dispersos templi propediem diruendi lapides est referendum

XV.

I.

Christus, Luc. XX. 36. beatos post hanc vitam ἱσάγγελους dicit, quatenus, nec liberorum procreationi, nec morti, locus est futurus, beatique adeo, ad ejus vitae felicitatem percipiendam, nascuntur, non e conjugibus genus suum propagantibus, sed divina vi eos e morte in vitam revocante.

II.

In convivio paschali Luc. XXII. 16, 18. negavit Dominus noster se posthac sacrum hoc epulum esse celebraturum, vinumque bibiturum: hanc vero negationem temperavit praesignificato convivio in regno coelesti parando, quo consummata hominum salus celebretur. Itaque in verbo πληρωθῆ subaudiendum videtur τὸ πάσχα, et conferenda sunt loca Matth. XXVI. 29 et I. Cor. V. 7.

III.

Quae Conservator noster promisit Apostolis, ibid. 29; 30. ea spectant, cum universe beatam post mortem vitam, tum etiam dignitatem auctoritatemque praecipuam, qua, prae caeteris Israëlitis, in coelesti vita gavisuri erant quicunque, in hac vita terrestri, fideliter functi fuerunt difficili munere ipsis imposito.

IV.

Tropice dicta, ibid. 31. ὁ σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς, τοῦ σκιδάσαι ὡς τὸν σίτον, optime in hanc interpretaberis sententiam: *Satanas desideravit vos in sua habere potestate, ut agigaret vos et vexaret vestrumque nonnullos perderet.* Caeterum, ad tropum illustrandum recte adhibentur loca Jobi I. 6-10. II. 1-6. frustra autem Amosi locus IX. 10.

V.

Christus, cum ibid. 36. ὁ μὴ ἔχων, inquit (sc. βαλαντίον καὶ πήραν) πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσάτω μαχαιραν, non tantum significat, quid futurum sit, prope instante periculo, sed suadet etiam Apostolis justam vitae tuendae curam.

VI.

In villa Gethsemanitica Jesu sudorem fuisse sanguineum, probabiliter efficitur Lucae narratione l. l. sect. 44.

VII.

Christi animum eo tempore a genio coelesti, divinae voluntatis interprete, fuisse confirmatum, credere nos jubet Evangelistae auctoritas, ibid. 43.

A°.

MDCCCXVII — MDCCCXVIII.

I.

I.

Dei Filius, in Euangelii Johannei introitu, nude dicitur ὁ Λόγος, quippe summus Dei apud homines *Interpres*, ο Λόγος τοῦ Θεοῦ dictus, Apoc. XIX. 13. per quem *Dei sermo* fit ad homines.

II.

Nihil in hoc introitu tentandum est conjecturâ criticâ.

III.

Ut ἀρχὴ sect. 1. *mundi initium* indicat, ita, sect. 3. πάντα δι' αὐτοῦ γενόμενα sunt *res omnes ab eo procreatae*.

IV.

Itaque sententia trium primarum sectionum huc reddit: *in mundi initio aderat Interpres, isque Interpres erat apud Deum, eratque ille Interpres Deus. Hic, non alius, in mundi initio Deo aderat. Omnia per eum sunt procreata, nec sine eo quicquam rerum a Deo factarum procreatum est.*

V.

Quae mox sequuntur, sect. 4, 5., ita videntur interpretanda: *In eo Dei Interprete vitae salutaris erat fons; ipseque vitae auctor homines veritatis luce collustrabat. Atque ille lucem suam exhibuit hominibus, in ignorantiae tenebris versantibus: sed illi ipsum doctrina sua lucentem non admiserunt.*

VI.

Hujus porro doctoris praestantiam in eo conspicuam dicit Apostolus, sect. 9. quod, postquam in mundum venerit, non Judaeos tantum, sed cujuscunque etiam nationis homines collustraverit.

VII.

Hominum autem perversitas in eo cernitur, judice Johanne, sect. 11, 12. quod hunc Procreatorem suum ac Dominum non agnoverint, nec fidem ei habuerint. Sunt enim res procreatae omnes ipsius τὰ ἴδια in his vero homines, τοῦ κόσμου appellatione comprehensi, οἱ ἴδιοι ejus.

VIII.

Sententia eorum, quam sect. 14 tradit Johannes, haec est. *Ille vero Dei Interpres homo mortalis factus est, et apud nos habitavit, plenus benignitatis ac veritatis: ejusque splendorem spectavimus, splendorem ceu unigenae, a Patre profecti.*

II.

I.

Elegans est Johannis Baptistae δξύμωρον, in Joh. Ap. Euang. I. 15 Coll. (27.) 30, *qui post me venit, anteivit me; etenim me prior erat.* Cujus sententia haec est: *qui in munere suscepto me subsequitur, tantos facit progressus, ut me post se relinquat; causa in eo est, quod exstiterit Dei Filius, antequam ego essem natus.*

II.

Apostolus, ibid. 16, 17. de Christianis, qui natum partim essent Judaei, partim alienigenae: *e copia Ejus, inquit, (coll. sect. 14 πλήρης χάρι. κ. ἀληθ.) nos omnes divina accepimus bona, quin et unum post alterum beneficium gratuitum; lex enim divina per Moysen data est, beneficium autem Dei gratuitum et veritas divinitus patefacta per Jesum Christum exstitit.*

III.

Quando Filius Dei unigena dicitur ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, s. 18. intima ejus cum Deo consuetudo indicatur, et singularis favor, quo eum prosequitur Pater.

IV.

Ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, s. 29, est *agnus a Deo destinatus, ad expianda humani generis delicta.* Cf. I. Joh. III. 5. Apoc. V. 6, 12. 1 Petr. I. 18-20. I Cor. V. 7.

V.

Quae Christus, s. 52. *de coelo aperto, Deique angelis adscendentibus et ad ipsum descendantibus, dicit, ea indicare videntur singulare auxilium divinum, quod conspicuum foret in rebus prospere ab ipso gestis, angelis etiam intervenientibus.*

VI.

Christus, cap. III. 3, 5. negat, posse aliquem regni divini civem esse, nisi nascatur ἀνωθεν (conf. s. 31. et XIX, 11.) hoc est, ἐκ τοῦ Θεοῦ (coll. I. 11. 1 Epist. II. 29. III. 9. IV. 7. V. 1, 4, 18.) nec tantum ἐξ ὕδατος, corpore *aqua ablundo.* in sacri baptismi ritu, quem administrabat Johannes, sed etiam ἐκ πνεύματος, animo vitiorum sordibus *expurgato per Spiritum Sanctum.*

VII.

Emendationis hujus summam necessitatem unicuique inpositam eo docet, s. 6. quod, qui ἐκ τῆς σαρκὸς, *e mortalibus, pravitate infectis, nascantur, ipsi sint σάρξ* sive σαρκικοί, atque adeo eadem qua parentes *laborent imbecillitate ac vitiositate;* qui vero ἐκ τοῦ πνεύματος, *divini Spiritus efficacitate, nascantur, ipsi etiam sint πνεῦμα, s. πνευματικοί, sanctam Spiritus divini indolem referentes.*

III.

I.

Quae Christus Nicodemo dixit: Joh. III. 11 ea per modum interrogandi sic videntur accipienda: *quod scimus* (ego scil. et Johannes Baptista) *loquimur*; *et quod vidimus* (de animorum emendatione in regni divini civibus) *testamur*; *et nostrum testimonium recipere detrectatis?*

II.

Hae ipsae res, Jesu et Johanni cognitae, erant τὰ ἐπίγεια s. 12. *quae in terra fiunt*. Sed alia, eaque majora, docturus erat Conservator, hominum terrestrium experientiam et intelligentiam longe superantia, τὰ ἐπουράνια, *quae in coelo fiunt*, ad beatam coelestium vitam pertinentia.

III.

Hujusmodi arcana nemo patefacere poterat, nisi promissus ille υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, s. 13. qui antea *in societate coelesti versabatur, ex eaque in terram descenderat*; nemo enim mortalium *in coelum escenderat*, ut horum sibi notitiam comparare, et in terram reversus cum generis sui sociis communicare posset.

IV.

Consulto Christus de ὕψους sua saepius (Joh. III. 14. VIII. 28. XII. 32.) ita est locutus, ut locum et conditionem excelsam indicaret, in quam esset evchendus, interveniente crucis supplicio.

V.

Τὸ ὕδωρ, cujus se copiam daturum promittit Christus, non nude *doctrinam* ejus aut *rectam religionis notitiam* significat, sed generatim *omnia animi bona ad vitam beatam necessaria*. His *quicumque fruitur*, inquit, *ei nihil unquam deerit, quippe qui in animo suo perpetuum habeat salutis fontem*. cap. IV. 14.

VI.

Samaritani, s. 22. colere dicuntur Deum, *pro sua verae religionis ignorantia*, Judaei, *pro recta, qua imbuti erant, ejus notitia*. Hac enim veritatis luce collustrari oportuit gentem, e qua exitura erat salus, humano generi a Christo procuranda.

VII.

Christus proverbium, ab agricultura sumtum, s. 35. ad docendi laborem successumque ejus prosperum accommodans, discipulis suis: *vos inquit, nonne cum agricolis seminantibus dicitis: post quatuor menses instat messis? Sed attendite ad mea dicta! Vestros exollite oculos et videte, quam sit subita et pulchra messis hodiernae sementis meae!*

IV.

I.

Dominus noster, ut Joh. IV. 35. discipulos, ad doctrinam regni coelestis strenue denunciandam, incitat proposita messis propinquitatem, ita s. 36, id ipsum urget, promissa fructuum ubertate, quam ex hoc labore percepturi erant, cum satores, tum messorum. *Satores* quidem erant, tum Johannes Baptista cum discipulis, tum etiam ipse Jesus et Apostoli, doctrinae semina hominum animis injicientes, iisque, ut Regi divino se submittant, persuadentes. *Messores* vero erant ii ipsi, maxime vero Christi legati, novos regni coelestis cives in societatem sacram colligentes, rituque solenni initiantes.

II.

A recentiori manu Johanneae orationi, Euang., V. 3^b, 4. videntur addita, quae in editionibus multisque Codicibus leguntur, de angelo in piscinam descendente, et de aegrotis aquae motum expectantibus, ut et de sanatione ejus, qui primus in eam descendebat.

III.

Quae Christus, ibid. 19, 20-22, 30, docet, huc fere redeunt: *Ego Dei sum Filius valde dilectus, ab eoque instructus auctoritate adjuvandi et in beatam vitam revocandi, quos volo, ut et judicandi humanam genus. Itaque nihil equidem aut instituo aut possum efficere feliciter, meo arbitratu; sed Patris mei obtempero voluntati, ac sequor exemplum, quod mihi in nulla non recontuendum praebet. Quaecunque igitur ille facit, ego similiter facio: ac deinceps his, quae nunc videtis, majora faciam, ut in admirationem rapiamini.*

IV.

In eadem contexta oratione sect. 26. *ut vivit Pater*, inquit, *nullo alterius subsidio sustentatus, ita etiam Filio vitam dedit, nullius sustentatione indigentem.*

V.

Mox addit, s. 27. sibi a Patre datam esse auctoritatem sententiam dicendi in cunctos homines, (Coll. 22.) propterea quod sit ex humano genere ortus.

VI.

**Ἄλλος ὁ μαρτυρῶν*, s. 32. non est Johannes Baptista, sed Deus.

VII.

Τὰ ἔργα Christi, in universa hac apologia, sunt *facta* ejus, non *doctrina*: nec *ζωοποιήσις* ejus ad vim doctrinae salutarem est trahenda.

VIII.

Quod Conservator noster, s. 39. *ἐρευνᾶτε*, inquit *τὰς γραφὰς*, non agentis est, sed jubentis.

V.

I.

Moses Judaeos apud Deum κατηγορεῖν dicitur, Joh. V. 45. quatenus Christo diffidentes, vi legis Moseae, nominatim effati Deut. XVIII. 18, 19. accusandi erant et damnandi.

II.

Christus sese (C. VI. 32, 35, 48.) τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς dicit, quoad *ipsius ope* hominibus *beate vivere* licet. (coll. 27, 33, 47.) Itaque: *qui ad me venit*, inquit, *et mihi fidem habet*, meque adeo *utitur vitae datore* (*me vescitur* 51, 57, 58.) *ei nihil unquam deerit ad vitam beatam*, (*non esuriet aut sitiet.*)

III.

Ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, s. 51. non prorsus idem est ac ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, aut ὁ ἄρτος ὁ ζωοποιῶν est autem *pannis*, *qui ipse vivit*, ac proinde etiam sua voluntate ac virtute vitam tribuit, (coll. 57.)

IV.

Christus, cum *carnem* suam, *a se dandam pro hominum vita*, *cibum* dicit ab iis *edendum*, *sanguinem* vero *potum* ab iis *bibendum*, s. 51-56. docet, *se interveniente morte cruenta*, *beatam vitam procurare hominibus*, *tanto beneficio frui volentibus.*

V.

Dicitur Deus, s. 44. homines *trahere* ad Christum, quos docet, hunc ab ipso datum esse Conservatorem, ita ut inducantur ad fidem et obsequium Christo praestandum. (coll. 45, 46, 65.) Itaque haec ἔλκυσις est persuasio, quae fit docendo, monendo justis adhibitis rationibus.

VI.

Sententia dictorum, s. 63, 64^a. haec est: *vis divina*, qua ego vivo et ago, (coll. 57.) *vitam confert*; *caro mea humana nihil* in eo *prodest*. Ipsi iis *verbis*, quae vobis dico, *vis inest divina ac vita*, qua vivunt quicumque mihi fidem habent. *Sed sunt a vobis quidam*, *mihi non credentes*, quorum adeo in animos doctrina mea vim salutarem non habet.

VII.

Verba διὰ τοῦτο, Joh. VII. 22. a subsequentibus sunt divellenda, et cum praegresso θαυμάζετε jungenda.

VI.

I.

Christus, Joh. VII. 38, coll. 39, promisit fore, ut ipsi fidentes copiosa Spiritus S. dona, in sacris V. T. libris prae-significata, accipiant, quibus et aliis prodesse possint.

II.

Genuina sunt, quae C. VIII. 3-11, narrantur, de Jesu adulteram non damnante, et Phariseos eam accusantes repellente: in neutro quicquam est alienum ab ejus prudentia, humanitate, sanctitate.

III.

Jesus, sect. 14-16. vere apteque Phariseis calumniantibus respondet: suum de se ipso iudicium et testimonium idoneum esse, cum propterea, quod ipse sciret unde venisset, et quo esset abiturus, illi vero nescirent, tum etiam ideo, quod illi in iudicando pravis animi affectionibus indulgerent, ipse vero suum iudicium ad Dei sanctissimi arbitrium componeret.

IV.

Impedita dictorum s. 26. cohaerentia videtur resolvenda, hunc fere in modum: *Ego is sum, quem me ab initio disputationis dixi*. Quicquid vos contradicatis, ego me mundi lucem profiteor, cui adeo fides sit habenda. *Multa equidem habeo de vobis dicenda iudicandaque*, ad id divina instructus auctoritate, quamquam, vestrae contumaciae causa, nunc abstineo. *Verum, qui me misit, Pater coelestis verax est; quapropter, quae ab eo accepi, libere omnibus denuncio*, vobis etiam contradicentibus et impedimenta objicientibus.

V.

Conservator noster, s. 35, 36. utitur allegoria, quam e vita Israëlitarum domestica ducit, cujus autem sententia huc redit: vos, Judaei, legibus Moseis adstricti, easque violantes, eatenus servis estis similes, ut dura sit et periculosa vestra conditio. Ego Dei sum Filius perpetuo dilectus, cui Pater vos adjuvandos administrandosque commisit. Itaque, si ista molestia et periculo a me eripiamini, vera fruituri estis libertate certaue salute.

VI.

Malorum geniorum princeps, s. 44. dicitur ἀνθρώπων πτόνος ἀπ' ἀρχῆς, quia generis humani parentibus, atque adeo horum posteris, maligna fraude, auctor fuit delicti primi, atque adeo mortis.

VII.

Christus sese, s. 58. ante Abrahamum extitisse dicit, ratione habita naturae divinae, postquam paulo ante dixerat, eum, beata gaudentem vita, desideratum vidisse diem, quo ipse Dei Filius, humana indutus natura, nasceretur, de eoque gravissimum fuisse.

VII.

I.

Apostoli nescivisse videntur, caecum, quem viderent, a prima inde ectate, oculorum usu fuisse destitutum. Itaque in hanc sententiam quaerunt: *Quis peccavit? hic, ut visu privatus sit? an parentes ejus, ut natus sit caecus?* Joh. IX. s. 2.

II.

Jesus igitur respondet, s. 3. nec hujus hominis, nec parentum culpa hoc factum esse, ut in eo justitiae divinae punientis esset documentum, sed ut opera divina salutaria, quibus ipse occupatus esset, manifesta fierent.

III.

Johannes, s. 7. Hebr. ἡλῶ, pro quo οἱ δὲ non substituant σιλῶμ, interpretans per ἀπεσταλμένος, non ludit in vocabulis aut allegorias sectatur, sed, more suo Graeca pro Hebraeis substituens, indicat, aquam hujus piscinae aliunde fuisse emissam sive ductam.

IV.

Christus, διλογίᾳ usus eligante, s. 39. *meo*, inquit, *inter homines adventu factum est, ut Dei sententia in eos pronuncietur diversa, qua videant caeci, videntes caeci fiant.*

V.

Conservator noster (C. X. 8.) *fures* dicens et *latrones*, qui ante ipsum venerant, indicat suae aetatis Pharisaeos, quibuscum modo disputandum ipsi fuerat. (C. IX. 40).

VI.

Jesus, s. 16. ἄλλα πρόβατα commemorans, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, tecte significat, alienigenas prope diem cum Judaeis in unam societatem ab ipso conductum iri.

VII.

In verbis Christi: ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν, s. 30. maxime spectanda est voluntas et facultas, quae eadem sint in Filio atque in Patre.

VIII.

Christus, s. 34–36. non id agit, ut subtiliter doceat, qua naturae suae conjunctione Filius sit Dei; sed, ad captum Judaeorum accommodata, eos perversi judicii et injuriae arguit, qui ne legati quidem divini personam in eo agnoscerent, eumque indignum pronunciant *Filii Dei* nomine, cum tamen, praecurrentibus libris SS., quoscunque Reges *Deorum* nomine salutarent.

VIII.

I.

Apostolis suis Christus in hanc respondit sententiam, Joh. XI. 9, 10. coll. IX. 4. *Nonne certa nobis a Deo definita sunt tempora ad agenda opportuna? His igitur utendum est. Quod qui facit, non habet quod sibi metuat: utitur enim Deo adminicula praebeante et adjuvante. Qui vero elabi patitur eam opportunitatem, impingit, Dei auxilio destitutus.*

II.

Jesus dictis, s. 25, 26. nondum Marthae spem fecit fratris mirifice in vitam revocandi; sed universe docuit, se vitam dare beatam viventibus et mortuis, ipsi fidem habentibus.

III.

Si, in impiis Cajaphae dictis, s. 50, veram cum Johanne, s. 51^b, 52. spectes sententiam, recte ἀφ' ἑαυτοῦ ea dixisse negatur, vereque dicitur προφήτευσας, s. 51^a. quoad Deus summi istius Sacereotis mentem et vocem ita fuit moderatus, ut contra animi sui sententiam hoc ederet oraculum.

IV.

Quae Christus respondit Andreae et Philippo, C. XII. 23-26. optime dicentis consilio consentanea deprehenduntur, si sumas, cum Graecorum desiderio eum videnti junctam fuisse timiditatem, qua fuerent inducti, ut mallent eum clam convenire, quam in hominum conventu appellari.

V.

Christus de instante sua δοξῇ et ὑψώσει loquens, s. 23, 28, 32. simul cogitatione complexus est tristem mortis viam, quā eum oportuit ad summum evehi honorem.

VI.

Quod *mori* dicitur frumenti granum, s. 24. populari oratione indicat *interitum*, quo non amplius cibus ex eo parari possit.

VII.

Christus non nisi turpem vitae amorem damnat, s. 25. jubetque *odisse* vitam, h, e, omne ejus conservandae desiderium abjicere, si quidem moriendo humani generis commodo consulatur. Cujusmodi mors certa est ad τὴν δόξαν αἰώνιον via.

IX.

I.

Sententia dictorum Joh. XII. 27, 28. videtur esse haec: *Nunc animus meus perturbatus est. Ecquid dicam vobis? Pater eripe me ex hujus temporis angustia! Sed propterea incidi in hujus temporis angustiam*, quod illustrandum est Dei nomen. Itaque, *Pater, illustra nomen tuum!* Fac modo, ut tuum nomen venerabundi appellent homines, visis auditisque iis, quae ego passurus sum.

II.

Ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, Joh. XII. 31. XIV. 30. XVI. 11. est malignus ille Dei hominumque hostis, Satanās, *qui hominibus pravis, quales nunc plerique sunt, imperat.*

III.

Ille igitur *ejiciendus* dicitur loco et conditione, quibus felicissimi futuri sunt Christus hujusque ministri fideles, C. XII. 31, coll. 26.

IV.

Recte Johannes, s. 38. in τῇ ἀπίστῳ Judaeorum Christum repudiantium, id ipsum accidisse dicit, de quo questus olim fuerit Esaïas vates, frustra contumacibus suis popularibus Christum commendans.

V.

Apostolus, s. 41, Esaïae locum, cum aliquo verborum compendio levique mutatione, salvâ tamen sententiâ, afferens, docet, id ipsum, quod jam olim de perversa gentis suae indoele dixerat vates, effecisse, ut Jesu aequales credere ei haud potuerint.

VI.

Dicitur autem Esaïas vidisse τὴν δόξαν Christi, quoad hic Dei Filius eâdem fruitur eum patre δόξῃ.

VII.

Δείκνουν γεγομένον, C. XIII. 2. est *coena parata*, non *fnita*.

VIII.

Quod Judas ad scelus *a diabolo instigatus* dicitur, C. XIII. 2, 27. id nihil detrahit hominis turpissimi libertati in agendo, aut malitiae in peccando.

X.

I.

Jesus, profecto Juda proditore, apud animum suum reputans, omnia jam peracta esse, quae ad publicam doctoris provinciam pertinebant, quoad ea perfici ante mortem poterant, divina fretus approbatione, fructumque praevidens operis sui saluberrimum, in hanc erumpit vocem: *Nunc hominis filius honoratus est, in eoque honoratus est Deus! Si Deus in eo est honoratus, Deus quoque eum honorabit in se ipso, et continuo quidem enim honorabit.* Joh. XIII. 31, 32.

II.

Utrumque πιστεύετε, Joh. XIV. 1. jubentis est: *fidem habete Deo! mihi quoque habete fidem!*

III.

Sententia dicti, s. 6. haec est: *Ego via sum ad Patrem, (ego ad Patrem duco) et ego sum veritas (veri doctor) ac vita, (vitam salutarem praebens:) nemo nisi me duce ad Patrem venit.* Itaque Christus, et docendo, et vitam procurando novam, efficit, ut Deo fruantur propitio Deoque placeant, quicumque in eo Doctorem et Conservatorem unicum venerantur.

IV.

Quae mox addit Christus, s. 7. ita sunt interpretanda: *si antea ego vobis cognitus fuisset, utique vobis Pater meus quoque fuisset cognitus: verum ab hoc inde tempore cognoscitis eum, quin et eum intuiti estis,* sc. viso Filio, in quo Dei natura est conspicua.

V.

Τὰ ἔργα, quae Apostoli, Christo fidentes, facturi erant, s. 12. μείζονα dicuntur iis, quae ipse fecerat, *tum* quoad, illorum prece, mirifica Dei vis illustriora favoris et auxilii signa erat editura, *tum* etiam, quoad eorum opera successus habitura erant prosperiores.

VI.

Jesus: *si quis me diligit, inquit, (s. 23.) meae obtemperabit disciplinae: et Pater meus eum amabit, και προς αυτον ελευσόμεθα, και μονην παρ' αυτω ποιήσομεν.* h. e. remoto tropo, *nec minus quam ipse ego, tenerrimo favore ac praesentissimo auxilio eum perpetuo adjuvabit.*

VII.

Christus Apostolis suis bene precatus est, valeque dixit, nec tamen pro vulgari hominum consuetudine: (οὐ καθὼς ὁ κόσμος) s. 27. hi enim saepe apprecantur amicis haud conductura, nec possunt certam prosperae fortunae spem facere; ille vero nihil non boni praecatus est, et res speratas certa auctoritate promissit, ipse etiam eas largiturus.

XI.

I.

Christi amicos, ipso monente, Joh. XIV. 29. oportuit lactari, de instante Magistri sui abitu ad Patrem. Hic enim *major* erat (*potentior, beatior, honoratior*) illo, in humili, infirma, misera conditione posito: et futurum erat, ut ille ad Patrem reversus simili frueretur auctoritate et honore.

II.

Conservator noster, C. XV. 1-8. suam cum Apostolis conjunctionem pingens, eleganter imagine utitur vitis, cujus et magna a vinitore habetur cura, et praestantia cernitur in palmitibus, multos ferentibus fructus, hominibus ad alacritatem et jucunditatem proficuos.

III.

Itaque s. 5. licebit ita παραφράζειν: *Ego unus is sum, quem Pater constituit hominum Conservatorem, a quo vos omnino pendetis. Quicunque vestrum ita mihi adhaerere pergit, ut efficacitate mea vivat et agat, hic, Deo procurante, copiosum fert bene factorum fructum, humano generi ad vitae alacritatem et jucunditatem valde proficuum. Quisquis vero mihi ita non adhaeret, nihil proficiet. Nisi enim me frui-
mini doctore et adjutore perpetuo, nihil boni et proficui poteritis praestare. Itaque id agite, ut mihi constanter adhaereatis!*

IV.

Christus, C. XVI. 9. promittit, Spiritum S. homines peccati esse convicturum, quandoquidem fidem ei negaverant. Id autem factum est, postquam docentibus Apostolis, mirifice adjuvante Deo, persuasum est Judaeis, graviter sese peccasse, sibi, non minus quam alienigenis, opus esse gratuita criminum condonatione.

V.

Tum quoque Judaeis persuasum foret de διχαιοσύνη, h. e. Christi ab ipsis repudiati *probitate, innocentia*, quandoquidem visuri erant Christum ad Patrem evectum, ereptumque Apostolorum oculis, qui tamen, Divino adjuvante Spiritu, feliciter versarentur in defendenda Christi causa (s. 10.).

VI.

Denique et Judaeis persuasum foret de *επίστασι*, h. e. *sententia* condemnante, sibi imminente: quandoquidem intellecturi erant, causa cecidisse Satanam, et damnatum ad supplicium a Christo victore, atque adeo simile sibi imminere supplicium, nisi resipiscerent. (sect. 11.)

XII.

I.

Sententia eorum, quibus Jesus, referente Johanne, C. XVI. 16. Apostolos consolatus est, huc redit: *brevi post me non videbitis, et rursus brevi post me conspicietis, nam proficiscor ad Patrem*, apud quem vobis locum paraturus sum, ut unâ simus perpetuo. coll. C. XIV. 1, 18, 19 et XVI. 18-22.

II.

Ἐρωτᾶν, Joh. XVI. 23. dici videntur discipuli, *interrogando* ulteriorem *petentes* institutionem.

III.

Negat Christus, ibid. 24. Apostolos *ipsius nomine precatos fuisse*. Scilicet, quando ulteriori iis institutione opus erat, solebant ad Magistrum suum recurrere, non Patrem rogare, quippe contanti doctore divinitus dato. Nunc vero, inquit, me absente, *petite* eam institutionem *et accipietis, ut gaudium vestrum sit perfectum*.

IV.

Sapientissimus discipulorum doctor aliquamdiu ἐν παρρησίᾳ, de morte sua, locutus fuit, tanquam de abitu in domum paternam, unde, parato amicis suis loco, esset rediturus: postea vero eos erat docturus παρρησίᾳ, *libere*, atque adeo *aperte*, quandoquidem futurum erat, ut capere tum possent ea, quibus ferendis antea impares fuerant, ibid. 26.

V.

Apostoli, s. 30. *nunc*, inquiunt, *scimus te scire omnia*, quae nostris insint animis et quibus succurri possit dubitationibus nostris ac curis; *neque opus est, ut quis te interroget*, rerumque nondum intellectarum expositionem a te petat.

VI.

Conservator noster, s. 33., vere potuit dicere: ἐγὼ νενίκηκά τῶν κόσμων, quoad profanorum hominum insidias et impetus feliciter superaverat, et de hostibus mox superandis certus erat.

VII.

Perpetuam vitam beatam acquiri, dicit Dominus noster, Joh. XVII. 3. *eo quod agnoscamus unum illum, qui vere Deus est, Jesumque missum a Patre, hominum Conservatorem ac Regem*.

VIII.

Dei Filium summe *beatam fuisse, antequam mundus existeret*, ipse testatur, s. 5. Conf. Joh. I. 2. III. 13. VI. 62.

XIII.

I.

Christus, Joh. XVII. 9. negat, non universe, se pro hominibus profanis precari, sed *has* nominatim preces se pro iis fundere.

II.

Precatur autem pro suis, s. 15. ut Deus eos tueri velit a Satana, qui eximie dicitur *ὁ πονηρὸς*.

III

Item, s. 17. *ἀγιάσον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου* i, e. *facis, ut tibi sint consecrati, agnitā tuae doctrinae veritate.*

IV.

Cum precari se dicat *περὶ τῶν πιστευόντων*, (sic enim s. 20. legendum est, pro vulgato *πιστευσόντων*) διὰ τοῦ λόγου τῶν ἀποστόλων, cogitandi sunt, quicunque Apostolorum oratione, ad fidem Christo habendam, erant et eo tempore inducti, et deinceps inducendi.

V.

Precabatur autem s. 21. *ἵνα* (h. e. *eum in finem, ut*) *omnes*, cum Apostoli, tum etiam quicunque Evangelio fidem essent habituri, *uno forent animo, arctissime cum Patre ac Filio juncti, quemadmodum hi invicem juncti erant.*

VI.

Ἦ δόξα, s. 22. est *honor*, junctus cum honorifico legati divini numere.

VII.

Ὁ ἀρχιερεὺς, C. XVIII. 19. videtur esse, non Cajaphas, sed Annas.

VIII.

In verbis *λέγει αὐτοῖς*, C. XIX. 5. supplendum est, non *δ' Ἰησοῦς*, sed *Πιλάτος*.

IX.

Verba *διὰ τοῦτο* s. 11. spectant id, quod de summa sua praestantia dicit Christus: ea enim faciebat, ut et nullam in eum potestatem habiturus fuisset Pilatus, nisi singulari Dei arbitrio ipsi concessam, et gravius delinquerent Judaei, hanc Christi praestantiam negantes.

XIV.

I.

Verba: ἵνα τελειωθῇ ἡ γρᾶφῃ, Joh. XIX. 28, proxime cohaerent, non cum subsequenti λέγει, sed cum praegresso τετέλεσται.

II.

Johannes, visis in sepulcro linteis et sudario, ἐπίστευσεν. C. XX. 8. Christum in vitam rediisse.

III.

Christi ad Mariam Magdalenam dictum: μὴ μου ἄπτου, s. 17. hanc in sententiam accipiendum est: *noli me prendere!*

IV.

Noluit autem Conservator in vitam reversus quodam modo alere spem vitae regnique terrestris: quapropter mox amicis suis in memoriam revocavit, quae antea dixerat, de instante ad Patrem suum abitu. Huc enim spectant ea, quae, cum Maria colloquens, addidit: οὐπὼ γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου κ. τ. λ.

V.

Promittentis erat signoque symbolico fidem facientis, non re ipsa dantis, quod Dominus noster, Apostolis afflans, dixit: λάβετε πνεῦμα ἅγιον. s. 22.

VI.

Quam iis eo tempore auctoritatem dedit, s. 23. divinitus denunciandi peccatorum, vel condonationem, vel poenam, ea, partim omnibus concessa est Euangelii interpretibus, partim non nisi Apostolis tributa.

VII.

Thomae credentis vox: ὁ Κυρίός μου, καὶ ὁ Θεός μου, in Christo agnovit suum et Dominum et Deum, s. 28.

VIII.

Quod Jesus Petrum jussit, Joh. XXI. 19. ἀκολουθεῖ μοι, huic officium imposuit, non tantum eum mox praecuntem subsequendi, sed potissimum, imitandi exemplum fortitudinis et constantiae, quod optimus Magister moriendo dederat.

XV.

I.

Hyperbolicum est dictum, Joh. XXI. 25. ita interpretandum, ut negetur, commodum fore locum et usum librorum, in quibus singulae Jesu Christi res gestae perscribantur.

II.

Duo genii coelestes Apostolis, Act. I. 11. Christi reditum promittunt, quem et hi ipsi propediem experturi essent in singulari auxilio, quod iis Dominus in coelum evectus erat praestiturus.

III.

Quod Judas dicitur *acquisivisse agrum injusta mercede*, s. 18, commode sic accipitur, ut ille primus fuerit sepultus eo in agro, quem emerant Sacerdotes Judaei ad peregrinorum sepulturam. Cf. Matth. XXVII. 7.

IV.

Judae $\delta \tau\acute{o}\pi\omicron\varsigma \delta \dot{\iota}\delta\iota\omicron\varsigma$, s. 25. per euphemismum, dicitur *locus supplicii ei conveniens*.

V.

Ἄπαντες , quibus datus Spiritus Sanctus, Act. II. 1, 4. non Apostoli tantum, sed et alii fuerunt Jesu discipuli, quin et foeminae cum iis congregatae.

VI.

Ὁ οἶκος , s. 2. in quo convenerant, videtur fuisse conclave in templo Hierosolymitano.

VII.

$\text{Διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς}$, s. 3. sunt *flammae veluti igneae dispersae*, Christi discipulis visae; ita enim Hebraeis כִּשְׁמֵי יְהוָה adhibetur, Jes. V. 24.

VIII.

Mirificam in eo veneramur vim, quod hi homines repente peregrinis sermonibus Deum laudaverint.

A°.

MDCCCXVIII — MDCCCXIX.

I.

I.

Lucas, turbae admirantis dicta referens, Act. II. 9. recte memorat τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν Ἀσίαν. Asia enim intelligitur *Proconsularis*, ad quam non pertinent aliae regiones, h. l. commemoratae: et Galilaeorum dialectus diversa fuit ab ea, qua utebantur Judaeae incolae.

II.

Οἱ Κεῖτες, juncti *Arabibus*, s. 11. sunt e Philistaeorum gente, כְּתִי, τοῖς δ dicti Κεῖτες, Ezech. XXV. 16. XXX. 5. Zeph. II. 5.

III.

Petrus, s. 15. ebrietatis suspicionem ab Apostolis dimovet monendo, istiusmodi crimen alienum esse ab hac diei hora.

IV.

Ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου, Joel III. 4. (τοῖς δ C. II. 31.) et Act. II. 20. est *tempus*, quo *Deus*, interveniente Christo, Israëlitis praemia ac poenas est distributurus.

V.

Antea vero Deus, mirifica docendi facultate, cujuscunque conditionis, actatis, sexusque hominibus concessa, (s. 17, 18.) imprudentes admonere, et horrendis bellorum vastationumque signis timorem impiis incutere voluit, (s. 19, 20.), ne quis periret non admonitus, cuncti vero, ad Dei Christique benignitatem confugientes, salvi evaderent. (s. 21.)

VI.

Apostolus, s. 24-31. docet, spem, quam de vitae perpetuitate conceperat Davides, Ps. XVI. 8-11. vanam dicendam esse, nisi in vitam redierit Christus, promissus Davidi filius, regnique Davidici haeres perpetuus.

VII.

Petrus quoque recte docet, s. 34-36. Christo in coelestes sedes evecto, id ipsum evenisse, quod Davides, Psalmo CX. 1. fuerat vaticinatus.

VIII.

Οἱ εἰς μακρὰν, s. 39. sunt *alienigenae*. Conf. Zach. VI. 15. X. 9. Eph. II. 13, 17. et Joël III. 5.

II.

I.

Bonorum omnium communionem, proprie dictam, locum habuisse inter Christianos Hierosolymitanos, perperam cogitur ex Act. II. 44.

II.

Καίροι ἀναψύξεως, *tempora recreandis* beandisque hominibus *apta*, C. III. 19. dicuntur *venisse* ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, *missa a Domino*, h. e. Deo jubente, largiente.

III.

Χρόνοι ἀποκαταστάσεως πάντων, ὃν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς ἀπ' αἰῶνος. ibid. 21. sunt *tempora*, quibus *restituentur* ἀε *perficientur*, *quaecunque Deus*, a *priscis* inde *tempirobis*, *dixit* futura. conf. C. I. 6.

IV.

Itaque *Christus in coelo mansurus* (ὁ οὐρανὸς αὐτὸν δεξασθαι) dicitur, l. l. donec regnum divinum consummatum fuerit, prout olim, Dei nomine, praesignificaverunt Vates.

V.

Petrus, ibid. 22, 23. coll. 24. Mosis vaticinationem, Deut. XVIII. 18, 19. ita interpretatur, ut praesignificatum dicat Jesum τὸν προφῆτην, a Deo Israëlitis promissum.

VI.

Licet Petro fidem habeamus dicenti, ibid. 24. Prophe-
tas *omnes*, inde a Samuele, *locutos fuisse*, de felicissimo regnantis Messiae tempore, ex eo tamen nondum efficimus, legi ea de re vaticinationes, in singulis, qui supersunt, Vatum libris.

VII.

Judaei, ibid. 25. dicuntur οἱ υἱοί, primum τῶν προφητῶν, h. e. *Vatum discipuli*, horum institutione usi: deinde τῆς διαθήκης, h. e. *prognati vi promissi* divini, quo Abrahamo data fuit spes innumerabilis progeniei, e qua salus ad omnes gentes erat redundatura.

VIII.

Deus ibid. 26. dicitur Filium suum ἀναστήσας, quoad eum *prodire voluit*, *misit*. Conf. s. 22.

III.

I.

Ananias, teste Petro, Act. V. 3. voluit ψεύσασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. h. e. *mendacio decipere Sanctum Spiritum*, quo ducebantur Apostoli, in rebus societatis Christianae administrandis. Itaque recte dicitur, s. 4. ψευδάμενος τῷ Θεῷ, h. e. *mendacio contumeliam fecisse Deo*, Apostolis hunc Spiritum largienti: et, s. 9. πειράσας τὸ πνεῦμα Κυρίου, *periculum fecisse* efficacitatis, qua iis *Dei* adesset *Spiritus*.

II.

Quamvis ad istud facinus Ananiam instigaverit satanas, ibid. 2. ipse nihilominus propterea erat culpandus, quod ultro faciles pessimo consilio praeberat aures.

III.

Repentina Ananiae et Sapphirae mors (s. 5, 9.) tribuenda est, non Petro indignanti, sed Deo mirifice suum honorem legatorumque suorum auctoritatem ac fidem vindicanti, societatisque Christianae quietem tuenti.

IV.

Hoc miraculo effectum videtur, ut οἱ λοιποὶ, s. 13. Judaei nondum Christo fidem dantes, non ausi fuerint simulare κολλάσθαι, h. e. *sese adjungere*, societati Christianae.

V.

Theudas, cujus mentionem facit Gamaliel, s. 36. diversus fuit a Theuda, de quo scribit Josephus, *Ant.* Lib. XX. c. V. §. 1.

VI.

Judas, ortu Γαυλονίτης, teste Josepho, *Ant.* Lib. XVIII. c. 1 §. 1. dici vulgo potuit ὁ Γαλιλαῖος, ab educationis habitationisve loco, quomodo et dictus fuit a Gamalielē, Act. V. 37. ipsoque Josepho, l. l. §. 6. et L. XX. c. V. §. 2. ut et *de Bello Jud.* L. II. c. VIII. §. 1.

VII.

Ἑλληνισταὶ, Act. VI. 1. sunt *Graece loquentes* Judaei, cum natu, tum religione. Alibi vero, C. XI. 20. pro Ἑλληνιστᾶς, legendum videtur Ἑλλήνωνες.

IV.

I.

Magnus sacerdotum numerus, teste Luca, Act. VI. 7, ὑπήκουον τῇ πίστει, *obtemperans mentis suae persuasioni*, non renitens, aut tergiversans, nihilque dissimulans, (coll. Joh. XII. 42.) sed libere profitens Jesum Christum Dominum.

II.

Libertini, e *Liberto*, Africae oppido, suam habuisse videntur synagogam Hierosolymae, aequae ac Cyrenaei et Alexandrini. Itaque non est, quod, pro Λιβερτίνων, Act. VI. 9. legamus Λιβύστινων, aut *libertis* singularem tribuamus synagogam.

III.

Magna pars difficultatum, quibus orationis Stephanicae, Act. VII. interpretatio impediri videtur, tolli poterit, dummodo attendas, cum ad dicentis consilium, tum etiam ad orationis exitum.

IV.

Stephano propositum fuit docere, nullam, aut Deo, aut Mosi, aut genti Israeliticae, fieri injuriam dicendo, novam religionis divinae formam, cunctis gentibus communem, in veteris locum inductum, templumque Hierosolymitanum destructum iri.

V.

Quod ut perspiceretur, in memoriam revocavit Stephanus tempora, quibus Israelitarum majores Deum coluerunt, singularique auxilio praesentem experti fuerunt, antequam, aut templum habebant, aut in Palestina habitabant.

VI.

Ut igitur impietatis crimen a se amoliretur, professus est Mosis et Prophetarum auctoritatem, legis ab illo latae praestantiam, templi veterisque religionis sanctitatem: simul autem profiteri voluit Jesum Christum a Mose et Prophetis promissum, his ipsis majorem, qui formam Deum colendi meliorem sit inducturus per universum terrarum orbem.

VII.

Denique docuit Stephanus, viros optimos, olim a Deo destinatos ad procurandam Israelitarum salutem, saepe ab his male fuisse habitos et repudiatos: ut adeo nihil divinae Jesu auctoritati detractum sit contumelia, qua affectus fuerit a gente sua hujusque proceribus.

V.

I.

Recte, Act. VII. 2-4. dicitur Abrahamus a Deo accepisse mandatum proficiscendi e patria, cum habitaret in regione *Chaldaeorum*, atque adeo in *Mesopotamia*, late dicta: cujus mandati mentio fit, non Gen. XII. 1. sed. C. XV. 7.

II.

Non erravit Stephanus in eo, quod, s. 4. narret, Abrahamum, *post patris sui mortem*, quae proprie dicitur, a Deo fuisse in regionem Cananeam traductum.

III.

Quod Israelitis *quadringentos annos* in Aegypto commorandum fuisse dicit, s. 6. id apte convenit cum narratione Mosea, Gen. XV. 13, 14. nec pugnat numerus hic rotundus cum definito *quadringentorum et triginta annorum*, numero, qui legitur Exod. XII. 40.

IV.

Verba καὶ λατρεύουσίν μοι, s. 7. e nullo Pentateuchi loco sumta, non inepte tamen oraculo divino addita sunt a Stephano.

V.

Cum s. 14. ψυχὰς ἑβδομήκοντα πέντε dicit, numero septuagenario, cum τοῖς δ, Gen. XLVI. 26. Exod. I. 5. addit quinque Manassis et Ephraïmi posteros, in Aegypto- natos, commemoratos Gen. XLVI. 20.

VI.

Quod indefinite Stephanus dicit, s. 16. de patriarcharum cadaveribus Sichemum translatis, id nominatim de Josepho constat ex Jos. XXIV. 34. Nec tamen propterea id negaverim de aliis.

VII.

Agnum emit Abrahamus ab Ephrone, Gen. XXIII. 7-20. Jacobus a filiis Emmori, C. XXXIII. 19. Nisi igitur textus, Act. VII. 16^b. depravatus sit a librariis, faciendum erit, humani quid passum esse, vel Stephanum in dicendo, vel primum orationis Stephanicae scriptorem in exarando; nec reprehendendus erit Lucas, qui hujusmodi errorem non emendaverit.

VI.

I.

Moses infans, ἀστειὸν τῷ Θεῷ, Act. VII. 20. dicitur, non *valde formosus*, aut *Deo gratus*, aut *divinitus venustus*, sed *formosus a Deo habitus*.

II.

Quamvis ille balbutiret, linguâ impeditus, (Exod. IV. 10 et VI. 11.) fuit tamen δυνατὸς ἐν λόγοις, ibid. 22., quippe qui *dictorum gravitate consilii*que prudentia *multum valeret* apud Aegyptios.

III.

Pro eo, quod Amos: V. 26 legitur מַלְכָּא דְּכַסְיָא, *tabernaculum regis vestri*, non male Stephanus, Act. I. l. 43. cum τοῖς ὁ dixit τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ. Indicavit enim Vates idolum Aegyptiorum, quod et alibi in V. T. מֶלֶךְ et מַלְכָּא dicitur, summus hominum *rex* a variis gentibus habitus.

IV.

Qui, eodem Amosi loco, dicitur שַׁבַּת, vel, mutatis punctis vocalibus, שֶׁבַע, recte a τοῖς ὁ et Stephano, Act. I. l. dicitur Παιφᾶν vel Πήφᾶν. Utrumque *Saturni* est nomen.

V.

Pro מִן הַמִּזְרָה, *ultra Damascum*, Amos: s. 27. Stephanus, Act. I. l. consulto dixit ἐπέκεινα Βαβυλῶνος, quod, et definitius erat, et in memoriam Judaeis revocabat exsilium Babylonicum, idololatriae poenam.

VI.

Stephanus, audito adversariorum contumacium murmure, et visis in vultu gestuque minis, justa exardescens indignatione, orationem lenem ac placidam subito, Sect. 51. abruptit, criminaque iis manifesta exprobat.

VII.

Israelitae, Act. VII. 53. dicuntur legem accepisse εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, h, e, *inter angelorum constitutiones*, s. *angelis*, Dei nomine, eam *constituentibus*: ut adeo Stephani dictum conveniat Paullino, Gal. III. 19. ubi ὁ νόμος dicitur διαταγὰς δι' ἀγγέλων.

VIII.

Stephanus, imaginandi vi mirifice effecta, I. l. 55, 56. vidit Jesum stantem ad Dei dextram: cujusmodi φαντάσματα olim Vatribus Jesaiae, Danieli et Ezechieli, postea quoque Johanni Apostolo, contigerunt.

VII.

I.

Verba: *αὕτη ἐστὶν ἔρημος*. Act. VIII. 26. a Luca addita, non urbem Gazam describunt, sed viam, qua eundum erat Philippo.

II.

Quae commemorantur, ibid. 39, 40. docent, Philippum, *impellente Dei Spiritu, festinanter discessisse, et sine mora iter fecisse Azotum, ubi eum invenerunt, qui, de repentino ejus abitu e Samaria, fuerant solliciti.*

III.

Saulus, in via Damascena, auribus percepit vocem, ipsum reprehendentem ac monentem, simul vero, imaginandi facultate mirifice affecta, vidit Jesum, hanc vocem pronunciantem. Cf. Act. IX. 3-6, 17. XXII. 6-8, 10, 14. XXVI. 13-18. I Cor. IX. 1. XV. 8.

IV.

Sauli comites, una cum eo in terram prolapsi, (Act. XXVI. 14.) postquam surrexerunt, steterunt attoniti: (C. IX. 7.) viderant enim lucem, sonumque audiverant; (ibid.) dicentem vero non viderant, neque vocem ejus intellexerant. (Cap. XXII. 9 coll. XXVI. 14.)

V.

Quae in vulgaribus Editionibus, C. IX. 5^b, 6^a. leguntur: *σκληρόν σοι - πρὸς αὐτὸν*, videntur a librariis huc tracta e locis parallelis, C. XXVI. 14. et XXII. 10.

VI.

Ethnarcha, qui Aretae regis nomine Damascenis praeerat, instigantibus Judaeis, Saulo, Christum professo, insensus, eorum opera usus fuit, ad eum capiendum et interimendum: quo facto Apostolus, a Christianis adjutus, evasit, per fenestram domus, quae in muro vel proxime ad murum urbis erat structa, in corbe demissus. Hunc in modum apte componuntur, quae Act. IX. 23-25 et II Cor. XI. 32, 33, commemorantur.

VII.

Cornelius, Centurio Romanus, non fuit Proselytus.

VIII.

Locus, Act. X. 36, 37^a. hunc in modum vertatur: *Quod attinet ad doctrinam, quam Deus Israëlitis promulgavit, salutem iis denuncians per Jesum Christum, qui omnium est Dominus, vosmet novistis ipsi, quid in tota Judaea acciderit.*

VIII.

I.

Names, quam Achabus Vates praesignificavit, referente Luca, Act. XI. 28. grassata est, ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, h, e, *per totam Judaeam*, anno Claudii quarto.

II.

Quod Josephus, *Ant. Jud.* L. XIX. c. VII. aut nescivit, aut in dubium vocavit, aut dissimulavit, id Lucas, fide dignior, de morte Herodis Agrippae, narravit, Act. XII. 23.

III.

Pro vulgato ἐτροποφόρησεν, Act. XIII. 18. legendum est ἐτροφοφόρησεν.

IV.

Verba: ὥς ἔτεσι τετρακοσίῃς καὶ πενήκοντα, ibid. 20. neque aliminanda sunt, nec mutanda. Quodsi vero critica emendatrice opus sit, ad componendum hunc locum cum I. Reg. VI. 1. textus Hebraeus erit corrigendus.

V.

Quod Deus, ibid. 32. dicitur ἀναστήσας Ἰησοῦν, accipiendum est, de cura divina in constituendo Jesu, Rege promisso.

VI.

Paullus apposite Ps. II. locum adhibuit, in causa sua, s. 33. Scilicet, ut recte monet CALVINUS, pertinet illud γεγέννηκά σε, *ad hominum sensum vel notitiam, nempe quod palam cognitum est, Dei Filium genitum fuisse a Deo.*

VII.

Locus Act. XIII. 42. sic legendus est: ἐξιόντων δὲ αὐτῶν, (Paullo et Barnaba) παρεκάλουν (Judaei Antiocheni) εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον, (h, e, *in proximo subsequentem sabbati diem*) λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ βήματα ταῦτα

VIII.

Verbis, s. 46. οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, haec subest sententia: *moribus vestris ostenditis vos aeterna indignos salute.*

IX.

Τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον s. 48. sunt *destinati aeternae salutis*, scil. Deo volente et favente.

IX.

I.

Jacobus, Act. XV. 15-17, ad causam suam tuendam, recte usus est Amosi loco C. IX. 11, 12. ejusque interpretatione Alexandrina.

II.

Locus, Act. XV. 17^b, 18. sic videtur legendus: *Λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα γνωστὰ ἀπ' αἰῶνος.*

III.

Prudenter concilium Hierosolymitanum, ibid. 20. coll. 29. duce Spiritu Sancto, alienigenis, qui in unam cum Judaeo-Christianis societatem sacram coierant, jussit abstinere cibo deastris immolato, illicita venere, carne animalium suffocatorum et sanguine: quae quidem singula cum *εἰδωλολατρεῖα* erant juncta, nec poterant non obesse natu Judaeis.

VI.

In controversia Pauli et Barnabae, ibid. 37-39. neuter omnino erravit, neuter a culpa fuit vacuus: quae tamen res, neque auctoritati eorum obest, nec rei Christianae nocuit.

V.

Paullus recte circumcidi Timotheum voluit Act. XVI. 8, Titum noluit, Gal. II. 3.

VI.

Philippi ibid. 12. dicitur *πρώτη τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας*, quippe *una ex praecipuis* urbibus *in ea Macedoniae parte*, in qua versabatur Apostolus.

VII.

Ancilla, *ἔχουσα πνεῦμα πύθωνος*, ibid. 16-18. et ipsa dolose egisse, et malignum daemonem adiutorem habuisse, videtur.

VIII.

Frates Beraeenses Paullum proficiscentem comitati sunt, *ὡς ἐπὶ θάλασσαν*, h, e, *usque ad mare*, referente Luca, C. XVII. 14.

X.

I.

Immerito Paullus Apostolus a nonnullis Atheniensibus dictus fuit ὁ σπερμολόγος, h, e, *blatero, rabula forensis*, Act. XVII. 18.

II.

Convenit omnino Atheniensium superstitioni ara, *cui-dam ignoto Deo* consecrata, ibid. 23.

III.

Paullus, quamvis honestis natus parentibus, ab iisque liberaliter educatus, denique doctoris munere functus, nihilo minus potuit esse σκηνοποιός, h, e, *tentorium opifex*. Act. XVIII. 3.

IV.

Apostolus, ibid. 5. dicitur *valde occupatus* fuisse *in docendo*; legendum enim videtur: συνέιχετο τῷ λόγῳ.

V.

Sosthenes ἀρχισυνάγωγος ibid. 17. Crispi successor, (coll. 8.) non pro eodem est habendus cum Sosthene, Paulli adjutore, I. Cor. I. 1.

VI.

Paullus votum suscepisse videtur, non ante capillum tondendi, quam salvus, peracto feliciter opere in Achaia, Corintho esset profectus. Itaque rectè, cum Cenchreas venisset, *caput tondendum prae-buit*, referente Luca, Act. XVIII. 18.

VII.

Post ἀναβάς, ibid. 22. cogitatione supplendum est εἰς Ἱεροσόλυμα, e sect. 21.

VIII.

Apollus, ibid. 24. a *facundia* dicitur ἀνὴρ λόγιος.

IX.

Discipuli, quorum mentio fit Act. XIX. 1-7. antea, nullo jure, ad profitendum Johannem Baptistam ab hujus discipulo loti, recte a Christo institutum acceperunt.

XI.

I.

Eutychus, vere mortuus, precante Paulo, mirifice in vitam a Deo revocatus est, Act. XX, 9, 10, 12.

II.

Paullus, ibid. 22. sese dicit δεδεμένον τῷ πνεύματι, h, e, *Spiritu* divino, iter jubente, *constrictum* obligatumque.

III.

Quod dicit Apostolus, ibid. 25. *neminem*—ipsum *amplius visurum*, id ita videtur accipiendum, ut neget sibi fore opportunitatem ante redeundi, quam in vincula sit conjiciendus,

IV.

Recte Paullus ibid. 28. dicit τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον *constituisse* antislites societatis Christianae, *ad pascendam τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου*, vel τοῦ Θεοῦ, quoad *Spiritus Sancti donis* ad fungendum eo munere erant *instructi*.

V.

Apostolus, Christianos commendans τῷ Θεῷ καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐταῦ, ibid. 32. precatur *Deum*, ut iis adsit *doctrina*, *cujus argumentum est in gratuito favore*, hominibus peccando miseris divinitus praestito.

VI.

Paullus suo docuit exemplo Ephesios, ibid. 35. quomodo oporteret laborando ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, *succurrere* aliis, quorum *vires laborando non sufficiant*, atque ita meminisse sententiae, olim a Christo dictae: μακάριον ἔστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν.

VII.

Nonnulli Christiani Tyrii, Spiritu Sancto impellente, monuerunt Paillum, ne mox iter faceret Hierosolymam: quocirca hic, mutato proposito, apud eos septem dies commoratus fuit, referente Luca Act. XXI. 4.

VIII.

Quae ibid. 15, 16. narrantur, in hanc sententiam sunt interpretanda: *Sarcinis collectis, adscendimus Hierosolymam, comitantibus nos discipulis Caesarensibus, et ducentibus ad Mnasonem, qui nos hospitio erat excepturus.*

XII.

I.

Quae ab Josepho, *Antiq.* Lib. XX. C. VI. et *Bellic. Jud.* Lib. II. C. 13. de Aegypto impostore, sunt tradita, non pugnant cum iis, quae de eo commemoravit Claudius Lysias, in colloquio cum Paullo Apostole, referente Luca Act. XXI. 38.

II.

Lectio *προέτειναν*, Act. XXII. 25. videtur praefenda vulgatae *προέτεινεν*, dicunturque adeo Romani Paullum *flagellis* caedendum *tradidisse*.

III.

In iis, quae Paullus, Act. XXIII. 3. Ananiae, sacerdoti summo, dixit, adeo nihil commisit reprehensione dignum, ut Vatem quoque egerit, divina collustratum luce.

IV.

Vere Apostolus ibid. 4. *οὐκ ᾔδειν*, inquit, *ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς*, etenim nec dignaverat sacerdotum principem, neque in Anania ejus personam agnoscebat.

V.

Viro ingenuo et prudente omnino dignum id est, quod in consessu Judaeorum clamavit Apostolus, ibid. 6. *ἐγὼ Φαρισαῖος εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρινόμαι*.

VI.

Parum humanitatis inest Festi ad Paullum dicto, Act. XXVI. 24. *insanis Paulle! nimiae literae faciunt, ut insanias*.

VII.

Serio Agrippa Paullo ibid. 28. *parum abest*, inquit, *quin mihi persuadeas, ut fiam Christianus*.

VIII.

Insula *Μελίτη*, ad quam naufragium fecit Apostolus, referente Luca, Act. XXVIII. 1. sita est in mari, non Adriatico, sed Siculo.

XIII.

I.

Jesus Christus, Rom. I. 3, 4., dicitur a Davide ortus *κατὰ σάρκα*, quoad ei inerāt imbecillitas humana, Dei autem Filius, *κατὰ πνεῦμα ἁγιοσύνης*, quoad ei inerāt *Spiritus* Divinus, eum consecrans.

II.

Δικαιοσύνη Θεοῦ, ibid. 17. item Cap. III. 21, 22. et X. 3. est *justitia Dei*, nominatim in eo conspicua, quod homines sotes *δικαιοῖ*, (coll. III. 26, 30, VIII. 30, 33.) h, e, *absolvit, poenis liberat.*

III.

Quod cum beneficium concedatur Euangelio *fidem habentibus*, ἡ *δικαιοσύνη Θεοῦ ἐκ πίστεως*, C. I. 17. dicitur eo manifesta fieri, *ἐς πίστιν*, i, e, *ut credatur.*

IV.

Sententia eorum, quae Paullus, Rom. II. 14, 15. scribit, haec est: *Cum enim gentes, legem non habentes, natura duce, faciant legitima, has, legem non habentes, sibi ipsae sunt pro lege, quippe quae palam ostendant, legis praeceptum suis inscriptum animis, simul testante eorum conscientia, et alternis inter se cogitationibus eas, vel accusantibus, vel etiam defendentibus.*

V.

Sectio 16 arcte cohaeret cum s. 12. per parenthesis interjectis s. 13-15.

VI.

Τὰ *διαφέροντα* ibid. 18. sunt *quae a lege discrepant, legi contraria.*

VII.

Judaei ibid. 20. dicuntur *habere τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ*, h, e, *doctrinae verae informationem in lege.*

VIII.

Πνεῦμα et *γράμμα*, sibi invicem opposita, Rom. II. 29, VII. 6. significant, illud *Spiritum Divinum*, hoc *legem Dei scriptam.*

XIV.

I.

Paullus, Rom. III. 2. circumsectionem Israelitis hactenus inprimis utilem fuisse dicit, quod eâ dicta divina ἐπιστεύθησαν, h, e, *rata facta fuerunt.*

II.

Ἡ πίστις τοῦ Θεοῦ, ibid. 3. est *Dei fides* sive *veracitas*, conspicua in eo praestando, quod promisit et minatus est.

III.

Mutata vulgari interpunctione s. 4. sic videtur legenda: *μὴ γένοιτο. Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης.* Quod si sumas, hujusmodi evit verborum sententia: *absit*, ut Deum promissis minisque stantem negemus. *Contra vero dicamus: Deus verax est, omnes autem homines sunt mendaces.*

IV.

Ultima hujus sectionis verba: ὅπως ἂν δικαιοῦσῃς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρινεσθῆναι σε: sic interpretanda sunt; *ut justus habearis in dicendo, et vincas in disceptando.*

V.

Apostolus s. 5, 7, 8. dubitationem et calumniam contradicentium, nonnullis per parenthesin interjectis, sic infert: *si sero injustitia nostra Dei justitiam declarat, quid dicemus? Nonne Deus injustus est, poenam infligens? Si enim Dei veracitas mea perfidia magis declaretur, ejus in laudem, cur et ego amplius tanquam peccans damnor? Et nonne dicemus: faciamus mala, ut bona eveniant?* Nihil vero reponit, praeterquam hoc: justam esse Dei in eos sententiam.

VI.

Προερχόμεθα; ibid. 9. vertendum est: *num praetextum habemus?*

VII.

Ὁ νόμος λέγων τοῖς ἐν τῷ νόμῳ, ibid. 19. est *lex divina*, sententiam *dicens in eos, qui hanc habent legem.*

VIII.

Lectio vulgata, ibid. 22. est retinenda. Prius quidem εἰς πάντας indicat *omnes*, quibus *denunciatur* Dei justitia: posterius vero ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας *omnes* significat, quibus haec justitia *fit salutaris.*

XV.

I.

Ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, Rom. III. 23. est *felicitas, quam Deus largitur*. Sic enim ἡ δόξα, in simili argumento, adhibetur, C. II. 7, 10. V. 2.

II.

Quae scribit Paullus, ibid. 25., 26. sic interpretemur: Jesum Christum *destinavit Deus placimentum, per fiduciam in morte ejus violenta ponendam, ut demonstraret justitiam suam, propter peccatorum praeteritorum condonationem, divina tolerantia concessam; ut, inquam, demonstraret justitiam suam hoc tempore, ut adeo esset justus et absolveret quoscunque Jesu fidem habentes.*

III.

Ὁ νόμος, ibid. 27, 31. est *lex divina: ὁ νόμος τῶν ἔργων et τῆς πίστεως, lex quae exigit opera et fidem.*

IV.

Post τὸ οὖν ἐροῦμεν, C. IV. 1. signum interrogandi ponatur: ut adeo in subsequentibus supplendum sit: ἡ ἐροῦμεν. Negat autem Apostolus, Abrahamum εὐρηκέναι, vel καύχῃσιν, vel δικαίωσιν, κατὰ σάρκα, *respectu corporis habito, hoc est, eo quod circumsectus esset.*

V.

Abrahamo, ibid. 11, 13, attribuitur ἡ δικαιοσύνη τῆς πίστεως, h, e, *justitia, quae fide cernitur, quandoquidem ἡ πίστις λογίζεται εἰς δικαιοσύνην, h, e, fides a Deo pro justitia reputatur, sect. 3, 5, 9, 11, 22.*

VI.

Abrahamus, ibid. 11. dicitur ὁ πατὴρ πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, i, e, *pater omnium Deo Christoque fidem habentium non circumsectorum: διὰ igitur, pro σύν, μετὰ, sumitur, ut C. II. 27, XIV. 20,*

VII.

Quod Abrahamus futurus erat κληρονόμος τοῦ κόσμου, teste Apostolo, ibid. 13. ad progeniem ejus pertinet, maxime ad eum, cui sese submissurae erant cunctae gentes. Quod ut intelligatur, conferendus est locus, C. VIII. 17. et Gal. III. 6-9. 16-18.

VIII.

Dicitur Deus, ibid. 16. ὁ ζωποίων τοὺς νεκροὺς, *vitam reddens mortuis*, vitamque adeo post corporis interitum largiens: Conf. sect. 24 et Hebr. XI. 18, 19. Quod cum in animo haberet Paullus proprie dictum, mox adjungit cogitationem rei per tropum enunciatae, h, e, *efficacitatis divinae, in procreandi vi emortua reddenda, cum Sarae, sect. 19, tum etiam ipsi Abrahamo, s. 18,*

XVI.

I.

Deus, Rom. IV. 17. dicitur καλεῖν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, h. e. *jubere*, ut existant, *quas nondum sunt, non aliter ac si jam existerent*. Cernitur autem ea Dei vis, cum in prima rerum omnium procreatione, tum in singularum, nondum existentium, effectione.

II.

Abrahamus, ibid. 18. credidisse dicitur παρ' ἐλπίδα, h. e. *praeter*, sive *contra spem*, cum causa ei esset desperandi, spectatis naturae legibus consuetis; ἐπ' ἐλπίδι, h. e. *sperando*, vel *spe sustentatus*, coll. sect. 19. 20.

III.

Vulgatam lectionem ἔχομεν, C. V. 1. retinere nos jubet disputationis Paullinae universus habitus, imprimis, quod mox subsequitur sect. 2, 3. *καυχώμεθα*.

IV.

Δοκιμή, sect. 4. rectius, a Vulgato interprete, dicitur *probatio*, quam, a Beza, *experientia*.

V.

Sectio 6. ita videtur restituenda: εἶγε γὰρ Χριστὸς, ἔντων ἡμῶν ἀσθενῶν ἔτι. κατὰ καιρὸν ὑπερ᾽ ἄσεβων ἀπέθανε et, per parenthesin interjectis sect. 7, 8, conjungenda cum πολλῶ ὅν μᾶλλον, κ. τ. λ. sect. 9.

VI.

Ubi Paullus in eo est, ut salutis nostrae rationem ac viam laudet, usus comparatione Christi cum Adamo, ibid. 12-21. mox, post πρότασιν, sect. 12. digreditur in proposito argumento, ut sect. 18. demum sequatur ἀπόδοσις.

VII.

Docet Apostolus, sect. 12. *per unum hominem impietatem, per impietatem vero mortem, mundum esse ingressam, atque ita mortem ad omnes pervasisse homines, quandoquidem (ἐφ' ᾧ) omnes impii egerint*.

VIII.

Πάντες vero, ibid. aequae ac C. III. 23. coll. II. 12. sunt *omnes* ex quacunque gente homines, cum Judaei, tum alienigenae.

XVII.

I.

Οἱ μὴ ἀμαρτήσαντες ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραμύσεως Ἀδὰμ. Rom. V. 14. sunt, qui impie agunt, nec tamen tali legis divinae notitia fruuntur, quali gavisus fuit Adamus.

II.

Hic ibid., dicitur τύπος τοῦ μέλλοντος scilicet Ἰησοῦ Χριστοῦ, quoad in utroque fuit similis quaedam ratio, in illo quidem ad perniciem, in hoc ad salutem, generis humani.

III.

Τὸ κρίμα ibid. 16. est Dei iudicis *sententia*; eaque profecta ἐξ ἐνός scil: μαραπτωμάτος εἰς κατὰκριμα, quoad in uno illo peccato fons est communis pravitatis, delictorumque inde nascentium.

IV.

Sectionum 18, 19. haec est sententia: *Itaque, sicut uno delicto factum est, ut Dei sententiā omnes homines condemnentur, ita etiam una probitate factum est, ut omnes hominis poenis liberati vivant. Sicut enim unius hominis pervicacia multi facti sunt delinquentes, ita etiam unius obedientiā multi probi fient.*

V.

Ἀποθνήσκειν τῇ ἀμαρτίᾳ Rom. VI. 2, 10. et νεκρὸν εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ ibid. 11 est *mori et mortuum esse in gratiam impietatis*. Inducit enim Paullus *impietatem*, tanquam tyrannum, cujus voluntate obtemperant peccantes, qui vero suis ministris, pro stipendio, tribuit mortem. s. 23.

VI.

Christiani ibid. 3. dicuntur βαπτισθέντες εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, et εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, quoad sacra lavatione, pie suscepta, ita cum Jesu Christo juguntur, ut cum eo censeantur mortui, poenam peccatorum passi, atque adeo necessitate denuo hanc poenam subeundi exemti.

VII.

Similiter συσταυροῦσθαι et συνθάπτεσθαι τῷ Χριστῷ, ibid. 4, 6. dicuntur Christiani, quoad, arcta cum Christo societate juncti, censentur ipsi crucis supplicium passi et sepulti.

VIII.

Christus, ibid. 4. dicitur *in vitam revocatus* διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, h. e. *vi Dei Patris divina*. Ita enim ἡ δόξα, ad imitationem Hebraei מָלְכָא saepius est accipiendum.

A°.

MDCCCXIX — MDCCCXX.

I.

I.

Ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, Rom. VI. 6. est *persona*, quam olim *gessimus*. Indicamur igitur *nos* ipsi, quoad *vetus hominum indoles* nobis inest.

II.

Τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, ibid. est *corpus* nostrum, quod facit, ut *peccemus*; id vero dicitur καταργεῖσθαι, h. e. vi trahendi, incitandi ad peccata, *privari*.

III.

Sectionis 7, haec est sententia: *Qui enim mortuus est*, scil. eo supplicii genere, de quo modo dictum fuerat, *in eum nihil juris habet impietas*, sive ad obedientiam postulandam, sive ad poenas exigendas.

IV.

Paullus C. VII. 4. Christianos, natu Judaeos, θανάτῳθέντας dicit τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, quoad, *Christi corpore interfecto, ipsi censebantur mortem*, peccatorum poenam, *passi*, eaque de cautâ e *necessitate obediendi legi* Moseae erant *exempti*.

V.

Pro vulgato ἀποθανόντος, s. 6. legendum est ἀποθανόντες.

VI.

Christiani, olim legi Moseae adstricti, dicuntur ibid. *Deo ministrare*, ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ καλαιδέτητι γράμματος, h. e. inducti *novo Spiritu*, quo animus ad Deum venerandum flectitur, *non vero vetere* ista lege, quae jubendo, minando, puniendo, ad obediendum impellit.

VII.

Apostolus s. 9, 10. suo docet exemplo, homines legis ignaros minus ad peccandum sollicitari; perversa autem studia vulgo incitari, quam primum illi legis notitiam acquirant: ut adeo lex, quae vere salutaris est, hominibus pravitate infectis fiat perniciosa.

VIII.

Ὁ νόμος s. 14. dicitur πνευματικός, *nullo laborans vitio*, quod hominibus adhaeret σαρκινός, h. e. *deditis turpi libidini*, quam corpore experimur.

II.

I.

Paullus, Rom. VII. 15-25. suo usus exemplo, docet, sibi invicem oppositas esse pietatis et impietatis affectiones et inclinationes in hominibus, quorum animus, Dei beneficio, meliora probat, at saepe deteriora sequitur, captus illecebris voluptatum, quae a corpore proficiscuntur.

II.

Qui affectuum vehementia abrepti inconsiderate et contra deliberatum animi consilium agunt, dicuntur οὐ γινώσκειν ὃ πατεργάζονται, ibid. 15.

III.

O miserum me hominem! inquit Apostolus, ibid. 24. *quis me liberabit corpore, in quo hujus mortis est causa.*

IV.

Glossema redolent, quae C. VIII. 1. leguntur in vulgatis editionibus: μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

V.

Sententia dictorum s. 2. haec est: *Lex enim, cui meus me animus obtemperare jubet et quae mihi vitam tribuit, a Jesu Christi beneficio sperandam, liberavit me lege, quam fert impietas et quae mortem mihi infert.* Itaque ὁ νόμος τοῦ πνεύματος est ὁ νόμος τοῦ νοῦς. C. VII. 23.

VI.

Τὸ πνεῦμα, C. VIII. 2, 4, 5, 6, 9, 10, 13, et πνεῦμα ἡμῶν ibid. 16. est *animus* Christianorum emendatus: Quoties vero, hoc in contextu orationis, *Spiritus divinus* animum humanum emendans indicatur, toties cum aliquo adjuncto dicitur, ut πνεῦμα Θεοῦ, 9, 14. πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν, 11. πνεῦμα Χριστοῦ, 9. πνεῦμα ἐνσκηνοῦν ἐν ὑμῖν, 11. πνεῦμα υἰοθεσίας, 15. αὐτὸ τὸ πνεῦμα. 16.

VII.

Quae Paullus, ibid. 3, 4. scribit, ea sic sunt interpretanda: *Quod enim lex divina, per corporis pravitatem hac facultate destituta, facere non potest, (scilicet, ut nos peccato ac morte liberet:) id Deus praestitit, mittens suum ipsius Filium, indutum corpore, quod simile est corpori pravitatem infecto, et impietatis quidem expiandae causa, atque ita impietatem condemnavit in ejusmodi corpore, ut adeo legis postulato satisfaceret a nobis, vitam instituentibus non ad corporis depravati libidines, sed ad animi emendati propositum.*

III.

I.

Deus, Rom. VIII. 11. *vitam*, eamque *beatam*, *datum* dicitur Christianis, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα, h. e. *propterea, quod Dei Spiritus iis perpetuo inest*, ipsique adeo ad aeternam beatamque vitam sunt praeparati. Lectio enim vulgaris διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνευμάτος vitiosa est.

II.

Res omnes procreatae, (πᾶσα ἡ κτίσις,) quoad turpi hominum libidini *subjectae*. *corrumpuntur* et *absque fructu intereunt*, eleganti metaphora dicuntur ὑποτασσόμεναι τῇ μεταίωτητι et δόλοι τῆς φθορᾶς. ibid. 20-22.

III.

Quod cum fiat *invita naturae lege*, et ad lubitum *hominum* res terrestres sibi *subjicientium* easque *corrumpentium*, hae id ferre dicuntur, οὐχ ἐκοῦσαι, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα. ibid. 20.

IV.

Itaque, propter *tristem* illam ac *deplorandam* conditionem, ipsae, per *προσωποποιῶν*, dicuntur στενάζειν καὶ ὀδνεῖν. ibid. 22.

V.

Docet Apostolus, ibid. 21. huic miseriae finem impositum iri, quo tempore Christiani, improborum hominum vexationibus liberati, ad summam beatitatem erunt evecti. ibid. 16, 17.

VI.

Quae res cum valde sit exoptanda, Apostolus eleganter τῇ κτίσει tribuit ἀποκαταδοκίαν, h. e. *vehemens desiderium*, ibid. 19. et ἐλπίδα, 20. qua exspectet, tum τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, quando *Dei filii*, summa beati gloria, omnibus *manifesti fient*, 19. tum etiam suam ἐλευθερίαν, conjunctam cum illorum τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς δόξης, h. e. *illustrissima libertate*. ibid 21.

VII.

Οἱ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, sect. 23. coll. 15, 16. sunt Christiani, *prima Spiritus divini dona habentes*, quibus donati Dei Patris favore fruuntur, quoad eo in hac vita frui hominibus peccantibus licet.

VIII.

Hi igitur, ibid. dicuntur exspectare *υιοθεσίαν*, h. e. *omnia bona*, *Dei filiis* post hanc vitam *destinata*, atque adeo ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, qua fiet, ut hoc exuti corpore summe beati vivant. Conf. C. VII. 24.

IV.

I.

Sententia eorum, quae Paullus, Rom. VIII. 29, 30. scribit, haec est; *Quos enim Deus praescit et eo prae-destinat, ut ad Filii sui imaginem conformentur*, ad summam cum Christo gloriam patiundo evehendi, (coll. sect. 17.) *ut adeo ille primus ac princeps sit multos inter fratres; quos igitur ad id prae-destinat, hos etiam vocat*, i. e., evangelii nuncio eo perducit; *et quos ita vocat, hos etiam peccatorum poenis absolvit; quos vero absolvit, hos etiam gloria ornat.*

II.

Negat Apostolus, ibid. 35, 39. fieri posse, ut, qui ad hanc felicitatem percipiendam a Deo sint electi, *avelantur ab amore Christi ac Dei*, hoc est, ut, diffidentia et impietate sua, fructum perdant amoris, quo a Deo Christoque ornantur.

III.

Ἀρχαὶ et δυνάμεις, ibid. 38. sunt *principes et potentes*. Itaque negat Paullus, posse Christianos, eorum legibus, promissis, minis, suppliciis, induci, ut a Deo Christoque deficiant. Cum vero id ipsum effici posse neget ab ἀγγέλοις, docet, nihil valere summam, quam cogitare possis, auctoritatem et potestatem. Similis igitur est orationis figura ei, qua utitur Apostolus, Gal. I. 8. 1 Cor. XIII. 1.

IV.

Ὑψωμα, ibid. 39. *summum* indicat *honoris et felicitatis* terrestris *fastigium*: βάθος *profundam ignominiam et miseriam*, in quam Christiani detrudi possint ab adversariis.

V.

Paullus, animo valde commotus, Rom. IX. 3. tantopere gentis suae impietatem et miseriam doluit, ut, si fieri id posset, vellet piacularem pro iis subire mortem, a Christo infligendam, dummodo eâ efficere posset, ut ab impietate desisterent et miseria eriperentur Judaei.

VI.

Christus, ibid. 5. dicitur ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Neque est, quare hujus loci, aut lectionem vulgatam repudiemus, aut interpunctionem consuetam mutemus.

VII.

Apostolus, ibid. 6. οὐ πάντες, inquit, οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οἵ τοι Ἰσραὴλ' h. e. *non quicumque ex Israelitarum gente prognati sunt genuini Israelitae*, quibus beneficia contingant proavis promissa.

V.

I.

Paullus, Rom. IX. 6-23. defendit sanctum Dei arbitrium, in beneficiis distribuendis, cum universis gentibus, tum etiam singulis hominibus: atque, ita reprimat Judaeorum fastum, qui, injuriam sibi illatam iri, promissaque divina irrita fore, sibi persuadebant.

II.

Hunc in finem, s. 7-9. exemplum sumit ab Isaäco et Ismaële, utroque Abrahami filio. Deus enim singularia beneficia, Abrahamidis promissa, nominatim Isaäco hujusque prosapiae destinaverat, non Ismaëli et Ismaëlitis.

III.

Idcirco Deus, ibid. s. 7, 8. ἐν Ἰσαὰκ, inquit, Abrahamo, κληθήσεται σοι σπέρμα, h. e. in *Isaäco censebitur tua posteritas*: quo manifestum fiat, Deo, pro filiis paterno favore amatis, reputari, non quoscunque *naturae lege natos* (τὰ τέκνα τῆς σαρκός,) sed nominatim *natos* beneficio *promissoque* divino, (τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας.

IV.

Aliud Apostolus exemplum, idque priori luculentius, ibid. 10-13. sumit ab Isaäci et Rebeccae gemellis, Jacobo et Esavo: de quibus, nondum natis, Deus suam matri voluntatem significaverat, qua futurum erat, ut natu major subiceretur natu minori.

V.

Quae quidem praesignificatio eventu probata est, postquam Esavi posteri Israëlitis fuere subjecti: ut adeo Deus, interprete Malachia, C. I. 2, 3, Judaeis querulis responderit: *nonne Esavus erat Jacobi frater? Attamen Jacobum amavi*, h. e. Israëlitis favore et auxilio prosecutus sum; *Esavum vero aversatus sum*, h. e. Idumaeis favorem et auxilium denegavi. ibid. 13.

VI.

Quod igitur oraculum divinum olim Rebeccae praesignificaverat, factum fuit, *ut id, quod sibi Deus, pro libera electione, proposuerat, ratum maneret, non est factorum merito, sed e mandato divino*. Haec enim est sententia dictorum s. 11. ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μὴ οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος.

VI.

I.

Paulli verba, Rom. IX. 16. ex antegressis sect. 7. 8. commodè sic suppleri possunt: ἄρα οὖν (ἡ υιοθεσία) οὐ τοῦ θέλοντός (ἐστίν,) οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ h. e. itaque Dei sunt filii, non quicumque eam felicitatem volunt, aut ad eam consequendam multum laboris impendunt, sed quorum Deus misereatur.

II.

Ἐξεγείρειν, ibid. 17. est vitae periculo eripere, ut adeo proxime conveniat cum ἐγείρειν, Jac. V. 15. et cum Hebr. יִרְבֵּן, superstitem facere, Exod. IX. 16 et Graeco διατηρεῖν quo usi sunt Interpretes Alexandrini.

III.

Σκληρύνειν, ibid. 18. non est severius tractare, sed obdurare, obfirmare, pervicacem facere: ut adeo respondeat Hebr. יָצַק, יָשַׁק, יָשַׁק et יָצַק. Quod, de Deo in libris sacris dictum; nihil indicat, divinā, aut sanctitate, aut benignitate, indignum.

IV.

Homines, a Deo procreati Deique arbitrio subjecti, ibid. 22, 23. dicuntur σκεύη et alii quidem ὄργης, κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν, h. e. indignationi poenaeque divinae subjecti, ad perniciem parati; alii vero ἐλέους, ἃ προητοίμασεν (ὁ Θεός) εἰς δόξαν, h. e. misericordia Dei fruentes, qui ipsos ad gloriam praeparavit.

V.

Post singulas interrogationes, sect. 22 et 23. in oratione concitata, supplendum est, quod praemiseraat Apostolus, sect. 20. οὐ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ;

VI.

Docet Paullus, ibid. 27. adducto Jesaïae loco, C. X. 22. ut olim ex exilio non nisi residua pars (ἔσθ) Israëliitarum incolumis reversa fuerat, ita etiam suo tempore non nisi aliquam gentis suae partem, e communi miseria superstitem, (κατάλειμμα) salvam fore ac beatam.

VII.

Apostolus, ibid. 28. paulo liberius Jesaïae verba, C. X. 22^b, 23. ad suum flectens propositum: Dominus enim, inquit, rem ad finem perducit et juste absolvit: quandoquidem rem absolutam factururus est in terra.

VII.

I.

Δικαιοσύνη, Rom. IX. 30. universe est *conditio* eorum, qui Deum *experiuntur* δικαιούντα. h. e. poenis absolverentem, suaque approbatione beantem: dicitur ea δικαιοσύνη C. X. 6. ἐκ πίστεως, quatenus ad eam pervenitur *credendo* ac *confidende*.

II.

Νόμος δικαιοσύνης, ibid. 31 est *lex*, cujus ad normam Deus homines eo modo δικαιοῖ.

III.

Ἡ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη. C. X. 6-8. per *προσωποποιαν* inducitur ea dicens, quae Deus patefacit hominibus, eam δικαιοσύνην exoptantibus.

IV.

Paullus, I. I. verba, Deut. XXX. 12. non interpretatur, sed ad suam accommodat causam, docens, ut olim Israëlitis, interprete Mose, ita nunc omnibus Evangelii nuntium audientibus, interprete Christo, divinam voluntatem abunde esse patefactam; ut adeo nemini de certa salutis via laborandum sit, dummodo fidem habeat Conservatori, non amplius in terrestri hominum societate versanti, sed e morte in vitam revocato et in coelo viventi.

V.

Cum, ex Judaeorum *crimine* (παράπτωματι) et *clade* (ἡττήματι), *humani generis* (κόσμου), nominatim *gentium profanarum* (ἐθνῶν), orta fuerit *prosperitas* (πλοῦτος), majus etiam emolumentum humano generi, ex Judaeae gentis *plena felicitate* (πληρώματι) olim speranda, accessurum dicitur, C. XVI. coll. 15.

VI.

Jndaei, ibid. 28. dicuntur, tanquam *adversarii*, Dei poenis subjecti, *propter alienigenas*, quibus Deus favet, illis repudiatis: Deus autem eos aversatur *secundum Evangelium*, quod omnes sine discrimine damnat Christo adversantes. Iidem tamen dicuntur a Deo *amati*, *propter majores*, quibus Deus promisit beneficia, in posteros quoque conferenda: atque id fieri dicitur *secundum gratuitam electionem*, qua genti Israëliticae singularia Dei beneficia fuerunt destinata.

VII.

Sententia dicti Paullini, ibid. 32. haec est: *Deus enim omnes*, cum Judaeos, tum alienigenas, *in contumacia perseverare sibi*, ut aliquando *omnium* eorum *misereretur*.

VIII.

I.

Pro vulgato: Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες. Rom. XII. 11, legendum est: τῷ καιρῷ δουλεύοντες. Monet igitur Paullus Christianos, ut videant, quid temporis ratio postulet, seseque ad eam pie componant.

II.

Δοῦναι τόπον τῇ ὀργῇ. ibid. 19. dicuntur, qui *iratis cedunt*, neque vim vi repellunt.

III.

Qui adversario esurienti cibum, sitiendi potum praebent, eo ipso s. 20 dicuntur *prunas in ejus capite coacervare*, sive vas prunarum plenum ejus capiti imponere, atque adeo facere, ut tota rubeat facies, h. e. remoto tropo, pudorem adversario injicere.

IV.

Ἐνδυεῖν τὸν Χριστόν, Rom. XIII. 14. et Gal. III. 27. dicuntur, qui ita Christo sese adjungunt, ut idem cum eo judicent, sentiant, velint, ejusque veluti animum induant.

V.

Paullus, C. XIV. 1. Christianos, rectâ firmâque de rebus licitis et illicitis persuasione praeditos, (conf. C. XV. 1, 2.) monet, ut hac *fide imbecilles favore et cura complectantur*, (προλαμβάνεσθε, coll. s. 3. et C. XV. 7.) nec tamen ita, ut eorum *sententias dijudicent* (μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν) in iisque dammandis judices agant. Conf. s. 13.

VI.

Dies, quorum mentionem facit Apostolus. s. 5. non sunt universe festi, sed jejuniis destinati ab iis, qui veteri religionis formae adhaerebant.

VII.

Sententia dicti Paullini, ibid. 17. haec est: *etenim regni divini bona sunt, non cibus potusve, sed pietas, pax et laetitia a Spiritu Sancto profecta.*

VIII.

Dicitur Apostolus, C. XV. 19. πεπληρωμέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ h. e. *doctrinam Christi salutarem pleno docuisse.* Conf. Col. I. 25.

IX.

I.

Collaudationis, Rom. XVI. 25-27. suo loco ad finem C. XIV. restituendae, haec est sententia: *Deus, qui vos confirmare potest* (C. I. 11. XIV. 4.) *in fide, quam et ego denuncio* (C. II. 16.) *et ipse Jesus Christus docuit, secundum patefactionem rei illius arcanæ, quæ ab antiquissimis inde temporibus recondita, nunc vero per Vatum scripta in lucem protracta fuit, jubenteque Deo aeterno cunctis declarata gentibus, ut credendo ei obediatur; hic igitur Deus, qui solus est sapiens, in aeternum laudibus celebretur per Jesum Christum!* (Conf. Eph. III. 21.)

II.

Errant, qui, I. Cor. I. 13. *Christi* nomen, de *Christi* aut *doctrina* aut *societate*, acceptum volunt. Negat Paullus, *Christum* dispertitum esse, atque adeo coetum Christianum alium esse atque alium, aut e pluribus unum prae caeteris *Christo addictum* dicendum esse. Cf. C. 12, 13.

III.

Apostolo, ibid. I. 20. σοφὸς est, qui *sapientiae* studio, γραμματεὺς, qui *literarum* amore, συζητητής, qui *disputandi* facultate, eminebat, *inter istius temporis* homines, qui plerique a *Christi doctrina* erant alieni. Hi enim indicantur adjuncto: τοῦ αἰῶνος τούτου, quod ad singulas antegressas appellationes pertinet.

IV.

Paullus, ibid. 21. *quandoquidem*, inquit, plerique homines (ὁ κόσμος) suâ, qua sibi placent, *sapientiâ* decepti, *in Dei sapientia*, quam patefactione sua demonstravit, *Deum* haud agnoverunt, *Deo visum est per nuntii* Evangelici, quam dicunt, *stultitiam, conservare fidentes.*

V.

Apostolus, ibid. 30. *ex arbitrio divino*, inquit, *vos juncti estis cum Christo*, qui nobis tribuit *sapientiam a Deo profectam, innocentiam et sanctitatem et malorum omnium immunitatem.*

VI.

ἡ ἀσθένεια, qua laborasse dicitur Paullus, C. II. 3. corporis fuit: cum eaque juncti fuere animi τρόμος καὶ φόβος, h. e. *timiditas et metus*, qualis decet modestum, e *Dei* auxilio pendentem Deoque confidentem.

VII.

Negat Apostolus, ibid. 4. orationem suam fuisse ἐν πειθοῖ σοφίας, h. e. in eo *persuadendi* genere, quod solet ab humana *sapientia* proficisci: idque ipsum indicare voluerunt, qui, pro his verbis, substituerunt *vulgatam* lectionem: ἐν πειθοῖ ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις.

X.

I.

Ἄνθρωπος ψυχικὸς, 1 Cor. II, 14. est, *qui non nisi mente et ratione, omnibus hominibus communi, intelligit, sentit, vult, agit: πνευματικὸς* vero, ibid. 15. *eius animus singulari, Spiritus divini efficacitate regitur, in intelligendo, sentiendo, volendo, agendo.*

II.

Itaque Paullus negat, posse hominem ψυχικὸν ea capere, quae a Dei Spiritu proficiscuntur, quandoquidem ἀνακρίνεται, h. e. *judicantur*, et a rerum peritis aestimantur, πνευματικῶς, h. e. *ex Spiritus illius sententia*. Ita autem ὁ πνευματικὸς dicitur *judicare omnia* a Deo patefacta, *ipse a nemine*, nisi qui sit πνευματικὸς, *judicandus et aestimandus.*

III.

Τοῖς πνευματικοῖς Apostolus C. III. 1, 3, 4. opponit τοὺς σαρκικοὺς. h. e. eos, qui nondum Spiritu divino ad perfectiorem rerum divinarum scientiam evecti, adhuc dum *haerent in inscitia et erroribus hominum, pravis deditorum voluptatibus, quas corpore experimur.*

IV.

Iidem, qui σαρκικοί, dicuntur etiam, s. 1. νηπιὸι ἐν Χριστῷ, h. e. *rudiores, imperitiores, quoad cum Christo juncti sunt, sive ratione habita vinculi, quod iis cum Christo intercedit.*

V.

Allegoriae, qua utitur Paulus, s. 6. haec est sententia: *med operâ facti estis divini coetus socii; Apollonius vobis proficiendi in fide et pietate praebeuit subsidia; Deus autem fecit, ut utriusque labor successus haberet prosperos.*

VI.

Qui doctorum et antistitum officio in societate Christiana funguntur, ibid. 9. dicuntur Θεοῦ συνεργοί h. e. *socii muneris divinitus demandati.*

VII.

Jesus Christus, (non doctrinâ de eo) ibid. 11. dicitur *fundamentum societatis Christianae, quod jecerit Paullus, quoad commendando Christo fecerit, ut Corinthii, unum in coetum collecti, hoc Conservatore ac Domino vera fide niterentur.*

XI.

I.

Paullus, 1 Cor. III. 16, 17. *coetum Christianorum* dicit *ναὸν τοῦ Θεοῦ* et s. 9. *Θεοῦ οἰκοδομήν*, cujus veluti *fundamento*, *Jesu Christo*, (ibid. 10, 11.) superstruantur, quicunque ad hunc coetum ab anstistitibus adducuntur *socii*, quorum alii, *boni et utiles*, comparantur cum *auro, argento, lapidibusque pretiosis*, alii, *pravi et inutiles*, cum *ligno, culmo, et stramine*, (ibid. 12.). Similis est allegoria Eph. II. 20-22. 1 Petr. II. 4-6.

II.

Ἡ ἡμέρα, ibid. 13. est *futurus judicii dies*: coll. C. IV. 3-5. *Τὸ πῶρ* dicitur, per metonymiam, de *calamitatibus*, a supremo hominum Judice immittendis, quibus manifesti fiant Ecclesiae socii, cum genuini, tum simulati.

III.

Quodsi quis, ad illud Dei templum, adhibuerit ingenuos Christi cultores, in ipsis etiam calamitatibus constantes futuros, hujus *opus duraturum*, ipse autem *praemium accepturus*, dicitur: sin minus, ejus *opus*, veluti *combustum igne*; cum conditoris dammo, interiturum dicitur; ipse autem *salvus evasurus*, *ὅτι τῶς δὲ ὡς διὰ πυρὸς*, *per medias veluti ignes*, atque adeo *difficulter, nec sine magno interitus periculo*.

IV.

Paullus, Petrus, Apollonius, et quicquid *in mundo*, aut *existit*, aut *futurum* est, quin et ipsa *vita ac mors*, Christianis *ministrare* dicuntur, *illi* autem *Christo, Christus Deo*, ibid. 22, 23.

V.

Apostolus, adhibita ironia, multorum castigans fastum, C. IV. 8. *vobis jam*, inquit, *nihil ad sapientiam et sanctitatem deest*; *vos jam ea fruimini copia, qua aliis prodesse possitis*; *vos jam, nobis nec felicitatis ejusdem sociis, neque eam adjuvantibus, omnia vitae beatæ impedimenta superastis*. Mox vero, oratione propria usus, subjecit: *Utinam revera tanta esset vestra felicitas, ut et nobis hujus in societatem venire liceret!*

XII.

I.

Paullus, ut doceat, quam longe ipse absit a felicitate, de qua gloriabantur Corinthii, 1 Cor. IV. 9. dicit, *se post caeteros Apostolos huic muneri divinitus admodum*, tanto et vitae periculo et opprobrio exponi, quantum esse solet *ad mortem damnatorum*, ut adeo *spectaculum sit mundo*, nec *hominibus tantum*, sed et *angelis*, fata legatorum divinorum tam singularia contentibus.

II.

Eodem ille consilio, ibid. 10 in hanc scribit sententiam: *nos*, e multorum sensu, *Christi causâ, sumus stulti, imbecilles, inglorii: vos vobis videmini, per vestram cum Christo conjunctionem, sapientes, potentes, gloriosi.*

III.

Vere et ad propositum suum apte, Apostolus, ibid. 20. *Dei regnum*, inquit, conditur, *non oratione artificiose disposita, sed efficacitate* ejus in hominum animos.

IV.

Justa est Paulli indignatio, C. V. 1-7. de indulgentia, qua Ecclesia Corinthiaca aliquamdiu tulerat sodalem, natu Judaeum, qui, mortuo patre, novercam, a fidē Christiana alienam, duxerat uxorem vel concubinam.

V.

Itaque incestum societate sacra ejici jubet. Quod nisi ab ipsis fiat Ecclesiae antistitibus, minatur Apostolus, fore, ut ipse, ex potestate sibi a Domino Jesu Christo tributa, in conventu publico, Christi nomine congregato, istum *coetu divino expellat et ad profanorum hominum societatem abigat*: haec enim, sive poena, sive castigatio, indicatur tropicā dicendi formulā: *παραδῶναι τῷ Σατανᾷ.*

VI.

Cum vero corpore abesset, Paullus, ejus rei causā, animo erat *affuturus*, quoad scilicet legatus, literis ab eo instructus, mentisque Paullinae interpres, in Corinthiorum conventu, indictam poenam erat exacturus.

VII.

Cujus quidem instituti consilium in eo erat, ut *pravae libidines in corpore regnantes* exstinguerentur, (*εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς*) animus autem, *divino emendatus Spiritu, servaretur incolumis*, (*τὸ πνεῦμα σωθῆν*) quo tempore Dominus noster *praemia poenasque est distributurus* (*ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου.*)

XIII.

I.

Paullus, adhibitâ metaphoriâ a ritu Judaeorum paschali sumtâ, 1 Cor. V. 7. ἐκκαθάρατε, inquit, τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ᾗτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι, quorum sententia verborum huc redit: *ejicite societate vestra istum impurum, ut, quemadmodum vos singuli eo criminis genere non estis contaminati, ita et totus coetus vester expurgetur.*

II.

Pii Christi cultores, C. VII. 2, 3. dicuntur τὸν κόσμον, h. e. *profanos homines*, ipsosque etiam ἀγγέλους, *judicaturi*, quoad futuri sunt participes summi honoris, quo, una cum Christo iudice, fruuntur, quicumque vitae sanctitate improborum hominum daemonumque impietatem damnant.

III.

Sententia eorum, quae Apostolus scribit, ibid. 12. haec est: *quamvis omnibus lege divina non interdictis frui mihi liceat, nequaquam tamen ad communem utilitatem conducit omnibus frui; quamvis omnibus rebus haud interdictis frui mihi liceat, nulli tamen rei ita indulgebo, ut ea abstinere amplius nequeam.*

IV.

Quo quidem dicto animos legentium praeparare voluit scriptor ad ea, quae deinceps dicturus erat, de licito et illicito, cum rei venereae, tum etiam ciborum, usu.

V.

Dictorum, ibid. 13. haec sit παρὰφρασις: *cibi ventriculo, ventriculus cibis, destinati sunt*: quocirca nobis frui licet cibis, quos ventriculus ferre potest. *Verum Deus aliquando huic ventriculi et ciborum usui finem imponet*: quapropter non ita ei indulgendum est, ut in eo maximam felicitatis nostrae partem ponamus. *At vero alia est veneris vagae ratio: etenim corpus nostrum destinatum est, non turpi libidini, sed Domino Jesu Christo, atque hic Dominus destinatus est corpori nostro conservator et instaurator.*

VI.

Quod Paullus, C. VII. 12. dicit: ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος. id ita est interpretandum, ut dicat Apostolus, hanc suam esse, de eo quod Domino placeat, sententiam, hunc autem singulare de eo negotio praeceptum haud dedisse.

XIV.

I.

Paullus, 1 Cor. VII. 14. docet, conjuges *Deo esse consecratos*, ἀγιαζομένους, Deoque conjugium placere, dummodo, vel maritus, vel uxor, Christo fidem habeat: liberosque, ex eo procreatos conjugio, esse ἀγιοὺς, *Deo sacros*, Deique adeo favore fruantes.

II.

Ὁ καιρὸς συεστναλμένος τὸ λοιπὸν, ibid. 29. dicitur, quia non nisi *breve tempus reliquum* erat, quod Christiani tranquille transigere possent.

III.

Μεμέρισται, inquit Apostolus, ibid. 34. ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, h. e. *discrepant uxor et virgo*, alias res uxor, alias virgo curat.

IV.

Paullus, C. VIII. ubi mox, sect. 1. *omnibus nota* dicit, quae, de deastris non existentibus et de Deo non nisi uno, scribit, (sect. 4-6.) eos intelligit, quibus ad propositam quaestionem respondet; ubi vero mox, sect. 7. *negat*, ea *omnibus* esse *nota*, alios innuit imperitiores: hi numero erant pauciores, illi plures.

V.

Ἡ ἀγάπη, C. VIII. 1. est *amor erga Deum*. E Paulli sententia non recte Deum norunt, nisi eum amantes. Hos ab ipso Deo *odoctos* dicit, sect. 3.

VI.

Israëlitae, C. X. 2. dicuntur εἰς τὸν Μωσὴν βαπτισθέντες, quoad, nube tecti et per medias ducti aquas, Aegyptiorum vexatione liberabantur, eoque signum accipiebant divini favoris, et vinculi, quo Deo et Mosi, vindicti divinitus dato, adstringebantur.

XV.

I.

Paulus, in iis, quae 1 Cor. X. 3, 4. scribit, alludit quidem, tum ad S. Coenam a Christo institutam, tum ad cibum potumque, olim Israëlitis mirifice datum; Exod. XVI. 14. XVII. 6. attamen, *cibum potumque* laudans *πνευματικόν*, h. e. *animis destinatum*, (coll. C. IX. 11. Rom. XV. 27.) intelligit doctrinam, leges et instituta, genti Israëliticæ divinitus concessa, interveniente Christo, quem propterea *πνευματικὴν πέτραν* dicit, eos *comitantem*, quia ille iis perpetuo aderat dux fidelis. Conf. sect. 9. cum Exod. XIV. 19. et XXIII. 20-23.

II.

Lectio paullo difficilior *Χριστόν*, 1 Cor. X. 9. est retinenda. Scilicet, quemadmodum Israëlita Christum *exploraverant*, ejusque vires *tentaverant*, cibum sibi divinitus datum fastidientes, pristinumque Aegyptiacum postulantem, ita et Christum *explorare* videbantur Corinthii, qui, cibus a Deo datis epuloque S. non contenti, lautis interesse cuperent profanorum hominum conviviis sacrificialibus, quibus antea delectati fuerant. Conf. sect. 22.

III.

Christiani, *εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν*, ibid. 11. sunt, *qui his extremis vivunt temporibus*. Cogitandum igitur est omne id tempus, per quod, abolitâ vetere religionis formâ, nova locum erat habitura; quod vero quam diu duraturum esset, nondum praevidebat Apostolus.

IV.

Πειρασμὸς ἀνθρώπινος, ibid. 13. talis est, qualis *ab hominibus* fieri solet, atque adeo minus periculosus, quam qui a Satana proficiscitur, coll. VII. 5.

V.

Quae, ibid. 16^a. leguntur, sic interpretanda sunt: *poculum, a gratiarum actione dictum, quod gratiis actis Deo consecramus, nonne significat Christi sanguinem, cujus sumus participes? panis, quem frangimus, nonne significat Christi corpus, cujus sumus participes?* Dicimur autem utriusque *participes*, quoad fructum salutarem violentae mortis, quam passus fuit Conservator noster, amino percipimus.

VI.

Quae in deastrorum honorem fiunt sacrificia, ca Paulus, ibid. 20. *δαίμονις* fieri dicit, quoad, non Deo, sed malis genâs, qui Deo et hominibus adversantur, placere possunt.

XVI.

I.

Χαρις, 1 Cor. X. 30. est *benignitas* Dei, nobis cibum praebentis.

II.

Paullus, C. XI. 3. docet, uxorem esse subjectam marito, cujus auctoritate illa regatur. Quod ne quis societatis Christianae legibus contrarium putet, addit Apostolus, hanc maritorum auctoritatem esse moderatam Dei Christique lege, et compositam ad exemplum, cum Christi, *omnes viros*, atque adeo universam Ecclesiam, gubernantis, tum vero etiam Dei, cui subest Christus, Ecclesiae Dominus a Deo constitutus.

III.

Προφητεῖν, ibid. 4. 5. est *more Vatum de rebus, ad religionem pertinentibus, dicere.*

IV.

Elegans est ironia, ibid. 6. in hanc sententiam interpretanda: *Si mulieres velari nolint, tondendas sese praebant! Si tegumentum respuant, quod modestiae et verecundiae signum communi receptum est usu, respuant etiam, quod natura dedit! Si in illo maritis sese aequiparent, in hoc quoque iis fiant similes! Si verecundia placere nolint, nolint etiam placere formae venustate!*

V.

Adamus, ibid. 7. dicitur εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ, quia initio solus *Dei imaginem retulit*, a Deo rebus terrestribus praefectus, et quia in eo *conspicua est eximia Dei procreantis vis et sapientia.*

Ἥρα vero dicitur, non εἰκὼν, sed δόξα ἀνδρὸς, quia in ea conspicitur *virī precellentia*, cujus causā uxor procreata, et qui uxori praepositus sit.

VI.

Ἐξουσία, ibid. 10, est nomen *velamenti muliebris*, Paulli aetate satis notum.

VII.

Paullus, ibid. mulieres jubet, caput in conventibus sacris tegere, διὰ τοὺς ἀγγέλους, h. e. *ut animi castitate et verecundia placeant sanctis gentis*, neque adeo faciem denudent, quo placere possint viris.

A°.

MDCCCXX — MDCCCXXI.

I.

I.

Multi in Ecclesia Corinthiaca, 1 Cor. XI. 30. dicuntur ἀσθενεῖς et ἄρρωστοι, non *animo*, sed *corpore*, morbis quippe correpti, qui solent intemperantiam sequi, multisque Corinthiis jam fuerant mortiferi.

II.

Paullus, C. XII. 3. occurrere videtur quaerentibus de importuno usu τῶν γλωσσῶν, in coetu Christianorum, quo fieri aliquando posset, ut linguarum imperiti nescirent, utrum quis *Jesum* laudaret *Dominum*, an eum *devoberet*. Itaque dicit Apostolus, neminem, mirifica *divini Spiritus* virtute adjutum, dicere: ἀνάθεμα Ἰησοῦν. Negat autem, posse quempiam dicere: Κύριος Ἰησοῦς, atque adeo Dominum Jesum laudare, nisi Sancto inductus fuerit Spiritu.

III.

Λόγος σοφίας, ibid. 8. est *oratio*, qua *doctrinae divinitus patefactae arcana* traduntur; coll. C. II. 6, 7. XII. 28. XIII. 2. Λόγος γνώσεως est *oratio*, qua *alia, ad religionem pertinentia*, exponuntur; coll; C. VIII. 1. XII. 28. XIII. 2, 8. XIV. 6.

IV.

Πίστις, ibid. 9. est *fiducia*, qua quis certo sperat fore, ut Deus ipsum in difficillimis negotiis adjuvet; coll. C. XIII. 2.

V.

Δυνάμεις, ibid. 10. sunt *miracula*, imprimis salutifera, in quibus Dei vis conspicitur. Dicuntur autem, s. 28, 29. δυνάμεις, per metonymiam, quorum prece Deus miracula edit.

VI.

Quoties προφητείας et προφητῶν fit mentio, C. XII-XIV. toties non una *futurarum rerum praesignificatio* cogitanda est, sed simul *doctrinae Christianae interpretatio et admonitio*.

VII.

Διακρίσεις πνευμάτων, C. XII. 10, tribuuntur gaudentibus facultate judicandi de fide et sinceritate hominum, dona πνευματικὰ prae se ferentium; coll. C. II. 12. XIV. 29, 32, 37.

VIII.

Quae de ταῖς γλώσσαις scribit Paullus, C. XII. 10, 28, 29. XIII. 1, 8. imprimis XIV, collata cum Lucae narrationibus, Act. II. 1-12. X. 44-47. XIX. 6, ea dubitare nos non sinunt, quin aliquando Christianis mirifice fuerit data facultas peregrinis loquendi sermonibus.

II.

I.

Paullo, quando 1 Cor. XII. 13. ἐν ἐνὶ πνεύματι, inquit, ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, alludit ad sacrae lavationis ritum, in quo imago est animorum, Spiritu divino expurgatorum, conf. Matth. III. 2. Act. I. 5. XI. 16. Singulos igitur Christianos hoc uno emendatos Spiritu, atque adeo unanimes factos, unam Christi societatem constituere dicit, prout singula corporis humani membra, in unum corpus conjuncta, uno reguntur animo. Cf. s. 12. et Eph. IV. 4.

II.

Mox Apostolus addeus: πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν, alludit ad Sacrae Coenae ritum, in quo unum poculum, e quo singuli bibunt, signum est amicae con-sociationis, qua juncti sunt convivae; conf. C. X. 16, 17. Itaque singulos Christianos, quorum sitim explet Christus, animis veluti Spiritus divini potum praebens, (coll. Joh. VII. 37-39.) ita potatos dicit, ut uno omnes sint animo. Sed librarii vim dictorum tropicorum, et convenientiam formularum εἰς ἓν σῶμα et εἰς ἓν πνεῦμα haud assecuti, frustra varias lectionis mutandi vias inierunt.

III.

Conditio Christianorum perfectior, quam sperare nos jubet Paullus, C. XIII. 8-10. non in hac terrestri societate quaerenda est, sed in coelesti speranda.

IV.

Ἐσκόπτρον, ibid. 12. est *speculum* non *speculor*. Δι' ἐσκόπτρου videre dicuntur, qui alterius non nisi imaginem vident. His opponuntur, qui vident πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Conf. Num. XII. 8.

V.

Verba ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην, ibid, in hanc sententiam sunt interpretanda: Deum *cognoscam*, quemadmodum et a Deo *sum cognitus*. Intelligitur autem talis cognitio, qualis est inter amicos; conf. Gal. IV. 8, 9. Exod. XXXIII. 17. Deut. XXXIV. 10.

VI.

Quae de perpetuitate fidei, spei et amoris dicit Paulus, ibid. 13. ea ad vitam futuram pertinent. Itaque νυνὶ non est permutandum cum ἀρτι, s. 12. sed pro conjunctione illativa habendum, ut C. XIV. 6. et II. Thess. II. 6.

VII.

Ἡ γλώσσα, C. XIV. 9. non est *sermo*, aut *sermo peregrinus*, sed *lingua*, vocis instrumentum: μὴ vero non trahendum est ad subsequens εὐσημον, sed cum ant gresso ἐὰν conjungendum, ut sit *nisi*.

III.

I.

Apostolus, 1 Cor. XIV. 21. comminationem divinam, Israëlitis primum a Mose, Deut. XXVIII. 49. deinde ab Esaïa C. XXVIII. 11. propositam, paulo liberius repetit et ad propositum suum accommodat, ut doceat Corinthios, linguarum peregrinarum facultatem a Deo concessam esse, magis ad convincendos et redarguendos contumaces, quam ad dociles emendandos.

II.

Sententia verborum, ibid. 37, 38. haec est: *Si quis sibi videtur vates aut divino edoctus Spiritu, eum agnoscere oportet, haec, quae vobis scribo, Domini esse mandata. Sin hoc ignoret, ignorare eum patior. Quod dico, id nihilo minus verissimum est. Eum autem vatem esse Spiritu edoctum divino, equidem nego.*

III.

Qui Corinthi contendebant, ἀνάστασιν νεκρῶν οὐκ εἶναι. C. XV. 13. ex Sadducaeorum vel Epicureorum schola profecti, negabant, non tantum coporum humanorum restitutionem, sed etiam omnem animorum vitam post exitum ex hoc domicilio terrestri, atque adeo praemiorum ac poenarum distributionem post hanc vitam.

IV.

Videntur praeterea instantem Christi in terram reditum expectasse, ad beandos ipsius cultores in hac vita superstites. Cf. s. 18, 29-32. et 1 Thess. IV. 13, 14.

V.

Horum errorem refellens Paulus in antecessum sumit ac repetit, ibid. 1-18. Quod et Corinthii, fide digno Apostolorum testimonio inducti, credebant, Jesum Christum, hominum Conservatorem, e morte in vitam rediisse.

VI.

Christus, ibid. 20. dicitur ἀπαρχὴ τῶν κοιμημένων, et s. 23. simpliciter ἀπαρχή, quia *primus* est idemque *princeps* eorum, qui *mortui in vitam revocantur, Deo conservandi*. Conf. s. 28, 57. et Rom. VI. 4, 5, 10, 11. et XI. 16.

VII.

Πάντες. ibid. 22. sunt omnes ἡλπιότες ἐν Χριστῷ, s. 19. κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, s. 18. οἱ τοῦ Χριστοῦ, s. 23. Cf. s. 51.

IV.

I.

Christus, 1 Cor. XV. 28. dicitur *se ipse Deo submissurus* quoad personam sustinet regis, Dei nomine societatem sacram gubernantis, *ut Deus omnium beneficiorum in omnes collatorum habeatur auctor.*

II.

Lectio ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, priore loco, ibid. 29. non est solicitanda: at pro posteriore ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, legendum est ὑπὲρ αὐτῶν.

III.

Videntur autem οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν dici *solenmi ritu lavati propter mortuos*, qui ex hac vita excesserunt, sustentati spe vitae melioris, quorumque exemplo et admonitione isti fuerint inducti ad Christum profitendum.

IV.

Paullus Ephesi ἐθριομάχησεν, ibid. 32. h. e. *cum malignis et ferocibus hominibus pugnavit*; nec tamen κατὰ ἄνθρωπον, h. e. *more hominum*, quos gloriae cupido inducit, ut cum feris bestiis certent.

V.

Semen dicitur mortuum, ibid. 36. quoad destructum corrumpitur, neque amplius alimentum praebet.

VI.

Corpora humana, quae nunc sunt, ibid. 42-44. dicuntur *corrupta, ignobilia, caduca, ad praesentem animi conditionem accommodata*; quae vero in beata vita sunt futura dicuntur *corruptionis expertia, nobilia, stabilia*, et ad futuram *spiritus* emendati *conditionem composita*.

VII.

Apostolus, ut s. 21, 22. ita denuo s. 45. Adamo opposuit Christum, docens, nos, qui, quamdiu hanc incolimus tellurem, Adamo similes sumus, Christo fore similes, quando ex ea migramus. Ille igitur exstitit homo, *animo praeditus*, sibi vivente. Hic vero *instructus spiritu*, aliis vitam dante.

VIII.

Σὰρξ καὶ αἷμα, ibid. 50. est periphrasis *hominis imbecillae*, propter corpus, in quo nunc vivit.

V.

I.

Quamquam interpretes Alexandrini, ad imitationem Hebraei לִנְצָה, eis *vīkos* ita aliquando usurpant, ut significet *in perpetuum*, *vīkos* tamen 1 Cor. XV. 54. consuetam habet *victoriae* notionem.

II.

Paullus, mortem penitus debellatam cogitans, ibid. 55-57. in hanc erumpit vocem gloriantem; *Ubinam, o mors! tuus est aculeus?* (instrumentum lethale?) *Ubinam, o infernus! tua victoria?* Mox vero, peccatum cogitans, quod, ex legis divinae sententia, mortem hominibus concitat, se ipse interpellat sic: *at vero aculeus mortis est peccatum; peccati autem vis lethalis est lex.* Tandem omnem tollit dubitationem cogitatio beneficii divini, peccatum mortemque superantis: *at Deo sit gratia, qui nobis victoriam dat, per Dominum nostrum, Jesum Christum.*

III.

In formula ἦτω ἀνάρθεμα, μαρὰν ἀβὰ. C. XVI. 22. nihil aut culpandum, aut artificiose mitigandum erit, dummodo cogites simulatores pessimos, quos in animo habuit Apostolus, et animi commotionem, qua relectae epistolae salutationem et bene precandi formulam sua manu subscripsit.

IV.

Ἀναγγιζώσκειν, II Cor. I. 13. consueta *legendi* significatione sumendum est. Causam agit Apostolus contra eos, qui calumniabantur, ipsum alia in epistolis dicere et promittere, alia in sinu genere.

V.

Negat Paullus, ibid. 17. se *consilium capere κατὰ σάρκα*, h. e. *accommodate ad perversam cupiditatem*, qua mortales regi solent, et qua fit, ut non satis deliberate decernant et agant, nec, quid antea dixerint ac promississent, serio cogitent.

VI.

Negat igitur, ibid. apud ipsum esse, mox *vai*, *vai*, mox *ἐν ὧν*. Sic, tanquam ex ore calumniantium, levitatem et inconstantiam ipsi abjicientium, repetit ajendi et negandi formulas, quas, eadem in causa, modo has, modo illas, a Paulo adhibitas dicebant.

VII.

Recte ERASMUS s. 18; sic *παρὰφραζει*. *Sed Deus non fallit, cujus praesidio factum est, ut sermo noster non vacillaret, sed sui semper similis fuerit.*

VIII.

Paullus, ibid. 19. *Jesus Christus*, inquit, *non fuit vai καὶ οὐδ*, neque adeo *varius* et *inconstans*: *sed vai ἐν eo*, h. e. ille *verax* semper et *constans* fuit.

VI.

I.

Deus, II Cor. I. 21, 22. dicitur Christianos *Christa*, veluti firmo fundamento, *superstruxisse*, Paullum vero ad Apostoli munus *consecrasse* et, tanquam *sigillo* imposito, ei *fidem concitiasse*.

II.

Sententiam verborum, τῇ γὰρ πίστει ἐστήκατε, cum antegressis nexorum, ibid. 24. sic licet παραφράζειν. *Non vobis novam fidei legem imponimus, fide enim satis firmi consistitis.*

III.

Verba, C. II. 5. ita interpungenda et constituenda sunt, ut haec existat sententia: *Si vero quis contristaverit, non tam me contristavit, quam quidem aliquatenus, ne quid durius dicam, vos omnes.*

IV.

Pro vulgato ὃ, ibid. 10. legendum est ὅ. Nolebat Paulus aliquid concedere Satanae, tanquam victori, perdendo poenitentem Ecclesiae socium, qui servari poterat Ita hic locus cum altero I Ep. V. 5. componendus est.

V.

Θριαμβεύειν, ibid. 14. ex Hebraismo est *facere, ut quis vincat*. Ἐν τῷ Χριστῷ est, *quoad Christum, relate ad Christum, atque adeo in Christi causa.*

VI.

Sententia dictorum, ibid. 15, 16^a. haec est: *etenim odorem Christi, Deo suavem, diffundimus, (ubicunque Christum nunciantes,) inter eos, qui servantur, et qui pereunt; his equidem odorem lethalem, quo moriantur, illis vero vitalem, quo vivant.*

VII.

Corinthii C. III. 2. recte dicuntur *epistola* Paulli commendatitia, *animo ejus inscripta, agnita et lecta ab omnibus*: etenim Apostolus semper recordabatur et apud omnes commemorabat, Corinthios ipsius opera ad Christum esse conversos; quotquot igitur Paullum noverant et Corinthios, in his videbant documentum fidei et auctoritatis Paullinae.

VIII.

Paullus, C. III. 3. *Palam est, inquit, vos esse epistolam, a Christo, me ministrante, scriptam, non atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in carneis cordis tabulis*: h. e. remoto tropo: *omnibus est perspicuum, Christum mea usum opera in denunciando Evangelio, vestros emendasse animos divini Spiritus efficacitate, ut adeo Evangelii lex, non literis scripta, aut tabulis insculpta lapideis, prout olim lex Mosea, sed animis vestris infixa, neminem dubitare sinat de auctoritate mea Apostolica.*

VII.

I.

Lex Mosea literis scripta, (τὸ γράμμα) *mortem minans et ad mortis poenam condemnans*, dicitur II Cor. III. 6. ἀποκτείνειν. Spiritus vero divinus, cui obtemperabant et quem commendabant Apostoli, dicitur ζωοποιεῖν. h. e. *vitam promittere et conferre*.

II.

Apostoli partes muneri Mosis legislatorio praestare, docet Paullus, ibid. 12. 13. his verbis: *hujusmodi igitur spem habentes multa utimur in docendo libertate; nec Mose similes sumus, faciei suae velum obtendenti, quo Israëlitaë haud intueri possent rei intereuntis finem*, h. e. finem splendoris, in facie conspicui, in quo tanquam imago erat legis, horibilis quidem, at aliquando abrogandae.

III.

Ejusmodi *velo* Judaeorum *animi* dicuntur *tecti*, ibid. 14, 15, 16. *in legentis Veteris Foederis libris*, ut adeo non intelligant, perisse legis Moseae splendorem: id ipsum vero *detrahi* dicitur, *quando Judaei ad Dominum convertuntur*; etenim Christo fidem habentes rem penitus perspiciunt.

IV.

Paullus, ibid. 17. *Dominum*, quem modo laudaverat, dicit *Spiritum*, cujus ministri erant Apostoli: ille enim divino plenus Spiritu id omne efficit, quod huic Spiritui attribuitur. Conf. Joh. VI. 63. Rom. VIII. 9. 10. *Ubi vero ille Domini Spiritus* in hominum animis agit, *ibi est libertas*, h. e. immunitas a legis condemnatione.

V.

Ultima hujus capitis particula ita est interpretanda: *nos autem omnes*, Christo fidem habentes, *resecta facie*, remotis jam impedimentis, (coll. 15, 16.) *Domini splendorem* divinum (coll. IV. 4.) *in speculo* Evangelii (coll. IV. 3.) *contemplantes*, *ad eandem imaginem*, *aucto identidem splendore*, nunquam extinguendo, (coll. III. 7. 13.) *transformamur*, Christo similes facti, *ut a Domini Spiritu emendati*.

VI.

Τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, C. IV. 2. sunt *pudendae latebrae*, quibus sese occultabant callidi homines, qui religionis Christianae doctores videri volebant.

VII.

Paullus, ibid. 3, 4. *si vero*, inquit, *nostrum etiam Evangelium tectum est*, *pereuntibus tectum est*, quorum, scilicet, *diffidentium*, *mentes occaecavit hujus saeculi Deus*, *ne eos collustraret Evangelii lumen*, quo *splendorem intueantur Christi*, qui *Dei est imago*.

VIII.

I.

Deus, II Cor. IV. 6. *illuxisse* dicitur Paulli animo, ut hic lucem praeberet, qua Dei splendor in Jesu Christi facie ab aliis cognosceretur. Dicitur πρόσωπον Christi, per synecdochē, de eo, cujus veluti in vultu, magis quam olim in splendente Mosis facie, (conf. C. III. 7, 13.) Deus sit conspicuus. Paulli mens a Deo erat collustrata, ut ille alios docere posset, quis sit Jesus Christus, Dei imago.

II.

Paullus, ibid. 10. *semper Jesu caedem in corpore circumferre* dicitur, ut et *vita Jesu in ejus corpore fiat manifesta*. Quod quomodo interpretandum sit, ipse docet Apostolus, s. 11.

III.

Itaque in nobis, inquit, ibid. 12. *mors viget*, vim suam exserit, *vita vero in vobis*. Similis est comparatio, 1 Cor. IV. 10.

IV.

Docet porro, II Cor. IV. 15. *omnia*, quae sibi adversa accidebant, *fieri propter Corinthios, ut cumulatam Dei beneficium gratiarum actionem, a pluribus factam, augeat*.

V.

Οἶκτα ἀχειροποίητος, C. V. 1. corpus est, quod in coelesti beatorum sede accepturos esse Christianos, Paulus docuerat, 1 Ep. XV.

VI.

Apostolus, ibid. 2, 4. vehementer cupit *domicilio coelesti superindui*, h. e. cupit corporis non depositi mutationem, quam descripserat, 1 Ep. XV. 51–54. ita ut καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπο τῆς ζωῆς, h. e. ut, quod hoc in corpore est *mortale*, *penitus consumatur*, *substituta* corporis mutati *vita perenni*. Addit, s. 3. *si modo et induti, non nudi, reperiamur*, h. e. si modo, quo tempore Christus sententiam dicturus est, vivam cum corpore, non jam eo exutus,

VII.

Quandoquidem, inquit, ibid. 19. 20^a. *Deus in eo erat, ut per Christum sibi homines reconciliaret, delicta iis non imputans, faciensque nos idoneos ad reconciliationem denunciandam, pro Christo legatione fungimur, velut Deo per nos precante*.

IX.

I.

Deus, II. Cor. V. 21. dicitur Christum, *peccati ignarum*, h. e. nullius delicti sibi conscium, *sicut peccantem habuisse, ut nos sicut justi per eum haberemur a Deo.*

II.

In singulis propositionibus disjunctis, C. VI. 8-10. spectandum est, primum, quid de Paulo dixerint calumniantes, deinde, quid de se ipse dicat.

III.

Paulli verba, ibid. 11^b-12. in hanc sententiam sunt interpretanda: *ego vobis impense faveo, nec parce vos amo; vos autem ipsi parce vos amatis; itaque a vobis, ceu a liberis meis, hanc rogo compensationem, ut ipsimet vos impensius ametis.*

IV.

Illud *χωρήσατε ἡμᾶς*, a quo nova incipit epistolae pars, C. VII. 2. praemittitur iis, quae paulo post fusius scribit Apostolus, C. VIII. IX. in gratiam eorum, quo quibus stipem erat collecturus: *admittite me*, inquit, pro egenis dona vestra petentem.

V.

Mox, ibid. addit, se *nemini injuriam fecisse, neminem corrupisse, neminem turpi quaestu circumvenisse*, quo ostendat, se nihil in hac aut simili causa egisse, quod Christianos impedire posset, quo minus penitenti faciles aures praebeant.

VI.

Huic initio Paullus, ibid. 3-16. per prolixam digressionem, subjungit dicti excusationem, cujus argumentum huc redit: *haec non dico, ac si vos damnem, omnia enim bona confidenter a vobis exspecto, sed* (ita enim pergit in proposito, C. VIII. 1.) *haec vobis e Macedonia scribo, ut vos tempestive Macedonum liberalitatem possitis aequare.*

VII.

Non negandum id est, quod fatetur Paullus, ibid. 8. ipsum poenituisse scriptae epistolae, in qua Corinthios castigaverat: sed haec hominis impense amantis fuit imbecillitas.

VIII.

Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη, ibid. 9, 10. est *tristitia talis, qualem Deus vult, jubet.*

X.

I.

Ὁ ἀδίκησας, II Cor. VII. 12. est incestus ille, quem Paullus societate Christiana expelli jusserat; ὁ ἀδικηθεὶς est aliquis, nobis ignotus, qui ab isto *injuriam passus* fuerat.

II.

Laudatur, C. VIII. 10. Corinthiorum liberalitas, qua non tantum *fecerant* aliquid, sed etiam *voluerant*, atque adeo *sponte ac libenter fecerant*.

III.

Qui animo promptus est ad donandum pauperibus, dicitur *acceptus*, καθὸ ἐὰν ἔχη, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει, ibid. 12. h. e. *pro ratione ejus, quod habeat* et largiatur, *nec minus gratus pro ratione ejus, quod non largiatur, quia non habet*.

IV.

Sententia dicti, s. 13, 14. haec est: haec *enim* suadeo, *non, ut aliis lucrum, vobis damnum afferam; sed ut, ex aequo, vestra bonorum abundantia hoc tempore illorum suppleat inopiam, ut et abundantia aliorum vestram aliquando inopiam suppleat, atque ita fiat aequalitas*. Scilicet, ut antea 1 Ep. VII. 26, 29, 32. ita et nunc, Apostolus Corinthiis res praesignificabat adversas.

V.

Frater, qui, Evangelio denunciando, in omnibus Macedoniae coetibus, laudem erat consecutus, ibid. 18. videtur fuisse Lucas, Evangelii et Actorum Apostolicorum scriptor.

VI.

Δικαιοσύνη, C. IX. 9, 10. est *pietas*, conspicua in liberalitate.

VII.

Pro aoristis, optandi modo positis, χορηγήσαι, πληθύναι, αὐξήσαι, ibid. 10. reponenda sunt futura, indicandi modo, χορηγήσει, πληθυνεῖ, οὐξήσει. Locus autem ita est interpungendus, ut sententia existat ei similis, quae inest loco Jesaiæ C. LV. 10. unde haec oritur versio: *qui vero serenti semen et panem ad victum suppeditat, is suppeditabit et multiplicabit semen vestrum et augebit pietatis vestrae fructus*.

XI.

I.

Corinthii, II Cor. IX. 11. (quae sectio cum proxime antecedente cohaeret;) dicuntur *omnino ditati, ad omnem liberalitatem praestandam, quae faciat, intercedente Paulli opera, ut gratiae Deo agantur.* Quod quomodo accipiendum sit, mox interpretatur Apostolus, s. 12-14.

II.

Sententia dictorum, ibid. 13, 14. coll. 12. haec est: multae agentur Deo gratiae ab iis, *qui, hujus administrationis documento inducti, tum laudibus extolunt Deum, propter vestrum, quod profitemini, obsequium Christi Evangelio praestitum, benignamque bonorum vestrorum communicationem, qua ipsis, omnibusque sustentatione indigentibus succurritis, tum etiam precantur pro vobis, quippe qui impense vos ament, propter eximium Dei in vos collatum beneficium.*

III.

Etsi homines sumus, inquit Apostolus, C. X. 3. imbecilles, non tamen pugnamus, ut solet humana imbecillitas.

IV.

In his: *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε*; ibid. 7. interrogatio est indignantis: *itane vos, in aestimandis hominibus, externum illum habitum ac speciem intuemini?*

V.

Ἐαυτοὺς ἐν ἑαυτοῖς μετρεῖν, ibid. 12. dicuntur, qui ipsi de se judicant, non e legitima mensura, ad quam sese exigant, sed e sua praesumptione vanoque iudicio suo.

VI.

Ultima hujus sectionis verba, *οὐ σοφιοῦσιν*, in textu retinenda et vertenda sunt: *non sapiunt.*

VII.

Paullus, ibid. 13-16. in mente habuit *spatium a Deo definitum*, cujus intra limites ipsi laborandum fuerit. His limitibus comprehendebatur Achaia, cum aliis regionibus, quas ille docendo peragraverat. De eo laetari et gloriari Apostolo licebat. Nolebat autem gloriari de coetibus Christianis, quos ipse non docuerat: *εἰς τὰ ἄμετρα καυχᾶσθαι ἐν ἄλλοις κόποις*, et *ὑπερεκτείνειν ἑαυτόν*. Quae quidem fuisse videtur temeritas Paulo adversantium.

VIII.

Sperabat Apostolus, ibid. 16. fore ut, aucta Corinthiorum fide, justisque laudibus ipsi eâ de re tributis aditus sibi pateat ad remotiores regiones, veluti Italiam et Hispaniam. Conf. Rom. XV. 18-29.

XII.

I.

Novam apologiae suae partem Paullus, C. XI. 1. ita incipit, ac si fateatur, se stulte esse gloriaturum: *utinam*, inquit, *ferretis me paululum in mea stultitia!* Mox vero corrigit se ipse, et stultitiae suspicionem a se amovet sic: *immo vero ferte me!* Quomodo ut hoc dictum interpretemur, suadet, quod dicitur s. 16.

II.

Paullus, curam describens sibi a Deo impositam, faciendi, ut Corinthii sancto fidei ac pietatis vinculo jungantur Conservatori ac Domino nostro: ego, inquit, ibid. 2. *ardenti vos studio prosequor, Dei similis; praeparavi enim vos uni marito, Christo, cui castam tradam virginem.*

III.

Ὁ ὄφις, ibid. 3. est *callidus ille impostor*, ὡς Gen. III. 1. qui paulo post, s. 14. dicitur ὁ Σατανᾶς. Ἡ ἀπλότης ἢ εἰς τὸν Χριστόν, est *simplex et ingenuus amor*, quo quis fertur in Christum.

IV.

Quod, ibid. 4. dicitur: *καλῶς ἠνέχεσθε*, vel *ἀνέχεσθε*, indignantis est et per ironiam dicentis, de *nimia facilitate* et *indulgentia* Corinthiorum erga falsos doctores.

V.

Quae, ibid. 5. adduntur, cohaerent, interposito γὰρ, cum *ἀνέχεσθέ μου*. s. 1.

VI.

Apostolus, ibid. 6. sese *ιδιώτην τῷ λόγῳ* dicens, fateatur, sibi deesse Graece dicendi facultatem, quam eo tempore multi nimio sibi studio atque arte quaerebant, neglecta etiam orationis veritate et utilitate.

VII.

Συλεῖν, ibid. 8. aequè ac nostrum *berooven*, per metaphoram hyperbolicam, dicitur, qui *plus accipit quam ipsi debent* ultro et lubenter, attamen *cum aliqua bonorum suorum jactura*, offerentes.

VIII.

Asseverandi formula, ibid. 10. ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι κ. τ. λ. in hanc sententiam est interpretanda: *Quam vere in me est Christi veracitas, tam vere*, caet.

XIII.

I.

Verba ἵνα εὐρεθῶσι, II. Cor. XI. 12. pendent, non e remotiori ποιήσω, sed e vicinis θελόντων ἀφορμὴν, unde haec nascitur sententia: *qui quaerunt occasionem, qua fiat, ut in eo, de quo gloriantur* (dum sese Christi ministros jactant, coll. 13, 23.) *deprehendantur nobis similes.*

II.

Quod scribit Paullus de satana, ibid. 14. qui μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, h. e. *sanctum, beatumque Dei legatum coelestem*, id omnium optime illustrabitur exemplo ejus, quod instituit malignus iste hominum adversarius, cum Heva, Gen. III. 1-5 coll. sect. h. cap. 3. ut et cum Jesu Christo, Matth. IV. 8-9. coll. 10. 11.

III.

Iterum, inquit Apostolus, ibid. 16, 17. *dico*: (coll. 1, 2.) *ne quis me putet insipientem esse*, qui me ipse laudare institui! *Alioquin* (haec enim per ironiam addit:) *ferre me saltem, tanquam insipientem, ut et ego paululum quicquam glorier!* Mox vero serio, et sese recipiens, subjicit: *Quod me insipientem dico, non ex Domini sententia dico, sed ac si essem insipiens, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως, in hac confidentia gloriationis*, h. e. cum certo sciam, me non immerito haec mihi honorifica commemorare.

IV.

Paullus, cum ibid. 20. insolentiam et superbiam nonnullorum, Euangelii interpretes videri cupientium, indicasset, mox s. 21^a. subjicit: κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὥς δτι ἡσθενήσαμεν: *haec dico propter contumeliam illatam, et vobis, et mihi etiam, ac si ego parum auctoritate valuerim* apud vos, nihil ejusmodi mihi arrogans.

V.

Quam condoleat alienae miseriae, docet Paullus, ibid. 29. sic quaerendo: *Quis imbecillitate laborat, quin ego laborem?* Se vero magis aliquando aliorum delicta dolere, quam doleant ipsi delinquentes, significat, addendo: *quis impingit, quin ego urar?*

VI.

Quae, de fuga sua ex urbe Damasco, refert Paullus, ibid. 32, 33. minime pugnant cum iis, quae Lucas narrat, Act. IX. 23-25. Contra alter alterius narrationem illustrat ac confirmat.

XIV.

I.

Vulgata lectio, II. Cor. XII. 1. est retinenda, quippe testibus idoneis satis probata, sententiam praebens bonam, et contextae orationi Paullique consilio bene congruens.

II.

Ἄνθρωπος ἐν Χριστῷ, ibid. 2. *homo cum Christo junctus, Christianus*, ipse est Paullus.

III.

Quae de se, utque ad coelum tertium et in paradisum raptō, narrat Apostolus, ibid. 2, 4, 7-9. ea ἐν ὁπτασίᾳ, imaginandi facultate mirifice affecta, ei acciderunt.

IV.

Dubitabat autem Paullus, ibid. 2, 3. de eo, utrum ea, ὁπτασία et quae cum ea juncta fuit ἀποκάλυψις, facta fuerit ἐν σώματι, ut adeo oculis auribusque aliquid perciperit, an vero ἐκτὸς τοῦ σώματος, ita ut mens, absque sensuum ope, affecta fuerit.

V.

Quae Paullus ἐν ἐκστάσει audit *ῥήματα ἄρρητα, quae dici vel exponi non possunt*, ἀοὺκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, *quae non licet homini eloqui*, ibid. 6. ea Deus Apostolum, nunc cunctos Christianos, scire voluit, quandoquidem harum rerum notitia nonnihil conferebat ad rite fungendum legati divini munere.

VI.

Quae de angelo *Satana*, h. e. *adversante*, Paullum *caedente*, referuntur, ibid. 7. omnium optime illustrantur, collata simili ὁπτασίᾳ, Zach. III. 1-3.

VII.

Quae scribit Paullus: *ἔδωθ' μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, data mihi est in carne spina*, proverbium est, indicans, eum aliquid passum fuisse, e quo dolores animum purgentes perciperet. Quod cujusmodi malum fuerit, mox ipse refert Apostolus.

VIII.

Quae de hac ὁπτασίᾳ et ἀποκάλυψι narrat Apostolus, ea non alibi, aut ab ipso Paulo, aut a Luca, fuere relata. Pertinent autem ad id tempus, quod ille in Cilicia transegit, inde a tertio post conversionem anno. Conf. Act. IX. 29, 30. et XI. 25.

XV.

I.

Τρίτον, II. Cor. XII. 14. non trahendum est ad remotum ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, sed pertinet ad proximum ἐτοίμως ἔχω. Scilicet: Paullus primum iter paraverat, narrante Luca, Act. XIX. 21. iterum, cum epistolam priorem scriberet, Conf. I. Cor. XVI. 2-7. nunc, posteriorem scribens epistolam, tertium fere paratus erat.

II.

Apostolus, C. XIII. 1. adhibita legis Moseae formula, Deut. XIX. 15. coll. XVII. 6. dicit, se Corinthi, testium duorum vel trium testimonio, sententiam dicturum esse de contumacibus.

III.

Τὸ δεύτερον, ibid 2. jungendum est, non cum remotiori προλέγω, sed cum propiori ὡς παρὼν verbum autem γράφω a librariis interpretandi causa est additum. Itaque dicti sententia haec est. antea jam *praemonui* et nunc quoque *praemoneo*, *acsi iterum* apud vos *praesens* essem, *quamvis nunc absens* sim.

IV.

Corinthii, ibid. 3. dicuntur quaesivisse δοκιμὴν τοῦ ἐν τῷ Παύλῳ λαλοῦντος Χριστοῦ, quoad tolerabant Paullo adversantes, atque adeo expectabant documentum auctoritatis potestatisque, ab ipso Apostolo edendum.

V.

Paullus, ibid. 5. eorum vituperans studium, qui novum auctoritatis Apostolicae documentum desiderabant, admonet Corinthios, ut semet explorent et diligenter perpendant, qua sint fide praediti. Quae, si genuina esset, ipsimet sibi poterant persuadere, Paullum Christi esse interpretem: etenim ipsius institutione ad rectam fidem fuerant adducti. Quodsi vero de Paulli legatione dubitandum esset, ipsi dicendi erant ἀδόκιμοι, *probationem non ferentes*.

VI.

Quorum animos Christus occupavit, in quibus emendandis salutarem adhibuit efficacitatem, in iis dicitur εἶναι, ibid.

VII.

Quodsi recipiscerent adversantes, Paullus, nec volebat, nec poterat adeo, potestatis suae documentum edere in castigandis contumacibus. Atque hoc ipsum vehementer optabat Apostolus, nihil eos curans, qui dubitaturi essent de facultate ipsi concessa. Itaque hactenus perhumane: εὐχομαι, inquit s. 7. ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῇτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὤμεν.

XVI.

I.

Negat Paullus, Gal. I. 1. se *ab hominibus*, aut *interveniente homine*, tanquam Dei legato, muneri suo fuisse admotum: contra sese *Dei Patris* legatum, *ab Jesu Christo missum*, profitetur.

II.

Christus, ibid. 4. dicitur *sese tradidisse ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*, h. e. *delictorum nostrorum expiationis causa*, ut nos eximeret ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, h. e. *pravitate et calamitatibus*, huic *re-rum humanarum conditioni propriis*.

III.

Miratur Apostolus, ibid. 6. Galatas subito recessisse ab *euangelio*, quo ad bona coelestia erant *invitati*, ad *aliud*, quod dicebatur, *euangelium*. Ita enim τοῦ καλέσαντος supplendum est ex subsequenti εὐαγγέλιον. In lectione autem nihil mutandum: ἐν χάριτι Χριστοῦ est *favore*, s. *beneficio Christi*.

IV.

Ἀνάθεμα ἔστω, ibid. 8, 9. non est: *expellatur e Christianorum coetu!* sed: *detestabilis esto! male pereat!*

V.

Προεῖρήκαμεν, ibid. 9. referendum est, non ad *modo dictum*, sect. 8. sed ad *antea dicta* a Paulo in Galatia docente.

VI.

Πεῖθειν, ibid. 9. est *favorem sibi conciliare*, ut adeo fere synonymum sit τοῦ ἀρέσκειν.

VII.

Quae Apostolus, sect. 9 et 10. scribit, ea hunc in modum cohaerent: *ne miremini orationis meae vehementiam! Uni Deo placendum est, non hominibus. Nihil equidem dicam ad benivolentiam eorum captandam, qui Christi pervertunt doctrinam*. Sic autem antevertit suspicionem eorum, qui putent, eum suo docendi modo id agere, ut sese alienigenarum favori insinuet.

VIII.

Negat Paullus, ibid. 11. euangelium suum esse κατὰ ἄνθρωπον, h. e. *accommodatum ad hominum opinionem et voluntatem*.

A°.

MDCCCXXI — MDCCCXXII.

I.

I.

Paullus, Gal. I. 15, 16. *quum Deo placuisset*, inquit, — *suum mihi Filium manifestare*, (ἐν ἐμοί, ex Hebraismo, pro ἐμοί) *statim non contuli consilia cum quoquam mortalium*. (σὰρξ καὶ αἷματι.)

II.

Jacobus, Domini frater, ibid. 19. est Jacobus, Alphaei filius, unus e duodecim Apostolis.

III.

Quemadmodum, C. I. 18. *tres anni*, ita etiam C. II. 1. *anni quatuordecim* videntur computandi, ab eo inde tempore, quo Paullus Christo nomen dedit.

IV.

Iter, cujus mentionem injicit Apostolus, C. II. 1-10. id ipsum est, de quo Lucas plura narrat, Act. XV.

V.

Οἱ δοκοῦντες, C. II. 2. sunt *honoratiores*, qui, ibid. 6. dicuntur οἱ δοκοῦντες εἶναι τι.

VI.

Quae Paullus ἑλληπτικῶς scribit, ibid. 4. ea sic sunt supplenda: διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους οὐκ ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι.

VII.

Lectio vulgata οἷς οὐδέ, ibid. 5. est servanda.

VIII.

Sect. 6. deprehenditur ἀνακλόουθον, Paulo non infrequens. Videtur enim Apostolus initio scripturus fuisse: ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι οὐδὲν ἐμοὶ προσγέγονεν. Sed, abrupta orationis serie, per duplicem parenthesin interjectam, ὅποιοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει πρὸς σωπον θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει quod in mente habebat, sic, inflexa verborum constructione, enunciat: ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο. Itaque totius enunciati haec est sententia: *qui vero summo in honore erant, (quicunque tandem fuerint, equidem non curo, Deus enim externae conditionis rationem non habet:) hi igitur nihil mihi addiderunt, quo mea augeretur vel emendaretur doctrina.*

II.

I.

Recte Paullus reprehendit Petrum his verbis: *εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ἐστὶς ὑπάρχων, ἐθνικῶς καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς ζῆς, πῶς τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν;* Gal. II. 14. Quae mox, inde a sect. 15. subjiciuntur, Galatis, non Petro, sunt dicta.

II.

Post *εἰδότες*, ibid. 16. vulgari textui inserendum est *δὲ*, atque adeo sect. 15. supplendum est verbum *ἐσμέν*.

III.

Quae mox sect. 17. sequuntur, doctrinae Paullinae obijciuntur a legis Moseae patronis, sibi persuadentibus, Christum dicendum fore impietatis ministrum, si, nulla legis istius ratione habita, Judaei, aequae ac alienigenae, peccatores sint habendi, (coll. sect. 15.) nec, sine fide Christo habita, poenarum consequantur immunitatem. Hic igitur locus cum Rom. VI. 1. 15. est comparandus.

IV.

Nihil ejusmodi e doctrina sua cogi posse, asseverat Paullus, ad dubitationem propositam respondendo: *μὴ γένοιτο* idque adductis rationibus probando, sect. 18–20.

V.

Docuerat antea Paullus, Christum quoscunque ipsi fidem habentes liberare peccatis: conf. C. I. 4. atque adeo *destruenda* esse vitia. Quodsi vero nunc doceret, Christum impietatis esse ministrum, sive eo laborare Christum, ut nobis venia sit peccandi, profecto *reaedificare* dicendus erat, quae *destruxerat*. Quo facto, suam ipse doctrinam tanquam falsam damnaturus, seseque, *καταβάτην* professurus erat. Hac igitur ratiocinatione, sect. 18. probat, quod modo dixerat.

VI.

Id ipsum sect. 19, 20. suo probat exemplo: etenim Paulli animus et mores ad doctrinam ab ipso denunciatam erant compositi. Cum igitur ea fidei Christo habitae vis salutaris fuerit, ut Apostolus in Dei honorem viveret, ea doctrina nequaquam censenda erat peccatis favens, Christumque impietatis ministrum faciens.

III.

I.

Paullus, Gal. II. 19. docet, *lege* Mosea, (διὰ νόμου, conf. sect. 16.) delinquentes ad mortem damnante, (C. III. 10-12.) factum esse, ut ipse huic *legi* (νόμῳ) *vivere desiderit*, neque ei amplius obediret. Quod hunc in finem factum esse dicit, *ut ad Dei voluntatem vitam componeret*. Itaque hic locus similis est epistolae ad Romanos, non C. VIII. 2-4. sed C. VII. 1-11.

II.

Quae, illustrandi causa, apdit Apostolus, ibid. 20^a. hoc modo sunt disponenda et interpretanda: *una cum Christo cruci sum affixus*; Christus mortem violentam subiit, qui mihi per legis Moseae sententiam subeundus fuerat; morteque sua moriendi necessitati me eripuit: itaque ipse veluti per legem mortuus sum. *Attamen vivo*, vitaque fruor perenni. *Non vero amplius ego vivo*, pro veteri indole, qua olim vitam egi: *sed vivit in me Christus*, vim suam salutarem in animo emendato exserens. Haec igitur conferenda sunt cum sect. 21. C. I. 4. III. 13, 14. IV. 4, 5. et Rom VI. 3-11.

III.

Ἀκοὴ πίστεως, Gal. III. 2, 5. tribuitur iis, qui Christianam doctrinam ita *audiunt*, ut *fidem* ei adhibeant.

IV.

Πνεύματι, ibid. 3. conspicuo in *animi* donis, a Dei Spiritu concessis, oponitur σὰρξ, quae occupatur rebus *corpore expertis et toleratis*, cujusmodi erant circumcisionis ritus, abstinencia a cibis et horum similia. Conf. C. IV. 9, 10, 29. V. 5-7. VI. 12-15.

V.

Verbum *πάσχειν*, ibid. 4. in bonam partem est accipiendum. Itaque *ποσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ*; est, *tantane Spiritus S. dona frustra accepistis?*

VI.

Verba, sect. 12. commode interpungi poterunt hunc in modum: ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως. Ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Unde haec oritur sententia: *lex vero Mosea non est: e fide*; (lex non promittit vitam a fide sperandam;) *sed* hujus est argumenti: *ea qui praestiterit, per ea vivet.*

IV.

I.

Quod Paullus, Gal. III. 16. dicit, de Christo, uno σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ, non demonstrat argumento, ducto e singulari numero in Hebraeo וְיֵצֶ, sed id non alienum esse docet ab eo, quod Deus olim praesignificaverat, de Abrahami posteritate.

II.

Quod igitur promiserat Deus, de omnium gentium salute ab Abrahami posteritate speranda, id Apostolus, ibid. docet, iis datum esse, interveniente *Christo*, unico humani generis Conservatore.

III.

Quadringenti et triginta anni, ibid. 17. memorati, computandi sunt, inde a profectione Israëuitarum in Aegyptum. Scilicet Paullus narrationem Moseam, Exod. XII. 40. secutus est: nec contradicit Stephano, Act. VII. 6. numerum rotundum pro definito commemoranti.

IV.

Docet Apostolus, ibid. 18. Abrahamum ejusque posteros *bona divinitus data* (τὴν κληρονομίαν) accepisse, non *vi legis*, (ἐκ νόμου) cui obdixerint, sed *vi promissionis*, (ἐξ ἐπαγγελίας) cui fidem habuerint. Est autem et hic locus comparandus cum iis, quae scripsit Apostolus, in ep. ad Rom. imprimis C. IV. 13.

V.

Locus valde vexatus, C. III. 20. sic videtur interpretandus: *ille autem sequester Moses non unius est*, aut promissionis, aut legis, sed utriusque: *Deus autem unus est*, a quo et promissio et lex fuere datae.

VI.

Libri Judaeorum sacri, (ἡ γραφή) inquit Paullus, ibid. 22. *omnes* (τὰ πάντα, pro τοῦς πάντας) homines, cum Judaeos, tum alienigenas, *dicunt impietatis imperio constrictos*. Conf. Rom. III. 9-20. XI. 32.

VII.

Ἡ πίσις, ibid. 23 est *fides* Jesu Christo habita, non *Christi doctrina* aut *religio Christiana*.

V.

I.

Lex Mosea, Gal. III. 24, 25. eleganter comparatur, cum paedagogo, qui Israëlitae, tanquam pueros imperitos et imprudentes, moderatus fuerit et cohibuerit, εἰς Χριστὸν, h. e. usque ad Christum divinitus missum. Conf. C. IV. 1-5.

II.

Υἱοὶ Θεοῦ, ibid. 26. dicuntur Christiani, tanquam *adulti Dei filii*, non amplius νήπιοι, (C. IV. 1.) aut ὑπὸ παιδαγωγῶν ὄντες, (C. III. 25.) sed liberius viventes ac liberorum jure utentes, (C. IV. 1-7.) quorum adeo sit υἰοθεσία. (ibid. 5.).

III.

Quicumque, inquit Apostolus, ibid. 27. *sacro lavationis ritu Christo vos addixistis, cum Christo arcte estis coniuncti*, ut adeo Christus vester sit Conservator ac vindex, cujus e benigna curâ libertas ac salus consummata in vos redundet. Conf. sect. 29. IV. 4-7.

IV.

Τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, Gal. IV. 3. et Col. II. 8, 20. sunt *rudiora religionis elementa*, in quibus *plerique homines* subsistunt; quae vero, si cum perfectiore Christi doctrina conferantur, merito dicantur ἁσθενῆ καὶ πτωχὰ, Gal. IV. 9. *vilia ac tenuia*, parum ad emendandos homines valentia.

V.

Γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, Gal. IV. 9. sunt *a Deo cogniti*, h. e. *singulari cura habiti*. Conf. II. Tim. II. 19. Exod. XXXIII. 17. Deut. XXXIV. 10. Jerem. I. 5. Amos. III. 2.

VI.

Dicti Paullini, Gal. IV. 13. γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι καὶ γὰρ ὡς ὑμεῖς, haec videtur esse sententia: *mei similes estote*, neque adeo legi Moseae vos submitte, *quandoquidem et ego vobis similem me praebeo*; nihil mihi, homini Judaeo, Deum ad legis Moseae normam colenti, arrogans prae vobis alienigenis a vera religione olim alienis. Conf. C. II. 14-16. III. 28, 29. IV. 8. VI. 15.

VII.

Paullus, quod modo dixerat, urgens, ἀδελφοί, inquit, θέομαι ὑμῶν, sc. *ut mei similes sitis!* Mox vero causam subjicit, quare tam amanter eos precetur. Scilicet, non poterat non eos amare, quorum saluti tantum laboris impenderat, sect. 11. qui nullam ei iniuriam fecerant, sed summa eum humanitate et veneratione antea exceperant, sect. 12-14.

VI.

I.

Pro vulgato ἡμῶς, Gal. IV: 17. reponendum est ὑμᾶς: et locus in hanc sententiam interpretandus: *sectantur vos, non bene, non sincero animo, sed excludere vos volunt societate Christiana, ut sectemini ipsos.*

II.

Subjicit Apostolus, ibid. 18. *sed bonum est, habere sectatores, in re bona, constanter: nec tantum, me apud vos praesente.*

III.

Paullus, ibid. 19. in verbis οὗς πάλιν ὁδῶν, (coll. sect. 27.) suam in fovendis Galatis curam et sollicitudinem comparat cum anxietate matris parturientis: atque, ita inquit, *anxius laboro, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, usque dum Christus in vobis formetur, h. e. usque dum Christi imaginem referatis, Christique forma in vobis sit conspicua.*

IV.

Fatetur Apostolus, ibid. 20, se nescire, quid de Galatis sit existimandum, quid ab iis sperandum, quid metuendum. Idcirco: *velim, inquit, vobis praesens adesse, meamque inflectere vocem, ut vobiscum, tanquam ignotus, possem colloqui, vestram expiscari sententiam, animorum vestrorum explorare affectiones et consilia.*

V.

Quae Paullus, ibid. 21-31 disputat, ea huc redeunt: *quicumque, legi Moseae ipsi servientes, alios similiter servire ei jubent, seseque efferunt tunquam Abrahami filios natu majores, conferri merentur cum Ismaële, ad consuetam naturae legem, (κατὰ σάρκα) sed ex ancilla, nato, atque aliquando una cum matre ejiciendo; quicumque vero euangelii promissis fidem habent, ac libertate, in quam nos vindicat Christus, (C. V. 1.) frui volunt, comparandi sunt cum Isaaco, Abrahami ex uxore Sara filio, ad fidem singularis promissi divini (διὰ τῆς ἐπαγγελίας) nato, Deique filiis et coelestis Hierosolymae (τῆς ἁγίας Ἰερουσαλὴμ) civibus accensendi.*

VI.

Verba ἅτινα ἐστὶν ἀλληγορούμενα sic accipias: haec a me dicuntur, ad rem aliam significandam.

VII.

I.

Duo *foedera*, (διαθήκαι) quae Deus pepigit, unum cum Israëlitis, lege Mosea constrictis, alterum cum Christianis, dicuntur Gal. IV. 24-26. quasi duae *matres*, quarum *illa*, Hagaræ ancillae similis, pariat progeniem severiori legi et conditioni subjectam, *haec* vero, similis Saræ, Abrahami uxori, in lucem edat sobolem liberam, amplis Dei beneficiis ornatam.

II.

Prius illud foedus, a loco, quo pactum fuit, dicitur, ibid. 24. originem habere ἀπὸ ὄρους Σινᾶ posteriorius vero intelligitur ex ipso coelo ad nos delatum, (ἀπὸ τῆς ἁνω Ἱερουσαλήμ) sect. 16. Itaque cum his dictis conferendus est locus Hebr. XII. 18, 22.

III.

Illā διαθήκη, comparanda cum Hagara, (ἥτις ἐστὶν Ἀγάρ) dicitur, ibid. 24, 25. σπουδαίειν, respondere, civitati Hierosolymae, quae tunc erat, non libera, sed serva, atque adeo a coelesti illa longe diversa.

IV.

Verba: τὸ γὰρ Ἀγάρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, ibid. 25. non sunt eliminanda, aut emendanda, sed in parenthesi collocanda et in hanc sententiam interpretanda: etenim voce Ἀγάρ dicitur mons Sinaïticus in Arabia. Quae quidem Paulli observatio non argumenti vim habet, quo Apostoli probetur sententia, sed in mentem revocat nominum similitudinem, qua plerique homines, maxime vero Judaei, solebant duci ad cogitandam rerum convenientiam.

V.

Ἡ πειρασμὸν, C. V. 8. est *persuadendi solertia*, qua nonnulli doctores Judaei Galatas in errorem induxerant.

VI.

Proverbio utitur Patullus, ibid. 9. μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, ut indicet, *paucis*, iisque *corruptis hominibus*, integram Christianorum sodalitatem corrumpi posse.

VII.

Apostolus, ibid. 10. profitetur spem suam, foris, ut Galatae, lectis his literis, ipsi assensum praebeant: qui vero eos turbaverant, hos criminis poenas daturos esse, praesignificat.

VIII.

I.

Quae leguntur, Gal. V. 11. opposita videntur eorum calumniae, qui criminabantur, Paullum, contra animi sui sententiam, Christianos a circumsectionis molestia liberare, quo facilius alienigenis sua persuaderet placita.

II.

Sectio 12. in hanc sententiam commode exponi potest: *utinam et ipsi, qui vos perturbant, sese abscindant a vestra sodalitate!*

III.

Apostolus, C. VI. 4. *suum*, inquit, *opus quisque exploret*: quod si probatum invenerit *habebit*, *quod tantummodo de se ipso gloriatur, non vero de alio*, quem improbandum censeat.

IV.

Quamvis, ibid. sect. 7. universe dicatur *Deus non impune irrideri*, vel *illudi*, Paullus tamen eos nominatim reprehendit, qui Dei ministros rident, contemnant, ipsique splendide viventes eos suis opibus non sustentant.

V.

Πύλικά γράμματα, ibid. 11. dicuntur de *epistola magis copiosa*, quam sua manu scribere solebat Apostolus, plerumque usus amanuensibus.

VI.

Paullus, ibid. 14. omnem repudiat gloriam, praeterquam hanc, quam ei daret *violenta mors* (ὁ ξαυρὸς) Jesu Christi, qua ipse, et Christianus, et Evangelii interpres, ad summum honoris fastigium eveheretur.

VII.

Eaque *violenta Christi morte* factum esse dicit, ibid. ut *ipse ab hominibus profanis, Christo inimicis, hi vero ab ipso*, non minus abhorreant, quam solemus noxios in crucem actos horrere. Haec enim sententia est verborum: δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐξάρρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ.

IX.

I.

Epistola, quae dicitur πρὸς Ἐφεσίους, non ad unam ecclesiam Ephesinam data fuit, sed ad plures alias, quarum certe nonnullae Paulo nondum usi fuerant doctore. Quae conjectura, ut aliis de causis est probabilis, ita maxime juvat in interpretandis locis, C. I. 15. III. 2-4. IV. 21.

II.

In hac ep. C. I. 10. Deus dicitur ἀνακεφαλαιώσασθαι ἐν τῷ Χριστῷ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, h. e. coeli et terrae incolas, interveniente Christo, in unam conjunxisse societatem.

III.

Paullus, ibid. 21. mentionem faciens πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς δυνάματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, universe in mente habuit quoscumque, sive in terra, sive in coelo, qualicunque tandem imperio, potestate, honore, illustres.

IV.

Ecclesia Christiana, ibid. 23. dicitur τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου, h. e. plena perfecta quoque societas Christi, (τὸ σῶμα αὐτοῦ) qui omnia in omnibus hujus societates sodalibus perficit.

V.

Qui vivunt, prouti nunc plerumque in hoc mundo vivitur, dicuntur C. II. 2. περιπατεῖν κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου. Propterea vero ὁ αἰὼν non significat ingenium aetatis.

VI.

Ὁ ἀρχὼν τῆς ἐξουσίας τοῦ αἵρος, ibid. dicitur princeps geniorum malignorum, qui putantur in locis, coelum inter et terram positus, vagari ac dominari.

VII.

Τέχνα φύσει ὀργῆς, ibid. 3. dicuntur insito naturae, initio indignationi poenaeque divinae expositi.

VIII.

Christus, ibid. 15. legem Moseam, τὴν ἔχθραν, h. e. causam odii, Judaeos inter et alienigenas exorti, abrogasse, atque adeo istis inimicitias finem imposuisse, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, h. e. eo quod corpus suum necandum dederit.

X.

I.

Paullus, Eph. II. 15. unum Christianorum coetum, ex Judaeis et alienigenis consociatum, dicit *ἓνα καὶνὸν ἄνθρωπον*, et sect. 16. *ἐν σῶμα*.

II.

Οἱ προφῆται, C. II. 20. III. 5. IV. 11. sunt *doctores Christiani*, *mirifica vaticinandi facultate instructi*.

III.

Dei *multifaria sapientia*, salutem tribuens, cum Judaeis, tum alienigenis, C. III. 10. dicitur *coelestibus geniis*, iisque *principibus*, *patefacta per Societatem Christianam*, cujus e collectione, constitutione et rectione, multis partibus ac modis, conspicua fiat ea virtus divina.

IV.

Πληροῦναι εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, ibid. 19. *impleri usque ad omnem Dei plenitudinem*, dicuntur, qui *omnem donorum divinorum copiam accipiunt*, ita ut nihil iis ad animi perfectionem veramque salutem desit.

V.

Quae de Deo, debellatis hostibus, una cum arca foederis escendente in montem sibi sacrum, ac dona genti suae distribuento, dicuntur, Ps. LXVIII. 19. ea Paulus, Eph. IV. 7-10. leviter mutata, ad Christum accommodat, qui, superatis sibi adversantibus, in coelum escenderit, subditis suis donorum coelestium copiam distributurus, eosque ad *consummatam felicitatem evecturus*. (*ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα*.)

VI.

Τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, sect 9. aequae ac τοῖς δ, Ps. LXII. 9. (Hebr. Ps. LXIII. 10.) *τὰ κατώτατα τῆς γῆς*, Ezech. XXVI. 20. *βάθος τῆς γῆς*, et C. XXXII. 18. *τὸ βάθος τῆς γῆς* dicuntur de *orco*, qui alibi *ᾗδης* dicitur. Itaque Christus in eum *descendisse* locum dicitur, antequam in coelum *escenderit*, quo doceat Paullus, hominum Conservatorem *mortuum* fuisse, ut deinceps ad summam potestatem eveheretur. Conf. C. I. 20.

VII.

Societas Christiana, comparata cum homine pedetentim ad aetatem adultam progrediente, dicitur, ibid. 13. aliquando *perventura εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ*, h. e. *ad definitam perfectionem*, *ad quam perducturus est Christus*.

XI.

I.

Ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ, Eph. IV. 15. dicuntur, qui cum *veri studio* jungunt *amorem* erga religionis Christianae socios. Conf. sect. 16.

II.

Ὁ διάβολος, ibid. 27. non universe est *conviciator*, sed, prouti C. VI. 11. nominatim ὁ πονηρὸς, (ibid. 16.) qui primos humani generis parentes mendacio circumvenit, iisque errandi ac peccandi auctor fuit.

III.

In lectione vulgata, C. IV. 29. nihil est mutandum. Dicitur autem οἰκοδομὴ τῆς χρείας, per Hebraismum, pro οἰκοδομὴ χρησῆ, *institutio utilis*.

IV.

Λυπεῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ibid 30. dicuntur Christiani, quorum crimina Deo displicent, atque impediunt animi tranquillitatem et hilaritatem, a Spiritu Sancto profectam.

V.

Pro vulgato πνεύματος, C. V. 9. reponendum est Φωτὸς. Dicitur autem ὁ καρπὸς τοῦ Φωτὸς *quodcunque proficuum, ortum e recta rerum divinarum scientia*, oppositum τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκαρποῖς τοῦ σκότους, ibid. 11. hoc est: *factis inutilibus ex ignorantia religionis Christianae profectis*.

VI.

Paullus, Christianos hortans ad reprehendendos pravorum hominum mores: τὰ δὲ πάντα, inquit, ibid. 13. ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ Φωτὸς. Φανεροῦνται· πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστί. Quorum haec est sententia: *omnia vero, quae ab istis occulte perpetrantur facinora, reprehensa a luce*, h. e. a vobis, Christi doctoris luce collustratis, (conf. sect. 8.) *manifesta fiunt; quodcunque enim fit manifestum, lucidum est, s. luce est collustratum*. Itaque oportet vos, qui ipsi estis lucidi, alios vestra collustrare luce.

VII.

Consueta est allegandi formula, ibid. 14. διὸ λέγει, prouti λέγει γὰρ, varie supplenda pro varietate ejus, qui inducitur. Paullus autem, h. l. laudat, non locum e Veteri sacrorum librorum codice, sed partem cantici, sui temporis Christianis usitati. Conf. sect. 19.

XII.

I.

Ἐξαγορεύεσθαι τὸν καιρὸν, Eph. V. 16. est *tempore*, ad vitam prudenter agendam dato, tanquam re pretiosa, *circumspecte uti*. Ἡμέραι πονηραὶ sunt *tempora iniqua*, quibus conflictandum erat Christianis cum hominibus religioni adversantibus.

II.

Christus, ibid. 26 dicitur ecclesiam *doctrina* sua (ἐν ῥήματι) *emendare*, *santamque facere*; cujus rei signum et documentum inest *facrae lavationi*, τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος.

III.

Quae Paullus dixerat, de amore, quo sibi Christus ecclesiam comparavit, ibid. 32. vocat τὸ μυστήριον, *rem ingenio humano non pervestigandam*: ne vero id ipsum a legentibus trahatur ad conjugium, de quo in proxime antegressis facta fuerat mentio, addit: ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν.

IV.

Οἱ κοσμεκράτορες τοῦ σκότους τούτου, vel, prouti vulgo, C. VI. 12. editur, οἱ κοσμεκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, sunt *maligni genii*, quibus *obtemperant* quamp plurimi, *hac mundi aetate in tenebris inscitiae* ultro perseverantes.

V.

Ipsi illi, ibid. dicuntur, cum αἱ ἀρχαὶ et αἱ ἐξουσίαι, propter *principatum* et *auctoritatem*, iis a pravis hominibus tributam, tum etiam τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, h. e. τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, eaque ἐν τοῖς ἔκτυρα-νλοις, quomodo antea C. II. 2. eorum princeps dictus fuerat ὁ ἀρχὼν τῆς ἐξουσίας τοῦ αἰῶρος.

VI.

Περιζωσάμενοι τῆς ὁσφύς ἐν ἀληθείᾳ, ibid. 14. dicuntur qui *veritate*, tanquam *cingulo*, *accincti* ad pugnam contra impios adversarios sunt *parati*, fortes certa *veritatis* persuasione.

VII.

Ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, ibid. dicuntur, qui *pietate*, tanquam *thorace*, *induti*, impiorum hominum armis resistere possunt.

XIII.

I.

· Ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, Eph. VI. 15. dicuntur, qui, *parati ad euangelium pacificum* (Conf. C. II. 14-17. IV. 3-5.) *profitendum et commendandum*, eo ipso promptius resistere possunt doctrinae Christianae adversantibus, quemadmodum militum pugnantium alacritas adjuvatur *subligatis* calceis habilibus et ad *pedes* aptis.

II.

· Ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ibid. 16. dicuntur, qui *fidem* euangelio habitam, tanquam *scutum*, *adhibent*, ad animi tranquillitatem et pietatem tuendam.

III.

Quod qui faciunt, poterunt πάντα τὰ βέλη τοῦ πο-
νηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι, h. e. remoto tropo, *curare*,
ut nullo modo ipsis noceant quaecunque malignus
iste humani generis adversarius adhibeat artificia,
etiam periculosissima.

IV.

· Ἡ περιεφθαλία τοῦ σωτηρίου, *galea salutis*, ibid. 17. dicitur *certa salutis spes et exspectatio*, qua tuti fiunt Christiani et tranquilli, in summis etiam vitae periculis. Conf. 1 Thess. V. 8. Matth. V. 10, 11.

V.

· Ῥῆμα Θεοῦ, *Dei dictum, doctrina divina*, ibid. dicitur ἡ μάχαιρα τοῦ πνεύματος, h. e. *gladius, quem Dei Spiritus praebet, commendat.*

VI.

· Ἡ κοινωνία εἰς τὸ εὐαγγέλιον, Phil. I. 5. est *euangelii communitas*, quae Philippensibus erat cum Paulo, cunctisque Christianis, doctrinam salutarem professis. Conf. sect. 7. C. II. 1, III. 10.

VII.

Paullus, Philippenses, ibid. 7. dicit *συκοινωνοὺς favoris* divini, quo ipse fruebatur, in aerumnis et vexationibus.

VIII.

· Τὰ διαφέροντα, ibid. 10. sunt *res controversae*, sive religionis Christianae capita, de quibus variae erant doctorum sententiae. Conf. sect. 14-18.

XIV.

I.

Paulli vincula Euangelio profuisse dicuntur, Phil. I. 12, 13. hactenus, ut et ipse et iusta ipsius causa innotuerit, cum ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, *toti cohorti praetoriano*, cujus milites ipsum custodiebant, (Act. XXVIII. 16, 30, 31.) tum etiam τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, h. e. *caeteris omnibus* Romae militantibus et Caesari ministrantibus. (Phil. IV. 22.)

II.

Cum, per integrum fere biennium, Paullus fuisset occupatus docendo, cum Romae habitantes, tum aliunde adventantes, *plerique Christiani* in urbe viventes, exemplo ejus prosperoque rei successu, *fortius excitati* dicuntur, *ad profitendam ac denunciandam Christi doctrinam*.

III.

Horum nonnulli, natu, ut videtur, Judaei, partium studio fuere ducti, Christi amorem prae se ferentes, verum, a Paulo alieni, contentiosi, ambitiosi, nec tamen ipsam doctrinam divinam corrumpentes. (ibid. 15-18.)

IV.

Paullus, ad moriendum non minus quam ad vivendum paratus: ἐμοί, inquit, ibid. 21. τὸ ζῆν Χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος, h. e. *mihi Christus et vitam et mortem facit salutarem*.

V.

Christus, C. II. 6, 7. dicitur ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, μορφὴν δούλου λαβὼν, h. e. *cum esset conditione divina, qua posset imperare, sumsisse conditionem servilem, qua ei esset obediendum*.

VI.

Conservator noster οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ibid. 6. *non pro praeda putavit illud similem esse Deo*, h. e. non putavit cupide utendum esse hac similitudine, quae ipsi cum Deo intercederet.

VII.

Contra vero ἑαυτὸν ἐκένωσε, ibid. 7. h. e. *sese extenuavit, depressit*, abstinendo ab ea conditione divina.

VIII.

Propterea ei Deus, ibid. 9-11. dedit τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, h. e. *auctoritatem omni auctoritate majorem*, ut adeo oporteat *coelestes* genios, et homines *in tellure viventes*, et *mortuos*, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, *Jesu auctoritate*, Deum Patrem, ipsumque Christum Dominum, venerari.

XV.

I.

Paullus, Phil. II. 12^b. monet Christianos, ut *summa cura ac sollicitudine suae prospiciant saluti aeternae*.

II.

Ἀδὸν ζωῆς ἐπέχειν dicuntur, ibid. 16. qui *doctrinam Christi salutarem*, vita ad eam composita, spectandam *exhibent*.

III.

Sententia dicti Paullini, ibid. 17. σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν; remoto tropo, haec est: *in eo sum, ut, Dei in honorem, violentam obeam mortem, in ipso eo munere, quo vos, ad fidem Deo Christoque habendam, permovi*.

IV.

Paullus, ablegato Epaphrodito, *neminem, praeter Timotheum*, in custodia Romana *secum habebat*, cui *res Philippensium curandas* committere posset: *omnes enim*, qui ipsi tum aderant legati et administri, *magis suam, quam Christi causam, curabant*, si quidem vitae et honorum jactura esset facienda. Quae cum significet Apostolus, ibid. 20, 21. coll. 19, 25-30. credibile fit, hanc epistolam esse scriptam, postquam fuerant datae epistolae ad Ephesios, Colossenses et Philemonem, et profecti fidi ejus ministri, Tychicus, (Eph. VI. 21.) Marcus, Lucas et Aristarchus. (Col. IV. 10, 14. Philem. 24.)

V.

Quae scribit Paullus, C. III. 1. τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίρετε, κ. τ. λ. ea non produnt scriptorem, ad finem epistolae properantem, nec favent eorum sententiae, qui ex una hac epistola perperam duas faciunt.

VI.

Οἱ κύνες, ibid. 2. sunt homines *profani, impii*, a societate proborum, qua sese immiscent, arcendi. Conf. Matth. VII. 6. Apoc. XXII. 15. Οἱ κακοὶ ἐργάζονται, *quorum labor*, docendis rudioribus impensus, *est perver-*
sus ac noxius.

VII.

Βλέπετε, inquit Apostolus, ibid. τὴν κατάτομήν· h. e. *cavete istos non bene aut utiliter circumsectos*, h. e. Judaeos, isto corporis habitu, non animo, Deum et religionem professos. Conf. sect. 3.

XVI.

I.

Verba τοῦ γινῶναι αὐτόν κ. τ. λ. Phil. III. 10. pendent ex iis, quae scripserat Apostolus, sect. 8. ἡγοῦμαι πάντα ζῆλῶν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ. Resumit igitur orationem paulo longius protractam: et, quod antea dixerat τῆς γνώσεως I. X. nunc repetit, mutatis verbis: τοῦ γινῶναι αὐτόν.

II.

Quae scribit Apostolus, ibid. de τῇ δυνάμει τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, et de τῇ κοινωνίᾳ τῶν παθημάτων αὐτοῦ, ea accipienda sunt de salutari *vī*, quam percipiunt Christiani e *Christi morte et reditu in vitam*, ad animum emendandum et poenarum immunitatem consequendam: quod ut credamus, faciunt scribentis consilium, orationis cohaerentia, et loca parallela, Rom. IV. 23, 24. VI. 1-11. Gal. II. 16-21.

III.

In eandem sententiam Paullus, loco I. dicitur συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ h. e. *mortem cum Christo passus*: εἰ πως, inquit, ibid. 11. καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν, vel τὴν ἐκ νεκρῶν, h. e. *ut assequar vitam sanctam et beatam e morte olim sperandam*. Itaque et haec comparanda sunt cum similibus Paulli dictis, Rom. VI. 5. 8.

IV.

Apostolus, ibid. 12. a Christo Jesu prehensus dicitur, h. e. ab eo superatus ejusque potestati et auctoritati subjectus.

V.

Christianorum πολίτευμα, *civitas*, dicitur esse *in coelo*, ex eaque illi Christum expectare dicuntur, ibid. 20.

VI.

Pro vulgato καὶ ἐρώτῳ καὶ σὲ, C. IV. 3. reponendum est: καὶ ἐρώτῳ αἱ καὶ σὲ.

VII.

Ὁ σύζυγος Paulli, ibid. est *collega, muneris socius*. Hunc fuisse Epaphroditum, probabilis est interpretum sententia. Certe non fuit, aut Paulli coniux, aut antistes, cui nomen erat proprium *Suzygi*.

A°.

MDCCLXXII—MDCCLXXIII.

I.

I.

Dicitur Dei Filius, Col. I. 15. non *πρωτότοκος*, sed *πρωτότοκος, πάσης κτίσεως*, h. e. e consuetudine Hebr. כֶּכֶךְ, non tantum *primus*, sed et *princeps*, *rerum omnium procreatarum*. Conf. sect. 18.

II.

Mox, sect. 16. *creata ab eo*, et *ut ei placeant ac pareant*, dicuntur *omnia*, nominatim quicunque, sive *in coelo*, sive *in terra*, *eminent honore*, *potestate* atque *imperio*.

III.

Ipsa illa *rerum universitas*, sect. 17. dicitur *ἐν αὐτῷ*, h. e. *ejus efficacitate*, *consistere*.

IV.

Dei Filius, ibid. 18. dicitur, primum *ἀρχή*, sc. *τῆς ἐκκλησίας*, *qui praeest* Societati Christianae, (Conf. C. II. 10.) deinde *πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν*, *qui primus e. morte* in beatam transiit vitam, *ut ipse omnium* cum eo beatorum foret *princeps*.

V.

In Christo, inquit Paullus, ibid. 19. *εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι*, h. e. *benigne voluit* Deus Christo *omnia esse propria*, *quibus perficiatur ac consumme- tur* Ecclesia. Conf. Eph. 1. 23. IV. 13.

VI.

Docet Apostolus, ibid. 20. Deum voluisse, *interve- niente Christo*, maxime *morte* ejus *violenta*, *ἀπα- καταλλάξαι τὰ πάντα*, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, h. e. *facere*, *ut omnes*, *cum coelites*, *tum terrae incolae*, *reconcilientur*, *eique* uni omnium Domino ac Conservatori *submittantur*. (εἰς αὐτόν.) Conf. sect. 21, 22. et Eph. II. 15, 16.

VII.

Christi τὸ σῶμα τῆς σαρκὸς, ibid. 22. est *corpus ob- noxium humanae imbecillitati ac morti*, quod adeo non est τὸ σῶμα τῆς δόξης, quod Christo adscribit Apo- stolus, Phil. III. 21.

VIII.

Ἀνταναπληρῶ, inquit Paullus, ibid. 24. τὰ ὑστε- ρήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ, h. e. *patior omnes* *mibi reliquas aerumnas ex eo genere*, *quod Christus fuit passus*. Conf. Hebr. XI. 26.

II.

I.

Pro vulgato *συμβιβασθέντων*, Col. II. 2. legendum est *συμβιβασθέντες*. In extremis vero: *τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ*, nihil est mutandum aut delendum. Laudat Apostolus *doctrinam* antea *ignotam*, nunc vero patefactam, (Conf. C. I. 25-28.) cum a *Deo*, (Conf. Eph. I. 9. III. 3. Col. I. 25, 26.) qui *et Pater* noster est, (Conf. Gal. I. 4. Eph. IV. 6. Col. I. 3.) tum etiam ab Jesu *Christo*, consiliorum divinatorum interprete. (Conf. Eph. III. 4. Col. IV. 3.)

II.

Ἐν ᾧ, ibid. 3. referendum est, non ad *τοῦ Χριστοῦ*, sed ad remotius *τοῦ μυστηρίου*. (Conf. sect. 23.)

III.

Sententia dicti Paullini, ibid. 6. haec est: *quemadmodum igitur Christum. Jesum Dominum accipitis*, (*καρτέλαστε*) fide ei habita, frui ejus favore, praestito ei obsequio, (Conf. Joh. I. 11, 12. V. 43.) ita *ἐν αὐτῷ*, *cum eo juncti*, ejus efficacitate ad ejusque mentem, *περιπατεῖτε*, *vivite*, sensus moresque vestros componite!

IV.

Ἡ φιλοσοφία, ibid. 8. est *subtilior doctrina* rerum divinarum et ad religionem pertinentium.

V.

Dicitur ea *inanis* et *fraudulenta*, (ibid.) *speciem sapientiae habens*, (23.) *orationis blanditia* (*πιδανολογία*, 4.) fallens, accommodata *ad τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου*, h. e. *rudiora elementa*, in quibus *plerique homines* subsistunt, (8. 20. Coll. Gal. IV. 3: 9.) *non* vero *ad Christi* mentem et doctrinam. (8.)

VI.

Commendabat ea philosophia circumsectionem, (ibid. 11-13.) legis Moseae observantiam, (14, 16, 21.) obedientiam Judaeorum principibus et sacerdotibus praestandam, (15. Coll. 10. I. 16.) *ἐθελθρησκειαν*, h. e. *affectatum religionis studium*, (23.) speciosam quandam *ταπεινοφροσύνην*, h. e. *modestiam*, *animi submissionem*, (18, 23.) et *θρησκειαν τῶν ἀγγέλων*, h. e. *cultum* talem, *qualem angeli praestant*. (18.)

VII.

Fuit igitur haec falso dicta *philosophia*, non Graecorum, sed Judaeorum, legis suae observantiam conjungentium cum placitis philosophiae istius orientalis, quae *Chaldaeorum* et *Magorum* a Graecis et Romanis fuit dicta, ex qua deinceps Gnosticorum familiae videntur prognatae.

III.

I.

Paulus, Col. II. 9. docet, in Christo *καταικεῖν πᾶν τὸ κλήρωμα τῆς θεότητος*, h. e. *ei omnia esse propria, quibus divina virtus Christianos perficit, consummat.* Conf. s. 10. C. I. 9, 19. Eph. I. 23. III. 19. IV. 13.

II.

Ea Christo, ibid. dicuntur *ινεσε σωματικῶς*, h. e. *ψηλάφητως*, hinc *ἀληθῶς*: quomodo comparata res est cum τῷ σωματί, opposito τῇ σκιά Conf. s. 17.

III.

Ἡ περιτόμη τοῦ Χριστοῦ, ibid. 11 est *circumsectio, quam efficit Christus*, quae adeo est *ἀχειροποιήτος*, diciturque, Rom. II. 29. *περιτόμη καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι.* Conf. Eph. II. 11.

IV.

Lex Mosea, ibid. 14. dicitur *τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπέναντον ἡμῖν*, h. e. *manuscriptum, decretis suis nobis contrarium et adversum, s. inimicum*: propterea quod impediēbat, quo minus in unam societatem Deo sacram coire possent Judaei et alienigenae. Conf. Eph. II. 14, 15.

V.

Hoc vero chirographum Deus, ibid. dicitur *delevisse, idque clavis perforatum crucique affixum e medio sustulisse*, h. e. *Christi morte violenta effecisse, ut nulla amplius istiusmodi decretis vis esset et auctoritas.* Conf. Eph. I. 1.

VI.

Ita vero, ibid. 15. Deus dicitur *principes et potentes* Judaeos auctoritate et potestate *spoliasse, publicae exposuisse ignominiae et* tanquam *in triumpho duxi*, ἐν αὐτῷ, scilicet *σταυρῷ* h. e. *ipsa illa morte Christi violenta.*

VII.

Quae olim lex Mosea praeceperat, ad veteris religionis ritus pertinentia, ea, ibid. 17. dicuntur *σκιά τῶν μελλόντων*, h. e. *umbra institutorum futurorum*: ut adeo illa, cum Christi praeceptis comparata, non nisi umbram consummatae religionis exhibuerint. Conf. Hebr. VIII. 5. X. 1.

VIII.

Proinde etiam τὸ σῶμα ibid. dicitur τοῦ Χριστοῦ, quo indicat Apostolus, id ipsum, cujus non nisi umbra fuerat in veteri lege, *revera praestitum perfectumque esse a Christo.*

IV.

I.

Sententia eorum, quae Paullus; Coll. II. 20. scribit, haec est: *Quodsi, una cum Christo* pro vobis mortuo, *sitis mortui rudioribus istis* legis Moseae *elementis, in quibus plerique subsistunt*, neque adeo vobis ad eorum normam vivendum sit, *cur istiusmodi decretis vos submittitis, ac si in promiscua hominum a Christo alienorum turba vitam agatis*, quam plerique agunt?

II.

Quae a philosophastris Judaeis praecipiebantur, de abstinendo a cibis nonnullis, ibid. 22. dicuntur esse *σις Φθορὰν ad perniciem*, h. e. *perniciosa τῇ ἀποχρήσει, perverso usu*. Similia enim praecepta, dummodo justus eorum esset usus, proficua et olim fuerant et nunc esse poterant.

III.

Istis hominum praeceptis Apostolus, ibid. 23. attribuit *affectatum religionis studium et animum submissum*: (ἐνεβελοθησκέια καὶ ταπεινοφροσύνη) denegat autem Dei *venerationem et cultum*. (οὐκ ἐν τιμῇ τινι.)

IV.

Porro iis, ibid. attribuit *corporis vexationem* (ἐν ἀφειδίᾳ σώματος,) quae tamen faciat *ad nutriendam forendamque perversam animi indolem*. (πρὸς πλῆσμονὴν τῆς σαρκός.) Conf. s. 11, 18.

V.

Christiani, C. III. 3. dicuntur *mortui*, quoad, mortuo Christo, mortis poena sunt liberati, perinde ac si mortem delictorum poenam ipsimet fuerant passi.

VI.

Idem *in vitam una cum Christo reversi* dicuntur, C. II. 12, 13. III. 1. quoad, revocato in vitam Christo, certa iis facta est spes vitae beatae. Quocirca etiam Christus, ibid. 4. dicitur *ἡ ζωὴ ἡμῶν vel ὑμῶν*.

VII.

Apostolus, ibid. 3, 4. scribues: *ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε*, docet, *vitae illius felicitatem, neque intelligi, nec percipi* posse, ante quam *Deus Christum*, Christianorum Sospitorem generisque humani Judicem, *palam exhibuerit*.

VIII.

Quae dicuntur, s. 7. ita sunt accipienda, ut haec existat sententia: *quibus in vitiis (ἐν οἷς) et vos quondam versabamini, quum eos inter (ἐν αὐτοῖς, scil. τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, contumaciae deditos. s. 6.) viveretis*. Conf. C. II. 20.

V.

I.

Christus, Col. III. 11. dicitur τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι, quoad *unicus* est *omnis praestantiae ac felicitatis auctor*, *cujuscunque etiam* nationis et conditionis *hominibus* ipsi obtemperantibus.

II.

Paullus Christianos Colossenses, C. IV. 16. jubet curare, ut legant epistolam τὴν ἐκ Λαοδικείας mittendam, quam antea ad Laodicensis dederat, in qua nonnulla docuisse aut monuisse videtur, quorum lectio prodesse poterat Colossensibus.

III.

Haec epistola, ad Laodicensis data, neque ea est, quae dicitur πρὸς Ἐφεσίους, neque est quaerenda in cestone, qui jam olim ab Hieronymo aliisque doctoribus fuit repudiatus.

IV.

Quae, I Thess. II. 16. habentur: ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ σὺς τέλος, sic reddantur: *subeunt autem perpetuo iram* punientis Dei.

V.

Paullus versutorum hominum, Christo et Christianis adversantium, malitia impeditus, quo minus Thessalonicam rediret: ἐνέκοψεν, inquit, ἡμᾶς ὁ σατανᾶς, ibid. 18. Id enim hominum genus Satanae voluntati obtemperabat.

VI.

Τὸ ἐαυτοῦ σκεῶς κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, C. IV. 4. est *suo ipsius corpore sancte ac decenter uti*.

VII.

Ex iis, quae Apostolus, ibid. 13, 14. scribit, colligere licet, Christianos Thessalonicenses promissum Christi adventum tanquam prope instantem expectasse, ac proinde dubitasse de felicitate eorum, qui ante id tempus ex vita discederent. Unde non potuit non oriri mortis metus, et immoderatus eorum dolor, qui propinquos aut amicos, nuper vita functos, lugebant.

VIII.

Itaque Paullus eos docet, C. IV. 13-18. V. 1-3. nullam esse causam desperandi de vita functorum felicitate; Christi enim judicis adventum his non minus quam viventibus fore salutarem: cunctis vero Christum pie professis commune fore domicilium coeleste, in quo perpetuo una cum Christo habitent.

VI.

I.

Vulgaris lectio: *εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς*, I Thess. V. 13. retinenda est: dicitur autem *ἐν ἑαυτοῖς*, pro *μετ' ἀλλήλων*.

II.

Τὸ πνεῦμα σβενύειν dicuntur, ibid. 19. qui divini *Spiritus*, doctrinae Christianae interpretes illustrantis et adjuvantis, salutarem impediunt efficacitatem in docendis emendandisque hominibus.

III.

Paullus, ibid. 22. Christianos jubet abstinere *ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ*, h. e. *ab omni mali genere*, non *ab omni mali specie*, vel *ab omni specie mala*.

IV.

Quod, ibid. 23. et Hebr. IV. 12. τὸ πνεῦμα et ἡ ψυχὴ disjunguntur, non ad subtilitatem metaphysicam est exigendum, sed e populari dicendi ratione accipiendum, de *cunctis animi* humani intelligentis, sentientis volentisque *viribus*.

V.

Impii, II Thess. 1. 9 dicuntur *poenas daturi ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ*. h. e. procul remoti, expulsi, *a conspectu Domini* Jesu Christi, *et a potentissima ejus majestate*. Conf. Matth. VII. 23. XXV. 31-34. 41. 46. Luc. XIII. 25-28. ut et Jes. II. 10. 19.

VI.

Quae Apostolus, ibid. 10. scribit: *ὅτι ἐπισεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ*, missa vulgaris editionis parenthesi et traiectione, sic reddas: *quia nostra doctrina in vobis eo die certo comprobata fuerit*.

VII.

Christiani Thessalonicenses, quamvis, rectius edocti 1 ep. IV. 13-18. non amplius de felicitate piorum, ante Christi reditum mortuorum, dubitarent, in eo tamen errarunt, quod crederent, prope instare hunc judicis adventum. Itaque Paullus eos rogat et obtestatur, ne ista sese opinione confundi patiantur, neve fidem habeant errorem istum profitentibus, 2 ep. II. 1, 2.

VIII.

Videntur autem istius erroris patroni jactasse *Spiritus* divini patefactionem (πνεῦμα) et provocasse, cum ad *sermonem* (λόγον), quem Paullus Thessalonicae non ita pridem habuerat, tum ad epistolam (ἐπιστολὴν), sive priorem ad Thessalonicenses, sive aliam quamcunque, vel ab Apostolo scriptam, vel ei suppositam.

VII.

I.

Paullus, II. Thess. II. 1-12. nec dicit, nec negat, tempus redeuntis Christi, aut prope instare, aut procul abesse: neutrum enim ei adhucdum fuerat patefactum.

II.

Sciebat tamen, atque Thessalonicensibus, et antea dixerat, et nunc denuo asseverabat, fore, ut, ante id tempus, multae magnaeque res eveniant, quarum non nisi initia tunc cernebantur. Conf. sect. 5.

III.

Futurum enim erat, ut antea in publicum prodiret homo perditissimus, pessimis artibus ac prodigiis sibi multos concilians assecclas, quibus adiutus sibi summam in templo Hierosolymitano potestatem erat sumpturus, atque ita etiam principibus viris imperaturus, ac si Deus esset, templi dominus. Conf. sect. 3, 4, 9, 10.

IV.

Hic igitur nondum erat consecutus, quod clam quae-rebat: erat enim, neque id ignorabant Thessalonicenses, quod eum impediret; erat, qui eum cohiberet. Interim clam machinae struebantur, et scelerum initia agebantur. Conf. sect. 6, 7.

V.

Quodsi vero remota forent impedimenta, defectio in urbe Hierosolymae palam erat eruptura et dominatura; ac, Deo permittente, futurum erat, ut Iudaei contumaces, ad extremam insaniam ac malitiam pellecti, severo admodum Domini iudicio, una cum impulsore suo, deleantur. Conf. sect. 8-12.

VI.

Ἡ πίσις, C. III. 2. non est fides, qua creditur euangelio, sed fidelitas.

VII.

Paullus, Epheso profectus in Macedoniam, jussit Timotheum ea in urbe manere. Quod cum repetat mandatum, in priore ad Timotheum epistola, C. I. 3. admodum veri fit simile, hanc epistolam esse scriptam, postquam Apostolus e custodia Romana fuerat missus.

VIII.

Γενεαλογίαι ἀπέραντοι, ibid. 4. sunt quaestiones inu-tilis genealogicae.

VIII.

I.

Pro vulgato *οικοδομίαν*, I Tim. I. 4. legendum est *οικονομίαν*. Est autem *οικονομία Θεοῦ ἡ ἐν πίστει institutum Dei*, quo *per fidem* ad virtutem ac felicitatem ducimur. Conf. sect. 5.

II.

Τῷ νόμῳ νομίμως χρώμενοι, ibid. 8. sunt, *qui lege Mosea, ex ipsius legis consilio*, s. e mente legislatoris, *utuntur*.

III.

Ea *lex*, quoad hominum effrenatorum licentiam cohibet et flagitia punit, dicitur, ibid. 9. *non lata (κειμένη) probis Christianis*, quibus eo non opus est freno.

IV.

Laudat Paullus, ibid. 14. *valde abundantem Christi favorem gratuitum*, (τὴν χάριν τοῦ Κυρίου,) quem expertus fuerat, *μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*, h. e. *unctam fidelitati et amoris, quo Christus Jesus affectus est* erga miseros eosque sotes mortales; est enim *πιστὸς ὁ λόγος, fidus nuncius*, quem hic ferri jubet, de consilio suo eos conservandi, sect. 15.

V.

Apostolus sese dicit *ἀμαρτωλῶν πρῶτον*, ibid. 15, 16. h. e. *praecipuum quendam, unum ex iis, qui prae caeteris peccarunt*. Conf. sect. 13, 16. Gal. I. 13, 14. I Cor. XV. 9. Act. XXII. 3-7. XXVI. 9-14.

VI.

Dicitur Deus, ibid. 17. *Rex τῶν αἰώνων*, h. e. *αἰώνιος*, qui adeo est laudandus ac venerandus *εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*.

VII.

Apostolus, ibid. 18. Timotheo in mentem revocat *προφητείας* de eo *προαγούσας*, h. e. *quae vates Christiani praeclara de eo adolescente antea praesignificabant*. Conf. Act. XVI. 1-3. cum C. XIII. 2.

VIII.

Hymenaeus et Alexander, quos Apostolus *Christianorum coetu expulerat*, (id enim est τὸ παραδοῦναι πρὸς σατανᾶν, prouti I Cor. V. 5.) videntur ex eo fuisse hominum genere, quocum ei antea in ecclesia Corinthiaca fuerat pugnandum. Conf. II. Tim. II. 17. I Cor. XV. XVI. 22. II. Cor. X-XII.

IX.

I.

In eo: quod Jesus Christus sese dedit omnium hominum redemptorem, Paullus, 1 Tim. II. 6. agnoscit *testimonium* s. *documentum*, quo Deus nos certiores facit, de voluntate sua omnes servandi et ad veri agnitionem ducendi, sect. 4. idque μαρτύριον dicit καιροῖς ἰδίοις. *opportuno tempore*, editum.

II.

Μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ, C. III. 2, 12. et Tit. I. 6. est *maritus*, qui non nisi unam habet uxorem: et 1 Tim. V. 9. ἐνὸς ἀνδρὸς γυνή est *foemina*, quae, vivente marito, sese alteri non tradidit.

III.

Ὁ διάβολος, ibid. III. 6, 7. est *veterator*, qui superbiae poenas dat, et cujus in laqueum incidere dicuntur, qui ad grave crimen committendum pelluntur.

IV.

Societas Deo sacra, ibid. 15. dicitur σύλος καὶ ἐδραίωμα τῆς ἀληθείας, quoad in ea *indubium* exstat *documentum* verae doctrinae, quam mox describit Apostolus.

V.

Quamvis lectio δς (oc) ibid. 16. habeat, quo commendetur, vulgata tamen θεός (Θ̅C̅) nondum est repudianda. Ultram eligas, Paullus divinam Christi naturam ἐν σαρκί, h. e. *in corpore* humano, dicit *exhibitam*.

VI.

Qui igitur in tenui erat conditione, Christus, mortalibus similis, ad mortem damnatus propterea quod sese Dei erat Filium professus, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, *declaratus est justus, vindicatus, Spiritu divino*, cujus efficacitate ipse in vitam rediit, legatosque adhibuit causae suae patronos.

VII.

Is ipse, postquam in vitam rediit, *conspectus est ab angelis*, naturis eximia intelligentia et sanctitate praeditis, *denunciatus* vero ac *praedicatus* ἐν ἔθνεσι, *gentes inter profanas*, summa laborantes inscitia et pravitate.

VIII.

Porro, qui ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, cui homines, in diversis *telluris* regionibus habitantes, *fidem habent*, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ, *in coelestem gloriam receptus est*.

X.

I.

Διδασκαλῆαι δαιμονίων, 1 Tim. IV. 1. universe sunt *doctrinae*, cum *fallaces*, tum etiam *impiae*, quippe quae referant indolem pravorum daemonum: δαιμονιώδην σοφίαν dixit Jacobus, C. III. 15.

II.

Κεκαυτηριασμένοι τὴν ἰδίαν συνελθῶσιν, ibid. 2. dicuntur, qui id egerunt, ut animus ad omnem veri rectique sensum obduresceret.

III.

Cibi dicuntur, ibid. 5. ἀγιάζεσθαι διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντελέξεως, quoad eorum usus fit sanctus, ope doctrinae divinae et precum. Illa enim certiores fimus de paternae Dei benignitate, in donando quovis ciborum genere: his grato celebramus animo Dei beneficentiam, ac precamur, ut alimentis recte et utiliter frui nobis liceat.

IV.

Quae de viduis praecipuntur, C. V. 3-16. non accipienda sunt de *diaconissis*, sed de *egenis*, ecclesiae sustentationem implorantibus.

V.

Quae viduae honesta ac perpetua ecclesiae cura suscipiebantur, his abstinendum fuit ab iteratis nuptiis. Quod quae promittebant nec promissum servabant, dicuntur, sect. 12. *propterea damnandae*, ἔχουσαι κρίμα, ὅτι τὴν πρῶτην πίσιν ἡθέτησαν.

VI.

Quae perfidia si mulierum, Christo fidem profesarum lasciviae esset attribuenda, haec, ibid. 11. dicuntur καταστρηνιάξν τοῦ Χριστοῦ, h. e. petulanter facere adversus Christum.

VII.

Hujus generis mulieres, ibid. 13 ἀργαὶ μαυθάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰκίας, h. e. otiosae discunt domus circumcursare.

VIII.

Monet Paullus Timotheum, ibid. 22. ne cui cito manus imponat sacro initiandi ritu, neve in alienorum societatem delictorum veniat, inconsiderate ac festinanter munera ecclesiastica indignis deferendo.

XI.

I.

Sententia eorum, quae Paullus scribit, I. Tim. V. 24, 25. haec est: *quorundam hominum vitia tam manifesta sunt*, ut ante, quam ad munus ecclesiasticum eligantur, (Conf. sect. 20–22.) *iis inducaris ad iudicium* ferendum, quo isti arceantur; *quorundam vero etiam vitia subsequuntur*, postquam electi fuerunt: *similiter et virtutes* aliorum jam antea *manifestae sunt*, ut adeo tuto eos eligas; *et quae aliter se habent*, nondum apertae, *latere* tamen *haud possunt*, postquam hi muneri ecclesiastico sunt admoti.

II.

Quae II. Tim. I. 3^b, 4. habentur, inde ab ὧς ἀδιέλπειτον ἔχω, usque ad χάρις πληρωθῶ, parentheses faciunt.

III.

Euangelium, sibi ad denunciandum commissum, Apostolus, ibid. 12. dicit παραθήκην quo vocabulo, ad hanc rem significandam, etiam usus est alibi, (sect. 14. et I. ep. VI. 20.) ubi in vulg. ed. legitur παρακαταθήκη.

IV.

Paullum, iterum Romae in vincula coniectum, omnes, qui tum ex Asia proconsulari in urbe erant, Christiani *missum fecisse* dicuntur, ibid. 13. non quidem negata fide Christo data, sed deserta Apostoli accusati causa.

V.

Ὁρδοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, C. II. 15. est *recte versari in vera doctrina tradenda*.

VI.

Γάγγραινα, ibid. 17. non est *cancer*, (*kanker*) sed *gangraena*. (*koudouur*.)

VII.

Hymenaeus et Philetus, ibid. 17, 18. dicentes, τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγενῆναι, *animorum emendationem*, quae fit religione Christiana, per metaphoram, dixisse videntur τὴν ἀνάστασιν, a Christo promissam.

VIII.

Societas Christiana, ibid. 19. dicitur ὁ στερεὸς θεμέλιος τοῦ Θεοῦ, *firmum aedificium a Deo extructum*, ἔχων σφραγίδα, *habens inscriptionem*, qua, veluti symbolo, est insignitum.

XII.

I.

Qui in ecclesia Christiana funguntur munere, alii honoratiore, alii minus honorifico, comparantur, II. Tim. II. 20. cum *utensilibus*, quorum alia εἰς τιμὴν, h. e. ad *usum honestum*, alia εἰς ἀτιμίαν, h. e. ad *usum minus honestum*, adhiberi solent.

II.

Paullus Timotheum, ad aetatem virilem jam provectum, monet, ibid. 22. τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας Φεῖγε, h. e. *fuge cupiditates, quae juvenum esse solent!*

III.

Jubet eum, ibid. 25, 26. omnem dare operam, ut *pravi homines resipiscant et mentis sanitatem recipiant*, veluti elapsi e laqueo diaboli, qui eos ceperat, *ipsius ut voluntati obtemperarent.*

IV.

Omne scriptum a Deo inspiratum, C. III. 16. dicitur quoque utile, ad docendos imperitos, ad *redarguendos* errantes, ad *corrigendos* peccantes, et ad *informandos pietatis disciplinā* quosunque nondum exercitatos. Itaque πᾶσα γραφὴ θεόπνευτος constituit orationis subjectum, referendum ad τὰ ἱερὰ γράμματα, sect. 15.

V.

Profitetur Apostolus, C. IV. 7. se fidem Christo datam *servasse*, simili ab iis ducto, qui in publicis certaminibus nihil committunt contra fidem, in certaminis ingressu datam.

VI.

Demas, *rerum terrestrium amore captus*, ibid. 10. Paullum dereliquisse, nec tamen eo ipso Christum Dominum deseruisse, censendus est.

VII.

Apostolus sese, ibid. 17. *ereptum* dicit ex ore *leonis*, h. e. e praesentissimo vitae periculo, quod ei minabatur adversarii, s. Alexandri, s. alterius, atrocitas.

VIII.

Trophimus, ibid. 20. Mileti dicitur *relictus* a Paulo, non ab aliis: est enim ἀπέλιπον, aequae ac sect. 13. prima persona singularis, non tertia pluralis numeri.

XIII.

I.

Paulus, Tit. I. 15. Judaeorum damnans praecepta de vitandis nonnullis cibis: *omnia*, inquit, *pura sunt puris*, h. e. qui sancto gratoque erga Deum animo cibis modice vescuntur, nullo inquinantur vitio, quodcumque etiam edant; *pollutis autem* animo, *fidemque* et obsequium Deo *negantibus*, *nihil est purum*; h. e. hi nihil, ut par est, Dei in honorem edunt, et quanta- cunque severitate leges observent cibarias, peccant ta- men, concessos a Deo cibos impie edendo.

II.

Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος, C. II. 11. non est *Euan- gelii doctrina*, aut *religio Christiana*, sed *favor Dei* hominibus *salutaris*.

III.

Quomodo ἐπιφάνεια τῆς δόξης Dei Patris et Domini nostri Jesu Christi, ibid. 13. conjungantur, optime intelligitur e Matth. XVI. 27. 1 Thess. IV. 16. 2 Thess. I. 5-12. 1 Tim. VI. 14, 15.

IV.

Hominis *denuo* veluti *nascentis renovatio*, quae fit *Spiritu S. C. III. 5.* per metaphoram dicitur λουτρὸν παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου.

V.

Dei Filius, Hebr. I. 3. dicitur *vera majestatis divi- nae imago*, *naturaeque divinae exemplar perspicue expressum*.

VI.

Quae, ibid. 5. et cap. V. 5. e Psalmo II. laudantur, docent, Christum *et esse et a Deo Patre haberi Filium*, cunctis naturis intelligentibus superiorem.

VII.

Deus, ibid. 6. dicitur Filium suum *primogenitum denuo in orbem terrarum induxisse*, quo tempore Christum mortuum in vitam revocabat, hominibus red- debat, ipsosque angelos jubebat eum revereri.

VIII.

Quae h. l. e Psalmo XCVII. et sect. 10-12. e Psal- mo CII. laudantur de Deo dicta, accommodantur ad Dei Filium, naturae divinae participem, Dei nomine et auc- toritate regnantem.

XIV.

I.

‘Ο δι’ ἀγγέλων λαληθείς λόγος, Hebr. II. 2. est *quodcunque* Deus olim *notum fecit* ac *praecepit*, usus *angelorum ministerio*.

II.

‘Η οἰκουμένη ἢ μέλλουσα, ibid. 5. dicitur, per *metaphoram*, nova humani generis *societas*, Christi imperio *subjecta*, quam Vates olim *futuram* praesignificaverant.

III.

Quae in Psalmo VIII. de *hominum* praedicantur *imperio*, ea Scriptor hujus epistolae, ibid. 6-9. omnino vera dicit, *Christum* si spectes hominem, eundemque humani generis principem.

IV.

Hic, ibid. 10. et C. V. 9. dicitur *τελειωθείς*, et C. VII. 28. *τετελειωμένος*. h. e. *ad summum evectus* felicitatis et auctoritatis *fastigium*.

V.

‘Ο τὸ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, C. II. 14. dicitur, *qui* homines pellexit ad peccandum, eoque facto *morti*, peccatorum *poenae*, eos subjecit.

VI.

Ἐπιλαμβάνεσθαι, ibid. 16. non est *assumere*, sed *redimere*, *servare*.

VII.

Quae, C. III. 14. dicuntur, hanc habent sententiam: *Christi participes sumus facti*, eumque Conservatorem consecuti, *dummodo, quam ab initio habuimus, spem et fiduciam*, (τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως) *ad finem usque vitae*, teneamus.

VIII.

‘Ο λόγος τῆς ἀκοῆς μὴ συγκεκραμένος (pro quo non est, quod substituamus *συγκεκραμένους* vel *συγκεκρασμένους*) τῇ πίσει τοῖς ἀκούσασιν, C. IV. 2. est *institutio*, *audita* quidem, sed *audientium* animos *parum afficiens*, *neque iis ita inhaerens*, ut *fidem adhibeant*, ad eamque animum ac mores componant.

XV.

I.

Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, Hebr. IV. 12. h. e. *Dei dictum*, (coll. sect. 2.) nominatim *mandata* ejus ac *minae*, dicitur ζῶν, *vim habens perpetuam*, (conf. 1. Petr. I. 23.) καὶ ἐνεργής, et *efficax*.

II.

Mox dicitur *ense acutius bicipiti, in membrorum compagem ac medullas penetrante, omniaque scindente*, quippe *in animum mentemque penetrans*, hominumque *cogitata, sensa et consilia, dijudicans*, damnans ac puniens.

III.

Porro sect. 13. dicuntur *nullas res procreatas a Dei conspectu remotas, omnia vero manifesta et exposita* (τετραχλησμένα) *oculis ejus, cui a nobis animi morumque ratio est reddenda.* (πρὸς ὃν ἡμῶν ὁ λόγος.)

IV.

Christus, ibid. 15. dicitur ἀρχιερεὺς *sacerdos summus*, isque μέγας, *magnus, eximius*, ut praeferatur sacerdotum principibus, quos Deus olim ex Aaronis gente Israëuitarum sacris praefecerat.

V.

Quod dicitur διεληλυθὼς τοὺς οὐρανούς, ibid. haud differt ab eo, quod C. IX. 24. laudatur εἰσεληλυθὼς εἰς τὸν οὐρανόν.

VI.

Conservator noster, C. IV. 14-16. V. 1-6. sacerdotum principibus Aaronicis in eo dicitur similis, quod homo sit, hominum frater, humanorum sensu malorum tactus, a Deo ad sacerdotium destinatus, pro populo sacrificans et apud Deum intercedens.

VII.

Λόγος δικαιοσύνης, ibid. 13. est λόγος δίκαιος, *doctrina justa*, talis qualem esse oportet, quomodo λόγος ἀληθής, pro λόγος ἀληθής, dicitur, Jac. I. 18. et καρπὸς δικαιοσύνης pro καρπὸς δίκαιος, Phil. I. 11.

VIII.

Scriptor S. de suo proposito, C. VI. 1. *quapropter*, inquit, *missis doctrinae Christianae initiis, ad perfectiorem pergamus institutionem.*

XVI.

I.

Μετάνοια ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, Hebr. VI. 1. coll. C. IX 14.
est *animi emendatio*, qua quis *desinit operam dare*
factis nihil profuturis, atque adeo pravis ac noxiis.

II.

Βαπτισμῶν διδασχὴ, ibid. 2. est *doctrina de sacris*
lavationibus, quae et antea fuerant administratae, et post
invectam religionem Christianam fiebant.

III.

Οἱ φωτισθέντες, γευσάμενοι τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου,
καὶ μέτοχοι γενηθέντες πνεύματος ἁγίου, ibid. 4. sunt *illu-*
strati doctrina Christiana, qui hujus *doni coelesti vim*
salutarem perceperunt, et *participes facti sunt do-*
norum singularium, a *Spiritu Dei sancto profectorum*.

IV.

Καλὸν γευσάμενοι Θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος
αἰῶνος, ibid. 5. sunt, qui *perceperunt praestantiam di-*
vinī dicti, nominatim promissi divini, et *vires*, facul-
tatesque *temporis illius futuri*, quod olim fuit praesig-
nificatum a vaticiniis, jamque, regnante Christo, adest.

V.

Qui tantorum vim bonorum perceperint, at vel sic
tamen a religione Christiana defecerint, ad veterem *pro-*
lapsi impietatem, hos a quoquam doctore *iterum ad*
animi emendationem reduci posse, negat scriptor,
sect. 4-6.

VI.

Ἄνωσαυροῦντες ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγ-
ματίζοντες, ibid. 6. sunt, qui *Dei filium pro impio*
habent homine, *jure meritoque in crucem acto*, eum-
que *palam afficiunt ignominia*.

VII.

Dicitur Melchisedecus, G. VII. 2. ἀπάτωρ, ἀμήτωρ,
ἀγενεαλόγητος, quoad *sacerdos*, nec *patrem*, nec *ma-*
trem, nec *maiores*, de genere sacerdotali, *habuit*:
porro *μητε ἀρχὴν ἡμερῶν*, *μητε ζωῆς τέλος ἔχων*, quoad
nemo ei muneris, aut *initium decedendo*, aut *exitum*
succedendo, fecit.

VIII.

Quod autem, ibid. dicitur *ἱερεὺς μένειν εἰς τὸ διηνεκές*,
ἐκ Psalmi CX. 4. ductum est, ac talem *sacerdotalis mu-*
neris perpetuitatem indicat, qualis societati hominum
beatorum coelesti convenit, Conf. sect. 8, 16, 17. 23-25.

XVII.

I.

Christus, Hebr. VII. 1-25. laudatur sacerdos, Aaronicis major, Melchisedeci similior, in eo, quod, non nascendi sorte, sed merito suo ac singulari Dei instituto, muneri fuerit admotus; neminem muneris habeat socium; perpetuus sit sacerdos; a nemine sacerdotium acceperit, nemini reliquerit; cum sacerdotio denique junctum teneat imperium regium.

II.

Laudatur autem, C. VII. 26 - X. 18. Christi praestantia, prae Melchisedeco et quocunque alio sacerdote, in eo, quod ille sanctus sit et inculpatus; non sua, sed aliena, peccata expiaverit; non brutorum animantium sanguinem, sed suum, Deo obtulerit; et sacrificium quidem, non repetendum, sed unicum, idque vim perpetuam habiturum; ad expiandum, non certum delictorum genus, sed quodcunque fuerit commissum; non pro iis tantum, qui tum viverent, aut pro una aliqua gente, sed pro omnibus omnium temporum hominibus, ipsi fidem habentibus; quo facto rex sit, non terrestris, sed coelestis, universae societatis Deo sacrae moderator.

III.

Τελείωσις, C. VII. 11. est *perfectio, consummatio*, felicitatis humanae, quam procurat generis humani Conservator. Conf. sect. 19. C. IX. 9. X. 1. 14.

IV.

Quae, ibid. per. parenthesin interjiciuntur: ὁ λαὸς γὰρ ἐκ αὐτῆς νενομοθέτηται, sic reddantur: *populus enim illi sacerdotio ex lege erat subjectus.*

V.

Christus, sect. 16. dicitur sacerdos factus, οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκίνης, (pro vulg. σαρκικῆς) h. e. *non secundum legem, quae exhibet mandatum debile, vim perpetuam non habiturum; ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου; sed accommodata ad vim, qua pollet, vitae perennis.*

VI.

Dicitur, sect. 19. ἐπεισάγωγῃ, sc. γίνεσθαι, (Conf. sect. 18.) κρείττονος ἐλπίδος, h. e. *melior spes postea induci, δι' ἧς ἐγγιζόμεν τῷ Θεῷ, h. e. qua freti ad Deum accedimus, favorem ejus confidenter implorantes.*

A°.

MDCCCXXIII—MDCCCXXIV.

I.

I.

Recte interpretes Belgae, praeceuntibus Beza et Piscatore, Hebr. IX. 1. voce *σκηνη* ejecta, in *ἡ πρώτη* subaudiunt *διαθήκη*.

II.

Θυμιατήριον, ibid. 4. neque *ara suffitus* est, nec *thuribulum*, quo Sacerdos summus, annuo expiationis die, suffitum in interius tabernaculi Mosei conclave inferre solebat; sed vasculum, partem suffitus a Mose parati continens, eoque in loco perpetuo manens. Conf. Exod. XXX. 36.

III.

Dubitandum non est de eo, quod, ibid. dicuntur amphora mannae ac virga Aaronis fuisse *in arca foederis*.

IV.

Sacerdotum principem, non nisi annuo expiationis die, ingredi oportuit conclave tabernaculi sanctissimum: quapropter id, ibid. 7. factum dicitur *ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ*, quamvis ei, hoc ipso die, non *semel*, sed saepius, fuerit introeundum.

V.

Ἡ πρώτη σκηνη, ibid. 8. non, prouti paulo ante, sect. 2, 6. est *anterius tabernaculi conclave*, sed *prius tabernaculum*, hoc est, locus, ubi prius, e lege Mosea, qualiscunque peccatorum fiebat expiatio: huic autem, sect. 11. opponitur *majus et perfectius tabernaculum*, et C. VIII. 2. *verum tabernaculum*, sc. coelum, beatorum sedes, ubi, sublata veteri religionis forma, expiatio fit omnibus numeris absoluta.

VI.

Quamdiu vetus iste expiandorum peccatorum ritus locum tenebat, *nondum patefacta* fuisse dicitur *ἡ τῶν ἀγίων ὁδὸς*, *via ad sacrarium* coeleste, coll. sect. 12, 24. C. VIII. 2. C. X. 19.) h. e. vera ratio Deum pie colendi ejusque favore gratuito fruendi.

VII.

Id ipsum *significasse* dicitur *Spiritus S.*, qui admonebat Mosen, de ratione et consilio veteris religionis ita instituendae, ut in ea esset perfectioris quaedam imago, ejusque usu et contemplatione melioris religionis spes et expectatio in Israëlitarum animis excitaretur.

II.

I.

§ Sacrificia, quae lex Moſea postulabat, Hebr. IX. 9. dicuntur non potuisse sacrificantem κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι; *perficere quoad conscientiam*, h. e. ita perficere, ut animus, suae sibi integritatis conscius, nulla amplius Dei indignantis metu angeretur.

II.

In δικαιώμασι σαρκὸς — ἐπιτελείμενα ibid. 10. agnoscendum est anacoluthon, quod cum offenderet librariorum sublatum est, mutando δικαιώμασι in δικαιώματα. Sunt autem hoc loco δικαιώματα, aequae ac sect. 1. *statuta*, eaque σαρκὸς, quibus corporis mundities et ritus externi potissimum injungebantur, quorum observatio, Israëlitae expiabat πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, sect. 13. ut adeo iis liceret interesse in sacris populi conventibus.

III.

Christus morte sua violenta effecisse dicitur, ibid. 14. ut expurgarentur Christianorum animi conscientia malefactorum. Dicuntur autem νεκρὰ ἔργα, quemadmodum C. VI. 1. *facta, vitā ac virtute destituta*, nihil profutura, ac, per consequens, noxia.

IV.

Conservator noster, ibid. dicitur se ipse Deo, tanquam sacrificium, obtulisse, immolasse, διὰ πνεύματος αἰώνιου, (ita enim legendum est, non αἰῶνι) h. e. Spiritu, qui ei inerat, aeterno, quo vivebat sacerdos perpetuus, (coll. C. VII. 16-28. X. 12.) aeternam nobis salutem conferens. (coll. C. IX. 12. 15. X. 14.)

V.

Postquam Paullus, ibid. 15. Christum laudaverat novi foederis (διαθήκης, coll. C. VIII. 8-13.) inter-nuncium, (μεσίτην), qui moriendo bonorum a Deo promissorum spem certam ratamque fecerit, mox, sect. 16, 17. hujus foederis promissa cum iis comparat, quae fiunt διαθήκη, testamento, neque ante rata sunt, quam mors interveniat testatoris. Deinde vero, sect. 18. ad foederis notionem redit.

VI.

Christus, ibid. 28. dicitur conspicuus futurus, χωρίς ἁμαρτίας, h. e. nullo onustus hominum peccato, quod iterum foret tollendum expiandumque.

VII.

Quae, C. X. 2. leguntur: ἐπεὶ οὐκ (haec enim vocabula textui est reddenda:) ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμεναι; per modum interrogandi sunt accipienda: *alioqui nonne desiissent offerri?*

III.

I.

Quod Davides, de obedientia sua Deo praestanda, Ps. XL. 7-9. profitetur, id, Hebr. X. 5-9. perquam apte proponitur, tanquam a Christo dictum, *cum mundum ingrederetur*, εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, hominum salutem recuperaturus.

II.

Quae in Psalmo dicuntur, אָזְנוֹי פָּתַח לִי, *aures mihi purgasti*, h. e. *fecisti, tibi ut auscultarem, obedi-rem*, ea epistolae scriptor, sect. 5. ap. propositum suum accommodare, (Conf. sect. 10.) sic inflectit: σώμα κατηργήσω μοι, *corpus mihi perfecisti*, quo tibi obedire possem.

III.

Christus, ibid. 20. dicitur nobis *parasse viam πρόσφατον, novam*, et ζῶσαν, *perpetuam*, διὰ τοῦ καταπετάσματος. τουτέστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ sc. quemadmodum *velum* removendum erat a sacerdotum principe, Deum in sanctissimo templi conclavi precibus adituro, ita Christus nobis liberum ad Deum paravit aditum, *corpus suum* removendo, tollendo, h. e. mortem pro nobis subeundo.

IV.

Pro vulgato δεσμοῖς μου, ibid. 34. reponendum est δεσμίῳ.

V.

Fides, Cap. XI. laudata, dicitur, sect. 1. ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, h. e. *rerum speratarum firma expectatio*, et *certa de rebus non spectatis persuasio*.

VI.

Hac *fide intelligere* dicimur, ibid. 3. τοὺς αἰῶνας, *mundum*, βήματι Θεοῦ, *jubente Deo*, vi divina, esse conditum, ut adeo μὴ ἐκ φαινομένων, *ex iis*, quae non apparent, *facta sint*, quae spectentur, h. e. ut spectabilis mundus sit conditus, cum antea nihil existeret.

VII.

Deus dicitur, ibid. 4. *testificatus pietatem ac fidem, qua Abaelus praestantius ei obtulerit sacrificium, quam Caïnus*: ea autem *fide* (δὲ αὐτῆς) pius ille Dei cultor, ab impio necatus fratre, *mortuus adhuc loqui* perhibetur; cujus enim vita docuerat, Deum piis praemia, impiis poenas distribuere, hujus mors id ipsum docuit. Conf. C. XII. 24. et Gen. IV. 3-16.

IV.

I.

Enochus, Hebr. XI. 5. dicitur in coelestes sedes, *non intercedente corporis morte, a Deo translatus*, postquam *fide sua placuerat Deo*: cujus rei *documentum* in eo erat, quod *cum Deo ambularet*, (Conf. Gen. V. 24.) a Deo admonitus ac legatus ad homines, quibuscum una vivebat aetate. Conf. Jud. 14, 15.

II.

Abrahamus, ibid. 10. dicitur *expectasse urbem, habentem τὸς θεμελίους*, h. e. *aedificia bene fundata*, s. remoto tropo, *tranquillam eamque perpetuam sedem*, post hanc vitam terrestrem. Conf. sect. 13-16. XII. 22. XIII. 14.

III.

Sara dicitur, ibid. 11. *accepisse vim εἰς καταβολὴν σπέρματος*, h. e. *ad foundationem solobis*, s. *ad fundandam domum suam*: dicendi formâ, ex Gen. IV. 25. ductâ. Neque est, quod, *aut*, pro αὐτῇ Σάρρα, legamus αὐτῇ Σάρρα, *aut* textui, post Σάρρα, inseramus *σεῖρα ὄσσα*, *aut* in eo retineamus vulgatum *ἐτεκεν*.

IV.

Abrahamus, ibid. 19. dicitur *Isaacum*, quem jam perdidisse videbatur, *e morte recepisse ἐν παραβολῇ*, h. e. *per imaginem*: erat enim, in singulari illo rei exitu, imago filii in vitam revocati, parentibusque a Deo redditi.

V.

Quae, ibid. 21. dicuntur, de Jacobo, Josephi filiis bene dicente, narrantur Gen. XLVIII. 1-20. Quae mox adduntur, de *Jacobo precante*, ducta sunt ex versione Alex. C. XLVII. 31. ubi Graeci interpretes, pro *ῥαβδόν*, *lecti*, quod est in textu Hebraeo, legerunt *ῥαβδόν*, *baculi*. Ἡ *πίσις* igitur Patriarchae in eo laudatur, quod, in Aegypto, senio confectus, mortique proximus, Deum gratiarum actione precibusque veneratus sit, confidenter sperans, fore, ut ipsius posteri in regionem Cananaeam divinitus promissam revertantur, ipsiusque ossa eo transportent.

VI.

Ὁ *δνειδισμὸς τοῦ Χριστοῦ*, ibid. 26. est *opprobrium* ex eo genere, *quod passus est Jesus Christus*, patique solent quicunque eodem cum Christo sunt animo, populiue Deo consecrati causam cum Christo agunt. Conf. C. XII. 2, et XIII. 13.

VII.

Laudatur ἡ *πίσις Moysi*, ibid. 27. in eo, quod, *Regis Aegyptii iram haud curans*, ejusque favore facile carens, *relicto Aegypto*, sese in Midianitarum regionem recepit, atque ita mortem sibi imminentem effugit. Conf. Exod. II. 15. et Act. VII. 29.

V.

I.

Ἡ πόρνη, Hebr. XI. 31. et Jac. II. 25. prouti זונה, Jos. II. 1. VI. 17. 22. 25. non est *tabernaria*, aut *peregrina*, aut *mulier deastra colens*, sed *meretrix*.

II.

Τυμπανίζεσθαι, Hebr. XI. 35. dicuntur, qui τυμπάνον, instrumento, rotae formam habente, *distenti cruciantur*. Conf. 2 Macc. VI. 28. Fl. Joseph. *de Maccab.* §. 5. Philo Jud. *adv. Flacc.* p. 977.

III.

Non est, quod, sect. 37. in verbis ἐπρίσθησαν, ἐπειρίσθησαν, quicquam mutemus, aut insolitas quaeramus significationes.

IV.

Quicumque olim τῆς πίστεως eximia ediderant documenta, ibid. 39, 40. dicuntur, hac in vita, *promissam vitae aeternae felicitatem nondum consecuti*, (conf. C. X. 36.) *cum Deus nobis*, Christianis, *quiddam melius quam iis destinaverit*, ne sc. illi *consummatam sine nobis consequerentur felicitatem*, sed ut recentiores, una cum antiquioribus, salute omnibus numeris perfecta, eaque diu promissa, tandem fruerentur.

V.

Ἡ ἐδρπλεστος ἀμαρτία, C. XII. 1. est *pravitas*, quae multos habet circumstantes, h. e. quae multis placet, laudatur a multis.

VI.

Esavus, ibid. 16. dicitur πόρνος, propterea quod, invitis parentibus, *connubium iniit cum profanis mulieribus*. Conf. Gen. XXVI. 34, 35. Cum eo autem comparantur, qui a religione Christiana deficiunt, hujus vitae libidinibus illeoti.

VII.

Μεταβολή, ibid. 17. est *mentis mutatio*, ad quam Esavus patrem Isaacum frustra inducere voluit.

VIII.

Cum iis, quae, in legislatione Sinaïtica, Israëlitis olim fuere *et illustria et terribilia*, comparantur, ibid. 18–24. quae, promulgatâ novi foederis lege, Christianis existunt, *et multo illustriora, et majorem etiam metum injicientia*, Conf. sect. 25–29.

VI.

I.

Christiani, Hebr. XII. 22-24. dicuntur ad Deum, ad coelestem angelorum hominumque beatorum societatem, et ad novi foederis internuncium Jesum, *accessisse*, h. e. *sese* iis *addixisse*, professosque adeo esse vitam, ad hujus foederis promissa ac leges componendam. Conf. sect. 18.

II.

Locus coelestis, in quo beati Deum colunt, nullo admisso errore aut vitio, ibid. 22. dicitur Σιών ὄρος, πόλις Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιος, metaphorâ ductâ ab urbe Hierosolymâ, conditâ in Sione monte, quae religionis Israëliticae sedes erat uni vero Deo sacra. Conf. C. XI. 10, 16. XIII. 14. Opponitur autem hic locus coelestis monti Sinaïtico, in quo lata fuit lex Mosea. Conf. sect. 18-21.

III.

Μυριάδες ἄγγέλων, ibid. 22. qui legari a Deo Christoque solent ad opem ferendam regni coelestis civibus, (Conf. C. I. 6, 14.) opponuntur angelis numero paucioribus, quorum ministerio Deus olim in legis Sinaïticae latione usus fuit. Conf. C. II. 2'.

IV.

Πανήγυρις καὶ ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, ibid. 23. est *coetus et concio eorum*, qui caeteris *priores coelesti civitati* fuere adscripti, (οἱ πρεσβύτεροι, C. XI. 2, 9, 10, 16.) numero ac dignitate antecellentes septuaginta senioribus, qui in legislatione Sinaïtica praesto fuerunt. Conf. Exod. XXXIV. 9.

V.

Ὁ ἐπὶ τῆς γῆς χρηματίζων, ibid. 25. est Moses, *qui in terra Israëlitas monebat*, *Dei nomine*. Conf. sect. 19-21. C. II. 2-4. III. 5. X. 26-31.

VI.

Ὁ ἀπ' οὐρανῶν, ibid. est Dei Filius, qui, *e coelo* missus, homines Dei nomine admonet. Conf. C. I. 1. II. 3. III. 6. X. 29. Ab eo voluntatis divinae interprete dicta factaque dicuntur, h. l. sect. 26. quae olim, hominum admonendorum causâ, a Deo fuere profecta.

VII.

Quod Haggaeus vates, C. II. 7. praesignificaverat, de *Deo propediem terram coelumque concussuro*, h. e. signa potestatis suae admiranda ac horrenda edituro, scriptor noster accommodat, sect. 27. ad ingentem conversionem, qua, sublatâ veteri religionis formâ, eversâque Hierosolymâ, condenda esset nova eaque perpetua societas Christiana, quae, ibid. 28. dicitur βασιλεία ἀπάλευτος.

VII.

I.

Cor, Hebr. XIII: 9. dicitur *confirmari*, recreari, *χαρίτι*, h. e. *favore gratuito* Dei, nobis donantis Christum pro nobis mortuum, (Conf. sect. 10-12.) *non βρώμασιν*, h. e. *cibis*, quos edere amabant Judaei paratos e carnibus Deo immolatis; *in his enim edendis qui versari solebant*, (ἐν οἷς οἱ περιπατήσαντες,) nominatim sacerdotes et Levitae, (Conf. sect. 10.) *utilitatem* inde, ad animum recreandum, emendandum, consolandum, *non perceperunt*. (οὐκ ᾤφελθῆσαν.)

II.

Christiani, ibid. 10. dicuntur *habere aram*, ex qua *tentorio ministrantibus edere non licet*: scilicet Christus pro nobis mortem passus est violentam, cujus fructum salutarem capere non licet Judaeis, veteri sacrificandi ritui, in tabernaculo et templo olim administrato, etiam nunc sese addicentibus.

III.

Isti nimirum horrebant Christum, qui, capite damnatus, ex Hierosolyma eductus fuerat ad supplicium. Verum monet epistolae scriptor, ibid. 11, 12. id accidisse Christo, quod olim vitulo et hirco piaculari, quorum sanguinem summus sacerdos, annuo expiationis die, in aedem sacram inferebat, corpora autem extra castra cremabantur, ut adeo eorum carne vesci non liceret.

IV.

Cum igitur ignominia supplicii, quo affectus fuit Christus, conjuncta sit cum peccatorum nostrorum expiatione, sanguine ejus facta: *exeamus*, inquit, ibid. 13. *ad eum extra castra*, ei adhaerentes, vale dicto Judaeorum contumacium societati, τὸν ἐνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες, h. e. *ejus causâ* popularium nostrorum *ignominiam* et contemptum bono *ferentes* animo.

V.

Non enim, inquit, ibid. 14. *hic*, h. e. in hoc terrarum orbe, *stabilem habemus urbem*, fixam religionis felicitatisque sedem, quam Judaei Hierosolymam fore frustra sperabant, *sed eam quaerimus*, quae nobis *futura est* vitae sanctae beataeque sedes perpetua, coelestem Hierosolymam. Conf. C. XI. 10, 13-16. XII. 22.

VI.

Jacobus, scriptor epistolae in codice sacro servatae; est Alphaei filius, Jesu Christi Apostolus.

VIII.

I.

Data est Jacobi epistola (C. I. 1.) ad *duodecim tribus* Judaeorum, quae *dispersae* erant diversas inter gentes. Qui vero nati erant Judaei, Christianam profitebantur religionem. In scribendo autem Apostolus imprimis spectavit conditionem Judaeo-christianorum, quibuscum ipsi intercesserat necessitudo, ad eamque accommodavit admonitiones et reprehensiones, legendas tamen ab omnibus, qui possent ac vellent.

II.

Jacobus: ἡ ὑπομονή, inquit, C. I. 4. ἔργον τέλειον ἐχέτω, h. e. *patientia* vestra adjunctum sibi *habeat opus perfectum*, ut adeo, in vita ad Christi legem exacte et constanter composita, manifesta fiat. Conf. C. II. 17.

III.

Deus, ibid. 5. dicitur *donare ἀπλῶς*, h. e. *sincere*, sine furo aut simulatione, lubenter. Conf. dicta, de Deo, sect. 17. et de avaris misericordiam simulantibus. C. II. 15, 16.

IV.

Πίσις, sect. 6. opposita *haesitationi* et *inconstantiae* ejus, qui dicitur ὁ διακρινόμενος, et, sect. 8. ἀνὴρ διψυχος, est *persuasio* de veritate eorum, quae Deus, interprete Christo, promisit: qua qui carent *πίσει*, nec confidenter precari, neque in virtute Christiana constanter esse possunt. Conf. C. IV. 2 - 4. 8.

V.

Jacobus, C. I. 9, 10. jubet καυχᾶσθαι, *felices sese praedicare*, Christianos, tam *pauperes* et *afflictos*, (τὸν ταπεινὸν) quam *divites* et *fortunatos*: (τὸν πλούσιον) illos quidem, de τῷ ὕψει, h. e. *statu suo honorifico et beato*; (conf. 2. 12. C. II. 5.) *hos* vero de τῇ ταπεινώσει, h. e. *divitiarum jactura*, quam propediem essent facturi, qui in fide et pietate, quam professi fuerant, perseverarent.

VI.

Dicitur Deus sect. 17. ὁ πατὴρ τῶν φώτων, *coelestium luminum conditor*, ac proinde rerum omnium procreator, nihil nisi *lucem*, h. e. remoto tropo, *scientiam* ac *sapientiam*, omnibus eam implorantibus largiens. Conf. sect. 5. 18. et 2. Cor. IV. 6.

VII.

In Deo, ibid. negatur esse παραλλαγὴ ἢ τροπὴς ἀποκλάσμα, *conversio aut mutationis umbra*, qui adeo lucis splendidissimae aut faciei tenebricosae mutationi non sit obnoxius, quomodo obnoxia sunt sidera nobis apparentia; qui igitur nunquam non benigne largiatur sapientiae lucem, serio ac confidenter imploratam,

IX.

I.

Jacobus, C. I. 20. in Christianae disciplinae alumnis laudans lenitatem et docilitatem, vituperans iracundiam et malitiam, sententiæque usus ad hanc causam accommodatâ, ὁρῶν γὰρ ἄνδρες, δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται, h. e. *viri enim iracundia non id facit, quod Deo est justum*, nihil Deo probatum efficit.

II.

Quae; C. II. 4. habentur, apodosin faciunt eorum, quae, sect. 2, 3. praemittuntur, et, ad modum interrogandi, qui hac in epistola frequens est, ita sunt accipienda, ut haec prodeat sententia: *nonne igitur (καὶ) discrimen fecistis (διεκρίθητε conf. ἀδιάκριτος, C. III. 17.) inter vos, qui in religionis negotio aequales estis habendi, judicesque egistis perverse ratiocinantes; in eo, quod divites praetulistis pauperibus?*

III.

Deus, ibid. 5. *elegisse* dicitur *pauperes τοῦ κόσμου*, h. e. *rerum terrestrium* inopiâ laborantes, (conf. ὁ κόσμος, C. I. 27. IV. 4.) ut sint *divites* bonis coelestibus, ἐν πίστει, fide Deo Christoque habita. Hanc enim ellipsin verborum εἰς τὸ εἶναι postulant ea, quae mox subjicit Apostolus: καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας.

IV.

Nihil mutantum est in his, quae edi solent, ibid. 13. καὶ κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως, h. e. *misericiordiâ* beneficorum *gloriatur contra sententiam* judicis damnantem; sive: *misericordes nihil habent, quod sibi ab ea metuant sententia.*

V.

Quae, ibid. 18 dicuntur, sunt disputantis, non contra Jacobi de benefaciendi necessitate sententiam, sed pro eâ, ut adeo opponantur dicto hominis, a fide pariter ac humanitate alieni, sect. 16.

VI.

Genuina lectio, sect 18. haec est: δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἡρώς (non ἐκ) τῶν ἔργων σου.

VII.

Quae Jacobus scribit, C. II. 14-26. de τῇ δικαιοσiei ἐξ ἔργων, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως μόνον, ea Jesu Christi apostolo sunt digna, nec Paulli doctrinae adversa, Rom. III. 19-28. IV. 2-6. Gal. II. 16. III. 11.

X.

I.

Lingua, Jac. III. 6. dicitur ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, *ornamentum improbitatis*, quo improbi sua exornant scelera, pietatem blandis simulantes verbis, interea dum incautos perdunt. Ipse etiam ignis, quocum lingua comparatur, (ἡ γλώσσα πῦρ) dum fulgore allicit et delectat, incendio perdit.

II.

Dicitur lingua, ibid. φλογίζουσα τὸν τρόχον (non τροχόν, quod vulgo editur:) τῆς γενέσεως, h. e. *vitae humanae curriculum incendens* ac perdens.

III.

Jacobus, ibid. 18. καρπὸς, inquit δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην, h. e. *fructus pietatis cum pace seritur pacificis*: cujus dicti sententia, collatis disjunctis, sect. 16. et conjunctis, sect. 17. haec est: *sapientiae pacificae studiosi pietate sua multum prosunt pacificis.*

IV.

Μοιχοὶ et μοιχαλίδες, C. IV. 4. dicuntur, consuetà Hebraeis metaphorà, *qui fidem Deo datam fallunt et ad impietatem deficiunt.*

V.

Quae ἡ γραφή, ibid. dicitur λέγειν, ea demum exhibentur sect. 6. e Prov. III. 34.

VI.

Quae interponuntur Jacobi verba: πρὸς Φθόνον ἐπιποθεῖ ὁ πνεῦμα, ὃ κατέκμησεν ἐν ἡμῖν, per modum interrogandi, prouti proxime praemissa, sunt accipienda, ut haec sit sententia: *num Spiritus divinus, qui nobis perpetuo adest, invidiam desiderat, amat, expetit?*

VII.

Is ipse Spiritus mox dicitur μελζονα δίδοναι χάριν, *majus conferre beneficium*, quam quod expetebant invidi illi et arrogantes, quos reprehendit Apostolus, sect. 2-4. coll. 6.

VIII.

Qui suos calumniantur damnantque fratres, dicuntur, ibid. 11. ipsam Dei legem calumniari et damnare, quippe quae jubeat benigne de fratribus judicare eosque laudare.

XI.

I.

Quae, Jac. V. 1-6. reprehenduntur crimina, non iis obijciuntur, ad quos data est epistola, sed horum adversariis, per apostrophes figuram, consuetam vatibus, quorum dicendi rationem imitatur scriptor.

II.

Quod Jacobus, sect. 3. *auri argentique aeruginem* dicit *de injustis possessoribus testantem horumque corpora exurentem*, id, remoto tropo, accipiendum est de gravissimis injustitiae poenis, quas propediem daturi erant isti avari.

III.

Ἡμέρα σφαγῆς, sect. 2. est *tempus caedis*, h. e. quo justae flagitiorum poenae erunt dandae, prouti τοῖς ὁ, Jer. XII. 3.

IV.

Apostolus, ibid. 12. damnat, non omne jusjurandum, sed levitatem et fraudem eorum, qui in communi vita frequenter jurandi formulas adhibebant, divina lege, Exod. XXII. 11. non praescriptas, sed a Christo damnatas, Matth. V. 34-37. XXIII. 16-22.

V.

Lectio, ibid. vulgo recepta, ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε, probanda et hanc in sententiam accipienda est: *ne poenam subeatis* divinam.

VI.

Unctio, quam praecipit Apostolus, ibid. 14. adhibenda erat in morbis, quibus Deus aliquando, (Conf. 15, 16. et 1 Cor. XI. 30-32.) Christianos graviter peccantes castigabat: qui igitur peccata dolentes et confidentes ab Ecclesiae antistitibus, nomine Christi, Domini nostri, ungebantur, sanationem sperare poterant, non a medicamenti salubritate, sed ab auxilio Dei, confidentium preces audientis, peccataque gratuito condonantis: cujus rei symbolum erat in unctione solenni. Conf. Marc. VI. 13.

VII.

Qui errantem in veritatis viam reducit, *multa*, ibid. 20. dicitur *peccata καλύπτειν*, h. e. *facere, ne ea prodeant, ne committantur.*

XII.

I.

Prior epistola Petri data est ad Judaeos nati, Christianam amplexos religionem, *in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia* praconsulari et *Bithynia*, dispersos.

II.

Τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, C. I. 11. est *spiritus*, quo *Christus* vivit et agit.

III.

Λόγος Θεοῦ, ibid. 23. et τὸ ῥῆμα Κυρίου, ibid. 25. h. e. *Dei doctrina*, ab Apostolis denunciata, *vivens et in aeternum durans*, h. e. vim vitalem eamque perennem habens, comparatur cum *semine non intereunte*, ex quo veluti *denuo nati* sint Christiani.

IV.

Petrus, C. II. 4-9. societatem Deo consecratam laudans, imagine utitur aedis sacrae, cujus *lapidi angulari*, Christo, superstructi sint caeteri *lapides*, Christiani, quos, interpretandi causa, dicit *λίθους ζῶντας*, *accedentes* ad Christum, *λίθον ζῶντα*, atque adeo una cum eo *viventes* et agentes, Dei in honorem. Eadem de causâ, Apostolus *lac* dicit *λογικὸν* sect. 2. *domum πνευματικὴν*, 5. et *sacrificia πνευματικὰ* ibid.

V.

In verbis sect. 8. εἰς ὃ κατέτιθησαν, respicit Apostolus ad ea, quae sect. 6. praecesserant: ἰδοὺ, τίθημι. Docet autem, ita a Deo *constitutum* est, ut qui Christo morem non gerant, eo ipso sibi met valde noceant.

VI.

Τοῦτο χάρις, inquit Petrus, ibid. 19. et plenius: τοῦτο χάρις παρὰ Θεοῦ h. e. *hoc Deo gratum est*.

VII.

Christus, C. III. 18. dicitur θανατῶθεις σαρκί, h. e. *in corpore humano mortem passus*, ζωοποιηθεις πνεύματι, *vitam consecutus spiritu*, quo ipse vivens mortalibus vitam reddit. Conf. sect. 19-IV. 2, 6.

VIII.

Dicitur Christus, C. III. 19, 20. coll. IV. 6. iis, qui, Noachi tempore, contumaciae poenas dederant, et *mortui* in orco, tanquam *in carcere*, delinebantur, *laetum salutis nuncium attulisse*.

XIII.

I.

Pro vulgato δ, 1 Petr. III. 21. legendum est θ, referendum ad ὕδατος, quod modo praecesserat. Itaque *aqua*, in quam sacro ritu mergimur Christum profitentes, dicitur quodammodo *similis* aquis, quibus Noachus cum uxore et liberis servatus fuit.

II.

Haec igitur aqua *servare* eos dicitur, quibus baptismus est *συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν, δι' ἀνασάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*, h. e. *animi*, suae sibi *sinceritatis conscii*, *rogatio*, (*invocatio, imploratio*), qua *ad Deum* confugimus, spe nobis facta *per reditum Jesu Christi in vitam*. (Conf. C. I. 4.)

III.

Jubet Petrus, C. IV. 1. Christianos, *sese armare cogitatione Christi pro ipsis in corpore passi* ac mortui, (Conf. C. II. 21, 24. III. 18.) ut pravis resistere possint libidinibus. Cujus rei rationem reddens addit: *ὅτι ὁ παθὼν ἐν σαρκὶ τέπαιται ἁμαρτίας*, h. e. *quia, qui in corpore mortem, criminum poenam*, (*περὶ ἁμαρτιῶν*, C. III. 18. coll. C. II. 24. *τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνήγειρεν*.) *passus est, destitit a pravitate*. Scilicet, mortuo pro nobis Christo, ipsi censemur mortem, criminum poenam, subiisse, atque adeo destitisse a pravitate. (*τὰς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι*. C. II. 24.)

IV.

Mortuis, qui diluvio Noachico perierunt, *salutis nuncius delatus* dicitur, ibid. 6. *eum in finem, ut κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκὶ, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι*, h. e. *quamvis, habita hominum ratione*, quoad hi judicare possint, *damnati mortem corporis* subierint, *viverent tamen, Dei ratione habita*, Deo iudice, *animo beato*.

V.

Apostolus, ibid. 18. verbis, ex interpretatione Alexandrina, Prov. XI. 31. ductis: *εἰ δὲ δίκαιος*, inquit, *μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεύται*; quorum sententia, ad Petri consilium accommodata, haec est: *quodsi probi* et insontes Dei filii *difficulter*, nec sine aerumnis et cruciatibus, quibus Pater coelestis in peccantes animadvertit, (Conf. sect. 12-17. C. I. 18.) *servantur, quam severum experientur judicem impij ac malefici*, qui euangelio obsequium negant, Christianos vexant, Deique spiritum calumniantur? (Conf. sect. 14, 15, 17, 19.)

VI.

Ὁ ἀντίδικος, διάβολος, C. V. 8. is ipse Dei hominum-que est inimicus, quem cavere, cui resistere, Apostoli saepius jubent Christianos.

XIV.

I.

Ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, cujus nomine Petrus, 1 Ep. V. 13. Christianos salutatur, est foemina celebris Christiana, sive uxor ejus, sive alia, quae tum erat Babylonae, Assyriae urbe.

II.

Conservator noster, 2 Ep. I. 3. dicitur Christianos καλεῖσθαι, h. e. ad salutem percipiendam *invitasse*, et per consequens *adduxisse*, διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, h. e. *illustri* sua *virtute* et efficacitate. (Conf. 1. Ep. V. 10.)

III.

Ἡ ἀρετὴ, ibid. 5. est *virtus*, *fortitudo animi*; ἡ γνῶσις, *prudentia*; ἡ ἐγκρατεία, *moderatio*.

IV.

Τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλογὴν suam βεβαίαν ποιῆσθαι, ibid. 10. dicuntur, qui *sibi* ita *prospiciunt*, ut *certam habeant spem et expectationem* salutis, ad quam divinitus *electi* sunt et *invitati*.

V.

Petrus, ibid. 9. laudat τὸν προφητικὸν λόγον, h. e. *doctrinam* veterum *prophetarum*, βεβαιότερον, *firmiorem*, *certiorem* σεσοφισμένοις μύθοις, (coll. 16.) *cui animum advertere oporteat* Christianos, *velut lucernae lucenti in tenebricoso loco*, h. e. aliquam salutis, per promissum Messiam procurandae, notitiam praebenti hominibus, in rerum ad religionem pertinentium ignorantia versantibus.

VI.

Simul Petrus prophetarum institutioni praefert Christi doctrinam, ab Apostolis denunciata, Christianorum *mentes* clariore luce collustrantem. Etenim nocti et *tenebris* ignorantiae opponit *diem*, h. e. tempus rectae scientiae, et *diem* quidem *illucescentem*, h. e. temporis illius initium; *lucernae* vero, h. e. institutioni minus perspicuae, *lucem solis*, h. e. informationem luculentam, et solis quidem *exorientis*, h. e. mentes, antea minori lumine gavisas, nunc luce admodum clara collustrantem.

VII.

Negat Apostolus, ibid. 20. eas *vaticinationes*, in Veteri Codice *litteris traditas*, esse ἰδίας ἐπιλύσεως, i. e. *propriae interpretationis*: negat igitur, ipsos *prophetas* id *proprio marte fuisse interpretatos*, quod is divinitus fuerat patefactum.

A°.

MDCCCXXIV—MDCCCXXV.

I.

I.

Falsi doctores, quos notat Petrus, 2 Ep. II. 1. dicuntur *abnegare*, placitorum vitaeque improbitate, τὴν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην, h. e. *Dominum*, qui eos jure meritoque *sibi* subditos *acquisivit*. Qui quidem Dominus est *Jesus Christus*, prouti sect. 20. ut et Jud. 4. ubi librarii perperam addiderunt Θεόν.

II.

Isti impostores a Petro, ibid. 3. dicuntur alios ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ἐμπορεύεσθαι, h. e. *per avaritiam, fictis sermonibus*, tamquam pretio, *sibi comparare*, facere ut hi ipsis obtemperent.

III.

Quae a Petro, ibid. 4. et Juda, sect. 6. per metaphoram dicuntur de geniis malignis, docent, hos, olim angelorum beatorum societati adscriptos, impietate sua jacturam fecisse pristini honoris ac felicitatis, et nunc quidem a Deo coerceri, graviores vero daturus esse poenas, quo tempore Christus universo generi humano sese supremum praestiturus est judicem. Conf. sect. 9.

IV.

Ὁγδαὸς Νῶε, 2. Petr. II. 5. est *Noachus cum septem* aliis. Conf. 1. Ep. III. 20.

V.

Κυριότης et δόξαι, 2 Petr. II. 10. et Jud. 8. dicuntur qui *in potestate et honore sunt constituti*, viri principes.

VI.

Quae scribunt Petrus, sect. 11. de sanctis *angelis, maledicam sententiam non dicentibus*, et Judas, sect. 9. de *Michaële* archangelo cum Satana de cadavere Mosis certante, ea ducta sunt e fide dignis narrationibus, vel rerum vere gestarum, vel visorum symbolicorum, qualia referuntur 1 Reg. XXII. 19. Dan. X. 13. Zach. III. 1. Apoc. XII. 7.

VII.

Falsi doctores a Petro, sect. 12. dicuntur ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες, h. e. *quae ignorant calumniantes*. Simili enim modo eos describit Judas, sect. 1.

II.

I.

Impii, a Petro notati, dicuntur, 2 Ep. II. 13. ἐντρο-
φῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, h. e. *suos sese fraudibus*
oblectantes. Lectio enim ἀγάταις vulgatae ἀπάται non
est praeferenda, quamvis loco Judae parallelo, Ep. 12.
commendari videatur.

II.

Impostores isti a Petro, ibid. 14. dicuntur ὀφθαλμοὺς
ἔχοντες μεσοὺς μοιχαλίδος, h. e. *habentes oculos adul-*
terii plenos, quorum adeo oculi nihil nisi venereas
prociunt libidines. Itaque, per metonymiam, μοιχαλὶν
dicitur pro μοιχεία: nec, pro μοιχαλίδος, scribendum
erit μοιχαλλας.

III.

Quae, C. III. 5. leguntur: λαμβάνει γὰρ αὐτοὺν τοῦτο
θέλοντας, κ. τ. λ. hanc in sententiam sunt interpretanda:
qui enim hoc cupiunt, quod de Domini adventu frus-
tra expectato dicunt, *illi ignorant*, caet.

IV.

Jam olim, inquit Apostolus, ibid. 5-7. *Deo jubente*,
fuertunt coelum (scil. aëreum) *et terra ex aquâ* veluti
emersa, *et aquae ope consistens*, (Conf. Gen. I. 6.
Ps. XXIV. 2.) *quibus coelo terrâque pristinus ille*
mundus aquâ submersus periit: (Conf. Gen. VII. 11,
12. I. Petr. III. 20. 2. Petr. II. 5.) *quae vero nunc*
sunt coelum et terra, eo ipso jubente, *asservantur*
igne delendae, conservatae usque ad judicii extremi
tempus, quo homines impii peribunt.

V.

Quae praesignificat Petrus, de coeli terraeque inter-
itu, ibid. 10, 12. ut et de novo coelo ac terrâ, in
quibus sedem suam habeat pietas, ea, de hac tel-
lure atque aëre eam circumdante, sunt interpretanda.

VI.

Petrus, omnes dicens *Pauli epistolas*, ibid. 16.
intelligit, quas sua aetate scriptas, aut ipse legerat,
aut e Marci (Conf. I Ep. V. 13.) aliorumve narratione
cognoverat.

VII.

Petrus, ibid. satis honorifice de Paulo scribens, recte
tamen dicit, iis, quae de Christi adventu patienter ex-
spectando scripserat Paulus, *quaedam inesse intellectu*
difficilia.

III.

I.

Quae Johannes Apostolus scribit, 1 Ep. I. 1, 2, 3. ca-
sic interpretanda sunt: *quod erat a mundi initio, quod*
nostris vidimus oculis, quod spectavimus nostrae-
que manus contrectarunt, de illo Dei interprete,
vitam salutarem nobis dante, (qui enim vitam nobis
tribuit, patefactus est, et vidimus eum, de eoque
testamur, ac denunciamus vobis illum vitae aeter-
nae datorem, qui apud Patrem erat nobisque pate-
factus est:) *quod igitur vidimus et audivimus, vo-*
bis denunciamus.

II.

Deus, ibid. 5. eum dicitur Φῶς, in quo nulla sit
σκοτία, *summa ejus laudatur vis hominum genus doc-*
trina salutari collustrans, nullo errore intermixto.

III.

Περιπατεῖν dicuntur, ibid. 6, 7. ἐν τῷ Φωτί, *qui doc-*
trinae salutaris luce fruuntur ad bene beateque vi-
vendum, contra ἐν τῷ σκότει, qui ea non gaudent,
atque adeo in rerum ad virtutem felicitatemque facien-
tium ignorantia vivunt.

IV.

Ipse Deus, ibid. 7. dicitur *esse ἐν τῷ Φωτί*, quippe
qui consummata rerum omnium *scientia gaudet*, nec
quicquam erroris aut vitii admittit.

V.

Τὸ αἶμα Jesu Christi, ibid. dicitur eos καθάρσειν ἀπὸ
πᾶσης ἁμαρτίας, *qui violentae mortis, quam passus*
ille est, salutarem percipiunt fructum ad poenarum
peccando debitaram immunitatem consequendam.

VI.

Δίκαιος dicitur Deus, ibid. 9. *juste agens cum ho-*
minibus, quibus, quod promisit, praestat.

VII.

Negat Apostolus, C. II. 3, 4. eos Christum *nosse,*
qui mandatis ejus non parent.

IV.

I.

Qui Christi dicto paret, dicitur Deum perfecto amans et cum Christo intime junctus., 1 Joh. II. 5.

II.

Johannes *praeceptum* de amandis fratribus Christianis dicit, mox, sect. 7. *vetus*, quippe jamdudum iis datum, mox, sect. 8. *novum*, quippe inauditum, antequam illud suis discipulis, dederat Christus, Joh. XIII. 34.

III.

Quae, ibid. addit Apostolus: ὁ ἐστὶν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν ὑμῖν, ea supplenda sunt per ἀληθὲς ἐστὶν ut haec sit sententia: *prout Christus vere suus amat fratres, ita et vos vere amatis vestros.*

IV.

Johannes, ibid. 12-14. Christianos, quibus, et antea scripserat, et nunc scribit, appellat universe τεκνία et παῖδια, paterni amoris significandi causa: cum vero in his essent, alii aetate proveciores; alii juniores, hos νεανίσκους, illos πατέρας, dicit.

V.

Pro tertio γράφω, sect. 13. substituendum est ἔγραψα, quocum nova sectio 14. est inchoanda. Scripserat autem Johannes antea Evangelium suum, eorum in gratiam, ad quos hanc dedit epistolam.

VI.

Ὁ κόσμος, sect. 15, 16, 17. est *hominum pravorum, profanorum, turba*. Τὰ ἐν τῷ κόσμῳ sunt, *quae in ea fiunt, aguntur*. Τὰ ἐκ τοῦ κόσμου, *quae ex ea oriuntur, proficiscuntur*.

VII.

Ἐσχάτη ὥρα, sect. 18. est *ultimum tempus*, quod cum condito Christi regno initium cepit, neque ante hujus consummationem finem habebit. Dicitur autem a Petro καιρὸς ἔσχατος; 1 Ep. I. 5. ἔσχατοι χρόνοι, ibid. 20. ἔσχατον τῶν ἡμερῶν, 2. Ep. III. 3. ut et a Scriptore Ep. ad Hebr. I. 1. Porro ἔσχαται ἡμέραι, Act. II. 17. quomodo etiam Paullus, 2 Tim. III. 1. et Jacobus, Ep. V. 3. dixerunt. In Judae Ep. sect. 18. ἔσχατος χρόνος dicitur.

V.

I.

Johannes, 1 Epist. II. 18. 22. IV. 1. 3. et 2 Epist. 7. eos dicit ἀντίχριστους et ψευδοπροφήτας, qui Christo corpus, quod vere esset humanum, negabant, nec nisi corporis speciem ei adscribebant, proinde *Docetae* et *Phantasiastae* dicti.

II.

Christiani, 1 Epist. II. 20. 27. dicuntur *accepisse τὸ χρίσμα*, h. e. *institutionem*, qua *res omnes* ad religionem necessarias cognoscebant, eâque cognitione, tanquam signo honorifico, *distinguebantur* et *commendabantur*: *accepisse* autem ἀπὸ τοῦ ἁγίου, h. e. a Sancto illo Jesu Christo, doctore summo, qui nec fallere nec falli posset. Conf. sect. 28. Apoc. III. 7. Act. III. 14. coll. IV. 27. 30.

III.

Ἡ ἀλήθεια, ibid. 21. non est *doctrina vera, Christiana*, sed *universae veritas*. *Nullum*, inquit Apostolus, *mendacium e veritate existit*: vos nobiscum notis, quid verum sit, isti mentiuntur; itaque e nostra vestraque societate non exorti sunt. Conf. sect. 19, 20.

IV.

Vulgatae editioni, sect. 23. haec sunt addenda: ὁ δὲ μολογῶν τὸν υἱὸν, καὶ τὸν πατέρα ἔχει. Dicuntur autem τὸν πατέρα ἔχειν, qui Deum, *Patrem* coelestem, *habent sibi propitium*. Conf. C. V. 12. 2. Epist. 9.

V.

Quae, ibid. 29. leguntur, perperam a C. III. sunt divulsa. Dicitur θεός καὶ πater, ut C. I. 9. non Jesus Christus, qui modo laudatus fuerat.

VI.

In verbis ἐὰν φανερωθῇ, Cap. III. 2. cogitandus est *Christus*, cui similes sint futuri Dei filii. Ille autem h. I. et C. II. 28. dicitur φανεροῦσθαι, quando *plane innotescit, manifestamque reddit* regis et judicis majestatem, quam nemo mortalium cogitando assequitur. Conf. Euang. XVII. 24. Col. III. 4 et 1 Petr. IV. 13.

VII.

Ἐκεῖνος, ibid. 3. est *Christus*. Conf. sect. 5, 6.

VIII.

Ἀνομία, ibid. 4. est *legis inficiatio*. Ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν idem est atque ἀμαρτάνειν, sect. 8, 9.

VI.

I.

Johannes, 1 Epist. III. 6. *quisquis*, inquit, *peccat*, h. e. vitam agit legi divinae adversantem, *Christum nec vidit, nec novit*; non enim in eo spectavit et agnovit sanctissimum et benignissimum Conservatorem suum ac Dominum.

II.

Τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ibid. 8. dicuntur quaecunque *legi divinae fiunt contraria*. Haec diabolo attribuuntur, propterea quod hic ἀπ' ἀρχῆς ἀμαρτάνει, primique delicti auctor fuit Hevae. Conf. Euang. VIII. 44.

III.

In iis, qui a Deo ita sunt emendati, ut sanctitati operam dent, Patris coelestis σπέρμα dicitur μένειν, ibid. 9. sc. iis inest vis Dei salutaris, qua procreati sunt ejus filii.

IV.

Negat Apostolus, ibid. 17. in homine duro et inhumano, manere πῦν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, h. e. *amorem erga Deum*.

V.

Dicuntur, ibid. 19. ἐκ τῆς ἀληθείας εἶναι, qui, ex ea tanquam matre, progeniti, *veri sunt amantes, veraces*.

VI.

Johannes, ibid. 20. *si*, inquit, *noster* nos *animus damnet, utique* (ὅτι enim est asseverans, ut Rom. XIV. 11.) *major est Deus, quam animus noster, novitque omnia*, peccata quoque nobis ignota; hujus igitur damnatio multo magis erit extimescenda.

VII.

Πνεῦμα, Cap. IV. 1. dicitur *spiritus*, quo quis agitur, quem docendo prodit. Conf. C. III. 24. et IV. 6. Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ *spiritus, qui e Deo prodit* (ἐκπορεύεται, Euang. XV. 26.) *divinus, quem Deus tribuit*.

VIII.

Qui in textum Graecum; ibid. 3. pro ὁ μὴ ὁμολογῇ, intulerunt δ λύει, et in versionem Latinam: *qui solvit*, spectasse videntur Corinthum, qui *solvebat, dissolvebat* Jesum, putans, discernendum esse Jesum Nazarenum, Josephi filium, a Christo, Dei Filio. Caeterum verba: Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα addita videntur a libris, ducta ex. sect. 2.

VII.

I.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, 1 Joh. IV. 6. est *spiritus*, geminos doctrinae Christianae interpretes *verum docens*: τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης, *spiritus*, spurios doctores *in errorem ducens*.

II.

Sententia eorum, quae, ibid. 17. dicuntur, haec est: *amor noster erga Deum eo perficitur, quod fidenter expectemus iudicii divini tempus*, quo deprehendamur *tales fuisse hoc in mundo viventes, qualis ille Deus est*.

III.

Τὸ ὕδωρ C. V. 6-9. *per quod venit* Conservator noster, et quod *testatur*, ac *divinum* quidem edit testimonium, quo inducti credamus, *Iesum Christum esse Dei Filium*, est *sacra lavatio*, qua ille muneri suo est initiatus. Conf. Joh. III. 5. *Per hanc* igitur Christus *venit* ac docendorum hominum munus adiit: Deus autem palam fecit, *Iesum* esse ipsius Filium, *promissum* generis humani *Sospitorem*.

IV.

Τὸ αἷμα, de quo eadem quae de τῷ ὕδατι praedicantur, est *sanguis* Christi morientis. Conf. C. I. 7. *Per hunc venit* Christus, quoad moriendo conservandorum hominum provinciam adiit: Deus autem signis mirificis, mortem ejus comitantibus, inprimis reditu ejus in vitam, *testatus* est, eum esse, quem sese professus fuerat, Christum, Dei Filium.

V.

Id ipsum τὸ πνεῦμα *testari* dicitur, ibid. 6. ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, h. e. *quia spiritus ille*, quem Christus sui testem promiserat, Joh. XV. 26. *est veracissimus*, ipsa veluti *veritas*. Eadem est metonymia, quae epist. IV. 8, 16. ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν. Testatus autem fuit spiritus, donis mirificis, quibus instructi Apostoli testimonium de Christo ediderunt.

VI.

Quae mox subsequuntur, sect. 7, 8. sic legenda sunt: ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν. Dicuntur autem εἰς ἓν εἶναι, *ad unum esse*, hoc est, ad unum idemque testandum conspirare.

VII.

Quae in vulgata editione interponuntur: ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατήρ, ὁ λόγος, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, a seriore manu, pedetentim, interpretandi causa, sunt addita.

VIII.

I.

Ἀμαρτία πρὸς θάνατον, *peccatum mortiferum*, 1. Joh. V. 16, 17. dicitur eorum, qui, postquam Christo sese addixerant, ad deastrorum cultum revertebantur. Conf. sect. 20, 21.

II.

Negat Apostolus, ibid. 18. Christianos, genuinos *Dei filios*, *peccare*, sc. ejusmodi peccatum mortiferum. Ὁ πονηρὸς, inquit, οὐχ ἄπτεται αὐτοῦ. h. e. *malignus iste Dei hominumque adversarius eum nonprehendit*, illecebris τῆς εἰδωλολατρείας non capit, in potestate sua non tenet.

III.

Ὁ κόσμος ὅλος, *tota hominum profanorum turba*, ibid. 19. dicitur ἐν τῷ πονηρῷ καθεῖσθαι, h. e. *in maligni istius potestate esse*.

IV.

Christiani dicuntur, ibid. 20. *cum Deo vero juncti*, ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ, h. e. *eo quod cum Filio ejus sunt juncti*. Conf. C. I. 3, 2 Ep. 9. Euang. C. I. 12.

V.

Ὁ ὄψος, ibid. ad paulo remotius αὐτῷ est referendum, ut 2 Ep. 7. suadente contexta oratione, scribentis consilio et loco parallelo, Euang. XVII. 3.

VI.

Ὁ πρεσβύτερος, *senex*, hoc nomine, honoris causa ipsi dato, satis notus, est Johannes Apostolus.

VII.

Ἐκλεκτὴ Κυρία, 2 Joh. I. 5. non est Societas Christiana, sed pia foemina, proprio suo nomine appellata.

VIII.

Sententia eorum, quae, sect. 2. collata cum sect. 1. leguntur, haec est: *quod vos, et ego vere diligam, et sincere ament quicumque veritatem agnoscunt, propterea fit, quod omnium Christianorum animis insidet ea veritas, quae in aeternum nobis omnibus aderit*.

IX.

I.

Johannes, 2 Epist. 3. mulieri Christianae et liberis ejus apprecatur εἰρήνην, salutem, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ, h. e. quae in sincera fide et amore cernitur.

II.

Apostolus eos, ibid. 8. jubet cavere, ne perdant fructum eorum, quae antea bene gesserant, operamque dare, ut omnem recipiant remunerationem. Quamquam enim retinenda est vulgata lectio in ἀπολέσωμεν, ἐργασάμεθα et ἀπολάβωμεν, contexta tamen oratio et admonentis consilium suadent, ut credamus, Johannem ἀνακοινώσεως figura esse usum, dictitque minus grati mitigandi causâ, a secunda persona transiisse ad primam.

III.

Prudenter Apostolus, ibid. 10, 11. prospexit, ne mater et liberi, hospitio excipiendis fraudulentis doctrinae Christianae depravatoribus, in erroris societatem venirent, aut hos quodammodo adjuvarent.

IV.

Diotrephes, 3 Joh. 9. dicitur φιλοπρωτεύων αὐτῶν, h. e. principatum inter eos, qui coctui Christiano adscripti erant, affectans.

V.

Quod ille ibid, dicitur οὐκ ἐπιδέχεσθαι Johannem, accipiendum est, non de negata Apostoli in docendo auctoritate, sed de non admissa ejus commendatione, sive de non admissis fratribus ab Johanne commendatis. Conf. sect. 10.

VI.

Quae sect. 10. leguntur, docent, Diotrophem, neque ipsum fratres advenas admisisse, neque alios, qui admitterent, tulisse, quos adeo dicitur ejecisse coetu sacro, in aedibus ipsius congregato.

VII.

Ἰούδας, Ἰησοῦ Χριστοῦ δούλος, qui epistolam scripsit, fuit unus e duodecim Jesu Christi apostolis; nulla enim est causa, quare suspicemur, a scriore manu profecta ea esse, quibus describitur, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου.

X.

I.

Quando Christiani, Jud. 1. dicuntur Ἰησοῦ Χριστοῦ τετηρημένοι, praepositio ἐν, ex iis, quae modo praecesserant, est supplenda, ut adeo illi dicantur *a Jesu Christo servati*.

II.

Impii, ab Apostolo damnati, dicuntur, ibid. 4. πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τὸ κρῖμα, propterea quod, in libris sacris, eorum *indoles et poena fuere descriptae, longe ante* quam punirentur. Conf. sect. 5-7. 14, 15.

III.

Πυρὸς αἰώνιου δίκης, sect. 7. est *poena aeternum duratura*, a foedis Sodomae et Gomorrhae incolis danda: cujus imago sumta est ab *igne*, quo urbes istae olim fuere combustae.

IV.

Quamvis σπιλάδες Graecis dici soleant *scopuli marini*, suadet tamen collatio loci, II. Petri II. 13. ut huic voci, in loco parallelo Judae, sect. 12. *macularum* notionem tribuamus, ut adeo σπιλάδες dicantur iidem, qui σπίλοι, *morum turpitudine socios commaculantes*.

V.

Δένδρα δις ἀποθανόντα, ibid. sunt *arbores*, quae, postquam fructus ferre desierunt, *plane etiam marcescunt*: itaque, per metaphoram, indicantur homines, nec fructuosi, neque ulla in re deinceps utiles futuri.

VI.

Quae Apostolus, sect. 14, 15. laudat ab Enocho dicta, e fide dignis monumentis, postea deperditis, sumsit.

VII.

Non admodum graves sunt causae, quae suadeant, ut, pro lectione vulgata, sect. 22, 23. aliam substituamus, sive e codicibus manuscriptis, sive ex conjectura.

XI.

I.

Ἰωάννης, Apoc. I. 1, 4, 9. XXII. 8. non est Johannes Marcus, aut Johannes, presbyter Ephesinus, sed Johannes Apostolus.

II.

Quae, in Apocalypsi prae-nunciata, dicuntur futura ταχὺ, ἐν τάχει, quorumque δ καιρὸς dicitur ἐγγύς, C. I. 1, 3. XXII. 10, 20. referenda sunt ad Christi adventum, quem ipse *prope instantem* dixit, Matth. XXIV. 64. *propediem* sese demonstraturus regem, a Deo constitutum, genuinis cultoribus praemia, contumacibus poenas, distributurum.

III.

Τὰ ἑπτὰ πνεύματα, C. I. 4. III. 1. IV. 5. V. 6. sunt *septem genii* coelestes, praecipui Dei ministri.

IV.

Pro vulgato βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, C. I. 6. legendum est βασιλείαν ἱερέων, in quo durus est hebraismus, pro βασιλείαν ἱερέων, מַלְכוּת כֹּהֲנִים, Exod. XIX. 6. quod Petrus, 1 Ep. II. 9. cum interpretibus Alexandrinis, tradidit per βασιλεῖον ἱεράτευμα. Indicatur autem *societas*, cujus cives *Deo Regi obtemperant, sacra Deo faciunt*.

V.

Quamquam Christi mortui latus ab uno perfossum est milite, *eum* tamen *perfodisse* dicuntur, C. I. 7. quicunque necem ejus postularunt.

VI.

Πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, ibid. sunt *omnes Judaeae tribus*, atque adeo *Judaeorum universitas*. Conf. Zach. XII. 10-14. Matth. XXIV. 30. Omnes igitur *κρίνονται ἐπ' αὐτόν*, h. e. *plangent de eo*, summo animi moerore affecti, propter execrabile interfecti Christi facinus.

VII.

Deus, κύριος ὁ Θεός, C. I. 8. uti et C. XXI. 6. similiter Christus, C. XXII. 13. dicitur τὸ Α καὶ τὸ Ω, h. e. *primus et ultimus*, atque adeo unus omnia aggrediens et consummans. Conf. Jes. XLI. 4. XLIII. 10. XLIV. 6. XLVIII. 12, 13.

VIII.

Johannes, C. I. 10. dicitur fuisse ἐν πνεύματι, quando mens ejus tantopere occupatus erat rerum magnarum contemplatione et imaginatione, ut nulla re alia, sensibus externis objecta, afficeretur. Conf. Act. VH. 55, 56. X. 10-13. 2 Cor. XII. 2-4.

XII.

I.

Imago Christi, *septem inter candelabra aurea ambulantis*, Apoc. I. 12, 13, II. 1. indicat singularem providentiam, qua ille, veluti olim Sacerdos in templo candelabra accendens, coetus septem Asiaticos, Deo consecratos, curabat.

II.

Qui Johanni apparebat, dicitur ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου, C. I. 13. XIV. 14. *hominis filio similis*, (*gelijk aan eens menschen zoon*,) prouti olim, et promissus humani generis rex, et genius coelestis, Danieli fuere visi, Dan. VII. 13. X. 16, 18.

III.

Ἀστέρες ἑπτὰ, Apoc. I. 16, 20. II. 1. sunt *septem*, non *gemmas*, sed *astra*, quae videbantur Johanni talia, et splendore, et magnitudine, qualia oculis nostris apparent. Conf. C. II. 28. VI. 13. VIII. 10, 11, 12. IX. 1. XII. 1, 14. XXII. 16.

IV.

Horum imago astrorum referebat coetuum Asianorum ἀγγέλους, h. e. *legatos*, ad Johannem missos, eosdemque doctores, qui Christianos doctrinae luce collustrabant. Curabat igitur Christus, ne quid iis calamitosum accideret, *sua* veluti *dextra* eos *tenens*, C. I. 20. II. 1. III. 1.

V.

Ubi *gladius acutus ex ore* Christi *prodire* videtur, C. I. 16. indicatur summa ejus potestas, qua a contumacibus *sumit poenas*, quas *minatus est*. Conf. C. II. 16. XIX. 15. Jes. XI. 4. XLIX. 2. Hebr. VI. 12.

VI.

Ἡ ἀγάπη ἡ πρώτη, C. II. 4. est *amor*, quo Ephesini, cum *primum* Christo nomen dedissent, hunc persecutiae fuerant.

VII.

Minatur Christus, ibid. 5. se, *nisi resipiscant* Ephesini, ipsorum *candelabrum loco suo esse moturum*: h. e. facturum, ut desinat Ephesus esse locus sacer, coetusque Ephesinus sede sua destituatur.

XIII.

I.

Τῶν Νικολαϊτῶν nomen, Apoc. II. 6, 15. est symbolicum, quo notantur, qui, sect. 14. dicuntur οἱ κρατοῦντες τὴν διδαχὴν Βαλαὰμ, et 2 Petr. II. 15. coll. Jud. 11. ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαὰμ τοῦ Βοσὸρ, qui, uti olim Bileamus Israëlitis, ita nunc Christianis, suasores erant epularum in deastrorum honorem celebrandarum.

II.

Τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου imagine, ibid. 17. describuntur animi bona, *nondum* nobis *cognita*, nec nisi *piis destinata Christi cultoribus*.

III.

Albus calculus, cui inscriptum est nomen novum, nemini nisi accipienti cognitum, ibid. significat novi honoris tesseram, alicui nominatim destinatam, qua aditus fiat ad beatam conditionem, quam nemo recte possit aestimare, nisi ea ipse fruatur.

IV.

Τὰ τέκνα, ibid. 23. proprie dicuntur turpissimae mulieris *liberi*, flagitioso coitu procreati.

V.

Βᾶρος, ibid. 24. dicitur *mandatum molestum*: cujusmodi hoc erat, quo jubebantur Thyatireni, foeminam divitem et honoratam, eamque antistitis uxorem, e coetu suo ejicere.

VI.

Quando, ibid. 26. praesignificat Christus, fore, ut *victores imperent gentibus profanis, easque regant sceptro ferreo*, quo eae *conterantur, ut vasa fictilia*; imagine ducta e Psalmo II. promittit, fore eos participes incolumitatis et felicitatis, qua ipse eorum Rex et Vindex, subjectis sibi adversantibus, est fruiturus.

VII.

Ὁ ἀσὴρ ὁ πρωῒνος, ibid. 28. est *symbolum regiae potestatis*. Conf. C. XXII. 16. Num. XXIII. 17. Jes. XIV. 12. Sirac. L. 7.

VIII.

Ἡ οἰκουμένη ὅλη, C. III. 10. est *totus terrarum orbis*, et οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ibid. sunt *telluris incolae*.

XIV.

I.

Christus, Apoc. III. 12. *ὁ νικῶν*, inquit, *ποιήσω αὐτὸν ἐϋλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι*. Quo dicto promittit, se victoribus daturum esse sedem honorificam, eamque perpetuam, in societate beatorum hominum coelesti.

II.

Quae mox subjiciuntur: *καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα κ. τ. λ.* remoto tropo, ex Ezech. IX. 3-5. ducto, multum vero in Apoc. ornato, hanc habent sententiam: *faciam, ut in eo agnoscatur fidelis Jehovahae, Dei mei, minister; legitimus societatis coelestis civis; (Conf. C. XXI. 2.) et genuinus discipulus, mihi mentis divinae interpreti (Conf. G. XIX. 16.) addictus; qui adeo miseriis, cuique improbo imminuentibus, exemptus, summa sit beatitate fruiturus.*

III.

Ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ, sect. 14. est *princeps rerum a Deo procreataram.*

IV.

Christus, ibid. 18. consulit Laodicensibus, *ut ab ipso emanant aurum igne exploratum purgatumque, quo ditescant*: h. e. ut ipso studiose utantur doctore et emendatore, quo veras probatasque sapientiae ac virtutis divitias acquirant. Conf. Prov. III. 7. 11-14.

V.

His ipsis auctor est Conservator noster, *ut ab ipso emanant vestimenta alba, ut induantur, neque appareat nuditatis eorum dedecus*: h. e. ut ipso utantur Conservatore, cujus beneficio forent honore conspicui, neque amplius criminum suorum turpitudine deformes.

VI.

Collyrii imagine, ibid. indicatur *Christi doctrina*, qua recte adhibita *videmus*, quales simus, quae sint animi nostri vitia. Conf. Ps. XIX. 9.

VII.

Quae, sect. 20. habentur: *ἔσθηκα ἐπὶ τὴν θύραν, κ. τ. λ.* in hanc accipienda sunt sententiam: *ego moneo et hortor homines, nec facile remitto; si quis mihi moneanti obtemperet, eo utar amico perquam familiari, ille vero familiaritate mea erit felicissimus.* Conf. Joh. XIV. 21, 23.

XV.

I.

Johannes, Apoc. IV. 2. V. 2. imaginandi facultate mirifice affecta, videt coeleste veluti palatium, in eoque thronum, cui insidet Deus, dextera tenens volumen convolutum, in quo providentiae divinae decreta scripta sunt, eumque ita septem sigillis obsignatum, ut, uno post alterum resignato, alia pars codicis post aliam legi possit.

II.

Dei thronum per semicirculi modum circumdant viginti quatuor sellae, quibus insident totidem *πρεσβύτεροι*, h. e. *seniores*, principes omnium beatorum ex Israëlitarum gente, C. IV. 4. Quales igitur, in templo Hierosolymitano, erant viginti quatuor principes ordinis sacerdotalis, tales Johanni videntur illi coelestes.

III.

Pavimentum coeli, C. IV. 6. et XV. 2. videbatur *veluti* (*ὡς* enim in loco prioro restituendum est:) mare vitreum, crystallo simile. Conf. Exod. XXIV. 10. Ezech. I. 22.

IV.

Quae in circuitu throni apparent, C. IV. 6-8. quatuor *ζῶα*, *animantia*, imaginem referunt hominum, e diversis gentibus, cum rudioribus, tum politionibus, congregatorum, ad Deum Christumque laudandum, et bene beateque vivendum. Conf. C. V. 8-10. VI. 1-7. XV. 7. uti et Ezech. I. 5-14.

V.

Christus, forma humana, visus est Johanni, C. V. 6. conspicuus signis, cum vulnerum ei inflictorum, quando veluti agnus mactatus moreretur, tum summae potestatis et scientiae: hujus enim signa sunt *septem oculi*, illius vero *septem cornua*.

VI.

Quod ille unus dignus dicitur, ibid. 3-5. 9. coll. 12. qui librum e Dei manu accipiat, ejusque sigilla aperiat, docet, huic uni curam committi posse patefaciendi et exsequendi, quae Deus decrevit.

XVI.

I.

Imaginibus; Apoc. VI. I. — XI. 18. universe indicantur poenae, quas Deus sumsit a contumacibus Judaeis Palaestinensibus.

II.

Tamquam equites, prodeunt bellum, C. VI. 1, 2. cædes, 3, 4. fames, 5, 6. et mors, gladio, fame, peste ac belluis, interimens. 7, 8.

III.

Vatum Israëlicorum, olim religionis causa trucidatorum, animis, vindictam flagitantibus, respondetur, expectandum esse tempus prope instans, quo simul poena sit sumenda ab iis, qui Christi legatos interfecerant. ibid. 9-11. Qua imagine id ipsum indicatur, quod praesignificaverat Jesus, Matth. XXIII. 29-36.

IV.

Procella et terrae coelique motus describitur vehementior, ex quo omnes sibi instantem praesagiunt interitum, ibid. 12-17. His autem similia sunt, quae a Christo fuere indicata, Matth. XXIV. 29, 30. Luc. XXII. 25-27. XXIII. 28-31.

V.

Quae, cap. VII. conspicua est imago, universe docet, interitus periculo, Judaeis contumacibus imminenti, singulari Dei providentia, exemptum iri pios Christi cultores: qua de causa Deum Christumque laudaturi sint coelites.

VI.

Quod e singulis tribubus *duodecies mille* obsignentur, valde magnum indicat numerum, accommodatum ad numerum horum tribuum duodenarium. Caeterum imago angeli, *σφραγίδα* adhibentis, ad notandos homines Deo sacros, convenit cum ea, quam vidit Ezech. C. IX.

VII.

Imago thuribuli in terram abjecti, C. VIII. 5. significatur, desinere preces publicas pro salute populi Israëlitici. Conf. Ezech. X. 2.

VIII.

Septem angeli tubis clangentes, unus post alterum, signa edunt gravissimorum malorum, a Deo Judaeis immissorum, quorum alia fiunt nemine interveniente, C. VIII. 6.-IX. 12. alia irruente Romanorum exercitu, ibid. 13-21.

XVII.

I.

Quae Johannes, Apoc. X. 1-7. audiebat septem tonitrua, signa erant malorum, proxime Judaeis imminentium, necdum enunciandorum, quandoquidem antea Evangelium, libro ab Apostolo veluti devorando inscriptum, gentibus profanis erat denunciandum, ibid. 8-11. Conf. Matth. XXIV. 14. et Ezech. II. 8.-III. 11.

II.

Jubebatur Johannes C. XI. 1, 2. metiri templum Hierosolymitanum et altare, et numerare in templo adorantes, exopto tamen atrio, gentibus dato profanis, urbem vastaturis. Qua imagine indicatur paucitas Deum in templo colentium, et vis eorum, qui aedem sacram essent profanaturi, urbemque Deo consecratam vastaturi. Conf. Matth. XXIV. 15. Luc. XXI. 24.

III.

Quae, ibid. 3-14. de duobus dicuntur Prophetis, auctoritate et fortitudine similibus Mosis et Eliae, frustra suos cives monituris, instigante diabolo, necandis, mox vero in beatas sedes transferendis, uti et de flagitii in eos commissi poenis, conveniunt in Christi legatos, veluti utrumque Jacobum nonnullosque alios horum similes. Conf. Zach. IV. 3-11-14.

IV.

Tandem, post septimae tubae clangorem, diruta Hierosolyma, evenit, quod praenunciatum fuerat a vatibus, proclamant voces coelestes Deum Christumque regem aeternum; ibid. 15-18. coll. X. 7.

V.

In singulari phantasia. C. XI. 19-XX. 15. non tantum Judaei, extra Palestinam dispersi, sed etiam quicumque ex aliis gentibus Deo Christoque adversantes, una cum instigatore diabolo, post diuturnam pugnam, vincuntur et puniuntur: quicquid salutari Domini consilio obest, tollitur: pii autem Dei Christique cultores servantur beanturque.

XVIII.

I.

Mulier, Apoc. XII. 1, 2. est Heva, (Gen. III. 15.) mater diu expectati filii, Jesu Christi, uti et eorum, qui sancto fraternitatis vinculo cum eo sunt juncti, ibid. 5, 17.

II.

In dracone, ibid. 4, 9. s. diabolo, una cum ministris suis, certante adversus coelestes Dei ministros, et ab his victo, imago est pugnae impiorum hominum contra pios, cujus exitus, divino beneficio, his salutaris, illis funestus, sit futurus.

III.

Bellua e mari prodiens, draconis adjutrix, C. XIII. 1-10. imaginem exhibet idololatriae et superstitionis, apud Romanos regnantis, carcere et gladio in Christianos saevientis. Conf. Dan. VII. 3-8. 21.

IV.

In bellua terrestri, altera draconis adjutrice, ibid. 11-18. (coll. XVII. 13. XIX. 20. XX. 10.) imago est praestigiarum, quibus homines cujuscunque generis et conditionis ad impietatem pelliciantur.

V.

In numero $\chi\xi\xvarsigma$, ibid. 18. nota est, non temporis, sed hominis cujusdam pessimi, cujus nomen latet in literis, istius numeri signis.

VI.

Qui, C. XIV. 1-5. una cum agno, in Sionis monte conspiciuntur, sunt pii Christi cultores ex Israëlitarum gente, eo duce sanctam beatamque in coelo agentes vitam.

VII.

Babylonis nomine, ibid. 6-13. dicitur Roma, idololatriae saevientis et pellicientis sedes, cui imminere dicuntur impietatis poenae.

VIII.

Harum poenarum initium describitur, imagine messis et vindemiae, ibid. 14-20. Exitum autem sibi salutarem expectare dicuntur homines beati, in coelo Deum Christumque colentes, C. XV. 1-4.

XIX.

I.

Apoc. XV. 5—XVI. 21. prasignificantur idololatriae et saevitiae poenae perquam graves, a profanis et contumacibus sumendae, immissis a Deo malis, quasi effusis e septem phialis.

II.

Ipse tandem Romana respublica, splendide vestita et ornata meretrix; ad idololatriam et saevitiam vi cogens fraudibusque pelliciens, evertenda dicitur, lamentantibus multis terae incolis, plaudentibus vero coelitibus. C. XVII. XVIII.

III.

Septem capita belluae, quae imago est idololatriae, sub Romanorum imperio regnantis, C. XVII. 10. (coll. XIII. 1—10, 14.) dicuntur significare septem reges, quorum quinque jam ceciderant, sextus lethali erat vulnere caesus, hactenus tamen sanatus, ut viveret, septimus nondum advenerat nec diu erat mansurus. Scilicet quinque illis vixit Julius Caesar, Augustus, Tiberius, Caligula et Claudius: Sextus est Nero, qui, conjuratione in ipsum facta, vulnus lethale accepit, qua tamen detecta triennium superfuit: Septimus est Galba, qui periit, decimum imperii mensem ingressum.

IV.

Ipse Christus, C. XIX. 11—21. ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, cujus nominis vim nemo nisi ipse novit (s. 13.) vincere dicitur idololatriam, in orbe Romano regnantem, et huic addictam ψευδοπροφήτεϊαν.

V.

Quae, de dracone in carcerem abyssi conjiciendo, post mille annos paullisper solvendo, C. XX. 1—3, 7, 8. dicuntur, indicant, fore, ut profanorum hominum, Christianos vexantium, saevitia per multa saecula cohibeatur; dein vero denuo periculum faciat Christianis nocendi.

VI.

Quae, de sanctis martyribus in vitam revocandis et cum Christo mille annos regnaturis, dicuntur, ibid. 4—9. de summo honore et insigni beatitudine iis destinata, sunt interpretanda.

VII.

Ἡ Γῶγὰ ἰὸ Μαγῶγ, ibid. 8. dicuntur gentes barbarae et feroces, prouti Ezech. XXXVIII. 2, 3. XXXIX. 1, 6, 11, 15.

VIII.

Irritus satanae et profanorum hominum in religionem societatemque Christianam impetus et aeterna poena eum secutura describitur, ibid. 9, 10.

IX.

Finis societati humanae terrestri tandem imponendus et praemiorum poenarumque aequa distributio cunctis hominibus destinata, pinguntur ibid. 11-15.

X.

Discribitur, C. XXI. 1-XXII. 6^a sanctitas, felicitas et perennitas societatis coelestis, imaginibus sumtis ab Hierosolyma, urbe Deo sacra, olim verae religionis sede.

INDEX DEFENSORUM.

Quaestiones DE VITIS APOSTOLORUM.

A°. MDCCCXV - MDCCCXVI.

I.

Daniël Henricus Horst, *Texelensis*. XIII. Decembris.

II.

Johannes Fredericus Fischerus, *Oberwinterensis*. XI.
Januarii.

III.

Arend Hazeu, *Amstelodamensis*. XXIV. Januarii.

IV.

Hendericus Engbartus Vinke, *Amstelodamensis*. VII.
Februarii.

V.

Janus Brave, *Amstelodamensis*. XXI. Februarii.

VI.

Johannes Spijker, *Amstelodamensis*. VI Martii.

VII.

Ludovicus Hepp, *Palatinus*. XX. Martii.

VIII.

Abrahamus Losgert, *Rheno-Trajectinus*. III. Aprilis.

IX.

Johannes Jacobus Rambonnet, *Campensis*. I. Maji.

X.

Antonius Hesterus Blaauw, *Ziricseënsis*. XV. Maji.

XI.

Guilielmus Fredericus Overhoff, *Amstelodamensis*.
XXXI. Maji.

XII.

Johannes Hermannus Hamelberg, *Amstelodamensis*.
XII Junii.

Quaestiones

DE LOCIS NOVI TESTAMENTI DIFFICILIORIBUS.

A^o MDCCCXVI - MDCCCXVII.

I.

Abrahamus Losgert, *Rheno-Trajectinus*. XVI. Octobris.

II.

Hendericus Engbartus Vinke, *Amstelodamensis*. XXX.
Octobris.

III.

Johannes Jacobus Rambonet, *Campensis*. XXVII. No-
vembris.

IV.

Johannes Fredericus Georgius Greeven, *Issumensis*.
XI. Decembris.

V.

Johannes Petrus Krieger, *Palatino-Bipontinus*. XXIX.
Januarii.

VI.

Johannes Christianus Riehm, *Palatino-Bipontinus*.
XII. Februarii.

VII.

Didericus de Bonvoust Beeckman, *Rheno-Trajectinus*.
XXVI. Februarii.

VIII.

Guilielmus Fredericus Overhoff, *Amstelodamensis*. XII.
Martii.

IX.

Thomas Klippink, *Amstelodamensis*. XXVII. Martii.

X.

Lucas van der Horst, *Amstelodamensis*. XXIII. Aprilis.

XI.

Guilielmus Otto, *Amstelodamensis*. VII. Maji.

XII.

Petrus Hermannus Hugenholtz, *Amerongensis*. XIV. Maji.

XIII.

Joannes Fredericus van Oordt, J. G. Fil, *Roterodamensis*. XXVIII. Maji.

XIV.

Lambartus Dibbits, *Amisfurtensis*. IV. Junii.

XV.

Elisa Heringa, *Rheno-Trajectinus*. XIX. Junii.

—

A°. MDCCCXVII - MDCCCXVIII.

—

I.

Didericus de Bomvoust Beeckman, *Rheno-Trajectinus*.
VIII. Octobris.

II.

Petrus Hermannus Hugenholtz, *Amerongensis*. XXII.
Octobris.

III.

Joannes Fredericus van Oordt, J. G. Fil, *Roterodamensis*. XII. Novembris.

IV.

Johannes Fredericus Georgius Greeven, *Issumensis*.
XXVI. Novembris.

V.

Elisa Heringa, *Rheno-Trajectinus*. X. Decembris.

VI.

Thomas Klippink, *Amstelodamensis*. XXVIII. Januarii.

VII.

Lucas van der Horst, *Amstelodamensis*. XI. Februarii.

VIII.

Guilielmus Otto, *Amstelodamensis*. XXV. Februarii.

IX.

Lambartus Dibbits, *Amisfurtensis*. XI. Martii.

X.

Philippus Fridericus Wilhelmi, *Neopolitanus Palatinus* VIII. Aprilis.

XI.

Johannes Carolus Riehm, *Hornbaco-Bipontinus*. XXII. Aprilis.

XII

Carolus Jacobus van der Straten, *Harlinga-Frisius*. VI. Maji.

XIII.

Rutgerus Rodenburg Mentz, *Leopardiâ-Frisius*. XX. Maji.

XIV.

Jacobus Catharinus Zeevenhuijzen, *Roterodamensis*. III. Junii.

XV.

Georgius Johannes de Wit, *Ziricseënsis*. XVII. Junii.

—

A°. MDCCCXVIII-MDCCCXIX.

—

I.

Georgius Johannes de Wit, *Ziricseënsis*. XIV. Octobris.

II.

Carolus Jacobus van der Straten, *Harlinga-Frisius*. XXVIII. Octobris.

III.

Jacobus Catharinus Zeevenhuijzen, *Roterodamensis*. XI. Novembris.

IV.

Johannes Carolus Riehm, *Hornbaco-Bipontinus*. XXV. Novembris.

V.

Rutgerus Rodenburgh Mentz, *Leopardiâ-Frisius*. IX. Decembris.

VI.

Janus Didericus van den Ham Baak, *Amstelodamensis*. XX. Januarii.

VII.

Henricus Woerman, *Amstelodamensis*. III. Februarii.

VIII.

Lambartus Dibbits, *Amisfurtensis*. XVII. Februarii.

IX.

Didericus de Bomvoust Beeckman, *Rheno-Trajectinus*. III. Martii.

X.

Regnerus Hellendoorn, *Zuollanus*. XVII. Martii.

XI.

Justus Hondius, *Amisfurtensis*. XXXI. Martii

XII.

Carolus Philippus Lorch, *Handschuchshemio-Palatinus*. XXI. Aprilis.

XIII.

Hermannus Gerardus Jacobus van Doesburgh, *Hervardensis*. V. Maji.

XIV.

Henricus Johannes van Hoorn, *Rheno-Trajectinus*. XII. Maji.

XV.

Guilielmus Jacobus Oudegeest, *Rheno-Trajectinus*. XIX. Maji.

XVI.

Joannes Daniel Cocheret, *Amstelodamensis*. II. Junii.

XVII.

Theodorus Engelbertus Hermesen, *Risvico-Gelrus*. XVI. Junii.

—

A° MDCCCXIX - MDCCCXX.

—

I.

Georgius Johannes de Wit, *Ziricseënsis*. VI. Octobris.

II.

Carolus Jacobus van der Straten, *Harlinga-Frisius*. XX. Octobris.

III.

Jacobus Catharinus Leevenhuijzen, *Roterodamensis*. III.
Novembris.

IV.

Rutgerus Rodenburgh Mentz, *Leopardiâ-Frisius*.
XVII. Novembris.

V.

Theodorus Engelbertus Hermesen, *Risvico-Gelrus*. I.
Decembris.

VI.

Regnerus Hellendoorn, *Zuollanus*. XV. Decembris.

VII.

Guilielmus Jacobus Oudegeest, *Rheno-Trajectinus*.
XXVI. Januarii.

VIII.

Joannes Daniel Cocheret, *Amstelodamensis*. IX. Fe-
bruarii.

IX.

Justus Hondius, *Amisfurtensis*. XXIII. Februarii.

X.

Henricus Johannes van Hoorn, *Rheno-Trajectinus*.
VIII. Martii.

XI.

Hermannus Gerardus Jacobus van Doesburgh, *Hervar-
densis*. XXII. Martii.

XII.

Hermannus Joannes Elisa Burgerhoudt, *Stavenissâ-
Zelandus*. XIX. Aprilis.

XIII.

Henricus Woerman, *Amstelodamensis*. III. Maji.

XIV.

Henricus Johannes Hitjer, *Emdanus*. XVII. Maji.

XV.

Jacobus Friderius Heddaeus, *Bloedishemiensis*. XXXI.
Maji.

XVI.

Jacobus Gerardus Henricus Sandbrink, *Gemensis*. XIV.
Junii.

A° MDCCCXX - MDCCCXXI.

I.

Henricus Woerman, *Amstelodamensis*. IV. Octobris.

II.

Henricus Johannes van Hoorn, *Rheno-Trajectinus*.
XVIII. Octobris.

III.

Justus Hondius, *Amisfurtensis*. I. Novembris.

IV.

Hermannus Gerardus Jacobus van Doesburgh, *Hervardensis*. XXV. Novembris.

V.

Hermannus Joannes Elisa Burgerhoudt, *Stevanissâ-Zelandus*. XXIX. Novembris.

VI.

Theodorus Engelbertus Hermesen, *Risvico-Gelrus*. XIII.
Decembris.

VII.

Henricus Johannes Hitjer, *Emdanus*. XXIV. Januarii.

VIII.

Jacobus Gerardus Henricus Sandbrink, *Gemensis*. VII.
Februarii.

IX.

Johannes Christianus Esch, *Francothalensis*. XXI. Fe-
bruarii.

X.

Gerardus Steenhoff, *Amstelodamensis*. VII. Martii.

XI.

Aegidius de Wit, *Ziricseënsis*. XXI. Martii.

XII.

Joachimus Coops, *Lochemensis*. IV. Aprilis.

XIII.

Sivertus Henricus Koorders, *Winkelâ-Hollandus*. II.
Maji.

XIV.

Johannes Henricus van Yssel Groothuis, *Hornanus*.
XVI. Maji.

XV.

Michael Adrianus Jentink, *Aukevenensis*. XXX. Maji

XVI.

Johannes Henricus Betting, *Amstelodamensis*. XIII.
Junii.

—

A°. MDCCCXXI - MDCCCXXII.

—

I.

Aegidius de Wit, *Ziricseënsis*. III. Octobris.

II.

Jacobus Gerardus Henricus Sandbrink, *Gemensis*.
XVII, Octobris.

III.

Joachimus Coops, *Lochemensis*. XXXI. Octobris.

IV.

Gerardus Steenhöff, *Amstelodamensis*. XIV. Novem-
bris.

V.

Ludovicus Gerlachus Pareau, *Daventrientis*. XXVIII.
Novembris.

VI.

Johannes Henricus van Yssel Groothuis, *Hornanus*. XII.
Decembris.

VII.

Michaël Adrianus Jentink, *Ankevenensis*. XXIII. Ja-
nuarii.

VIII.

Johannes Jacobus van Walsem, *Burensis*. VI. Fe-
bruarii.

IX.

Sivertus Henricus Koorders, *Winkelâ-Hollandus*. XX.
Februarii.

X.

Hermannus Gerardus Jacobus van Doesburgh, *Hervar-
densis*. VI. Martii.

XI.

Henricus Henny, *Velpâ-Gelrus*. XX. Martii.

XII

Theodorus Paulus Bergsma, *Leovardiensis*. XXIV.
Aprîlis.

XIII.

Henricus Langenberg, *Amstelodamensis*. VIII. Maji.

XIV.

Leonardus Cornelius van der Meulen, *Amstelodamensis*. XV. Maji.

XV.

Ludovicus Fridericus Furchtegott Koch, *Zevenarensis*. XXIX. Maji.

XVI.

Jacobus Antonius Coenen, *Gentas*. XII. Junii.

—

A°. MDCCCXXII-MDCCCXXIII.

—

I.

Aegidius de Wit, *Ziricseënsis*. XVI. Octobris.

II.

Ludovicus Gerlachus Pareau, *Daventriensis*. XXX. Octobris.

III.

Sivertus Henricus Koorders, *Winkelâ-Hollandus*. XIII. Novembris.

IV.

Michaël Adrianus Jentink, *Ankevenensis*. XXVII. Novembris.

V.

Johannes Jacobus van Walsem, *Burensis*. XVIII. Decembris.

VI.

Jacobus Guilielmus van Vloten, *Randvico-Gelrus*. XXIX. Januarii.

VII.

Henricus Langenberg, *Amstelodamensis*. V. Februarii.

VIII.

Leonardus Cornelius van der Meulen, *Amstelodamensis*. XIX. Februarii.

IX.

Ludovicus Fridericus Furchtegott Koch, *Zevenarensis*. V. Martii.

X.

Theodorus Paulus Bergsma, *Leovardiensis*. XIX.
Martii.

XI.

Christianus Gerardus Montijn, *Bleskensgravensis*. IX.
Aprilis.

XII.

Henricus Henny, *Velpâ-Gelrus*. XVI. Aprilis.

XIII.

Janus Gerritzen, *Arnhemensis*. XXX. Aprilis.

XIV.

Janus Fridericus Niermeijer, *Amstelodamensis*. VII.
Maji.

XV.

Jacobus Antonius Coenen, *Gentas*. XIV. Maji.

XVI.

Curtius Daniel Canne, *Cunera-Transisalanus*. XXVIII.
Maji.

XVII.

Joachimus Coops, *Lochemensis*. XI. Junii.

A°. MDCCCXXIII - MDCCCXXIV.

I.

Ludovicus Gerlachus Pareau, *Daventriensis*. XXII.
Octobris.

II.

Ludovicus Fridericus Furchtegott Koch, *Zevenarensis*.
V. Novembris.

III.

Janus Gerritzen, *Arnhemensis*. XIX. Novembris.

IV.

Jacobus Guilielmus van Vloten, *Randvico-Gelrus*. III.
Decembris.

V.

Henricus Langenberg, *Amstelodamensis*. XVIII. De-
cenbris.

VI.

Janus Fridericus Niermeijer, *Amstelodamensis*. XXVIII.
Januarii.

VII.

Christianus Gerardus Montijn, *Bleskensgravensis*. XI.
Januarii.

VIII.

Theodorus Paulus Bergsma, *Leovardiensis*. III. Martii.

IX.

Franciscus Henricus Hesse, *Emdanus*. XVII. Martii.

X.

Cornelius Hooijer, *Arnhemensis*. VII. Aprilis.

XI.

Guilielmus Johannes Albrechtus Janssen, *Hervensia*.

XIII. Maji.

XII.

Jacobus Antonius Coenen, *Gentas*. XXVI. Maji.

XIII.

Otho Gerhardus Heldring, *Zevenarensis*. IX. Junii.

XVI.

Johannes de Jongh, *Roordahusumensis*. XVI. Junii.

—

A° MDCCCXXIV - MDCCCXXV

—

I.

Ludovicus Gerlachus Pareau, *Daventriensis*. XIII.
Octobris.

II.

Janus Gerritzen, *Arnhemensis*. XXVII. Octobris.

III.

Janus Fridericus Niermeijer, *Amstelodamensis*. X. No-
vembris.

IV.

Christianus Gerardus Montijn, *Bleskensgravensis*. XXIV.
Novembris.

V

Cornelius Hooijer, *Arnhemensis*. VIII. Decembris.

VI.

Franciscus Henricus Hesse, *Emdanus*. XIX. Januarii.

VII.

Henricus Nicolaas van Teutem, *Goudanus*. XXVI.
Januarii.

VIII.

Theodorus Paulus Bergsma, *Leovardiensis*. XVI. Februarii.

IX.

Othto Gerhardus Heldring, *Zevenarensis*. II. Martii.

X.

Jacobus Antonius Coenen, *Gentas*. XVI. Martii.

XI.

Conradus Henricus Greeven, *Roterodamensis*. XIII. Aprilis.

XII.

Nicolaus Egbertus Ernestus Vetten, *Brouwershavensis*. XXVII. Aprilis.

XIII.

Cornelis Johannes van Straaten, *Rheno-Trajectinus*. XI. Maji.

XIV.

Conradus Heddaeus, *Elmstenensis*. XVIII. Maji.

XV.

Petrus Joosting, *Amstelodamensis*. XXV. Maji.

XVI.

Johannes Henricus Dumans, *Rheno-Trajectinus*. I. Junii.

XVII.

Benjamin Boers, *Rheno-Trajectinus*. VIII. Junii.

XVIII.

Jacobus Tichler, Junior, *Campensis*. XIII. Junii.

XIX.

Joannes Guilielmus Adrianus Greve, *Daventriensis*. XV. Junii.

CORRIGENDA.

Pag.	4 lin.	3 Christoque ,	lege , Christique.
—	9	6 fuit	— fuerit.
—	10	1 esto	— festo.
—	27	7 ἐαυτοῖς	— ἐαυτοῖς ἄλλας.
—	36	8 amnimis	— animis.
—	37	12 ζωοποσῶν	— ζωοποῶν,
—	39	5 s. 2	— s. I , 2.
—	40	3 agenda	— agendum.
—	—	23 appellari	— appellare.
—	41	5 angustiam	— angustiam.
—	—	23 indocle	— indole.
—	42	28 erant	— erat.
—	43	11 ad alacritatem	— ad vitae alacritatem.
—	51	18 κολλᾷσθαι	— κολλᾷσθαι.
—	56	11 mutanta	— mutanda
—	57	7 alienigenis	— alienigenas.
—	—	26 ἐπὶ θάλασσαν	— ἐπὶ τὴν θάλασσαν.
—	58	25 recte a Christo	— recte a Paulo bap- (tismum a Christo.
—	60	14 dignaverat	— dignoverat.
—	52	3 fuerunt	— fuerint.
—	—	9 evit	— erit.
—	63	5 placimentum	— placamentum.
—	65	1 παραμσεως	— παραβάσεως.
—	—	16 hominis	— homines.
—	—	22 voluntate	— voluntati.
—	—	27 juguntur	— junguntur.
—	—	36 ἦ	— ἦν.
—	69	29 ἀπαρχὴν	— ἀπαρχὴν.
—	—	ἔχοντες	— ἔχοντες.
—	70	15 ornantur	— amantur.
—	71	32 non est	— non e.
—	73	5 confidende	— confidendo.
—	—	25 C. XVI.	— C. XI. 12.
—	—	37 sivi	— sivit.
—	80	6 συνεσταλμένος	— συνεσταλμένος.
—	—	20 odoctos	— edoctos.
—	84	11 Ἰησοῦν	— Ἰησοῦς.
—	86	31 conservandi	— consecrandi.
—	89	9 constirtuenda	— constituenda.

Pag.	90	lin.	15	legentis	<i>lege</i> , <i>legendis</i> .
—	96	—	27	ὡς ὅτι	— ὡς ὅτι ἡμεῖς.
—	103	—	8	apdit	— addit.
—	109	—	19	societates	— societatis.
—	116	—	28	καὶ ἐρωτῶαι καὶ	— καὶ ἐρωτῶ καὶ σὲ
—	121	—	21	forendamque	— fovendamque.
—	133	—	9	coelesti	— coelestis.
—	144	—	4	ἀνδρὺς	— ἀνδρὺς, ἰσχυρὸς,
—	145	—	21	ὅ	— τὸ.
—	146	—	10	sect. 2	— sect. 5.
—	151	—	31	sect. 1	— sect. 10.
—	152	—	3	ἀπάταιν	— ἀπάταις.
—	—	—	9	μοιχαλὶν	— μοιχαλὶς.
—	—	—	12	αὐτοῦν	— αὐτοῦς.
—	155	—	20	πατέτα	— πατέρα.
—	157	—	27	viritas	— veritas.
—	162	—	25	Hebr. VI. 12	— Hebr. IV. 12.
—	—	—	28	prosecutio	— prosecuti.
—	196	—	16	illis unt	— illi sunt.
—	—	—	20	ingressum	— ingressus.

